

Alin Gavreliuc

Viața ca prilej

101 oglinzi psihosociologice

despre

„ceea ce suntem”

2008

Deși plasată sub semnul realismului stendhalian („romanul este ca o oglindă purtată de-a lungul unui drum”), această carte e una profund subiectivă. Pornind de la un pretext jurnalistic – redactarea săptămînală a unui editorial pentru Evenimentul Zilei (EVZ Vest) – volumul pe care îl țineți în mîină acum nu e numai o înșiruire fragmentară de „imagini reflectate”, între 1 decembrie 2005 și 1 noiembrie 2007. Ceea ce la prima lectură poate să pară o cronică psihosociologică a României prezente, cu toate frămîntările ei, e numai un prilej al unei limpezi identitare mai adînci, care coboară mult în trecut pentru a privi, în fond, înainte. Citind dinamica unei lumi în care niciodată „subiectul cunoscător” nu se poate detașa pînă la capăt de „obiectul cunoscut”, căci îi este parte de nedespărțit, „romanul despre noi, românii” devine, pînă la urmă, o povestire despre intensitatea unei întîlniri cu sine. Ceea ce rămîne este ceea ce am înțeles eu din viață, din rostul nostru comunitar, în confruntarea cu o istorie în care am exersat prea adesea tentația autoînfirmizării. Măsura în care aceste reflecții recuperează imaginea întregului, construind un sens colectiv nou, eliberator, capabil să ne așeze cu adevărat împreună, o va decide cititorul însuși.

Unu

(1 decembrie 2005)

O altă Românie

Atunci când Neagu Djuvara relatează, recurgând la o mărturie de epocă din perioada fanariotismului, felul în care se producea o înscăunare la români, frapau atributele excesului: fastul fără măsură al suitei, clopotele trase din răspuțeri, afișarea ostentativă a însemnelor bogăției și îndestulării, muzica militară asurzitoare, cohorta de notabilități, încât îți venea, în primă instanță, asistând imaginar la un eveniment atât de „înălțător”, să exclami: „ce mândrie să fii român!”. Când însă aflai ca noul domn era cel mai adesea o caricatură de principe, care își cumpăra cu bani grei domnia, având conștiința faptului că trebuie să-și recupereze *investiția* cât mai degrabă, căci nu se știe cât vor ține *învoielile* - acestea nu țineau, în medie, mai mult de doi-trei ani -, „măreția” tabloului se relativiza semnificativ. Mai mult, descopereai curînd că „bulucirea norodului” pentru a-l vedea pe noul domn nu era semnul unei mari bucurii publice. Căci dincolo de fațadele dughenelor văruițe în ultima clipă sau de caldarîmul din bîrne de stejar care lua, spre uimirea rarilor vizitatori străini, locul străzilor pietruite, și care erau acoperite în grabă cu paie și crengi, „cît să treacă alaiul”, alături de bucuria timpă a unui popor tăcut, obișnuit să îndure mocnit, într-o lume în care el oricum nu contează, răzbătea ceva, consemnează cronică, care putea fi salvator. O mare, mereu reînnoită, chiar dacă neconținut trădată, speranță: *poate sub stăpînul cel nou o vom duce ceva mai bine...*

Atunci când am descoperit acest tablou social și politic al românității de sfîrșit de secol XVIII aflat între cercul public („ca la noi la nimenea”) și așteptarea orbită, am înțeles încă o dată, că felul în care românii se raportează la lumea politică probează deopotrivă o continuitate și o specificitate remarcabilă. De cînd sociologii dispun de un instrument standardizat de studiere a atitudinilor sociale ale oamenilor, precum barometrele de opinie publică (și asta se întîmplă organizat în România din 1993), asemenea aprecieri pot fi examinate sistematic. Astfel, din punctul de vedere al ciclurilor electorale, ceea ce sare în ochi este distribuția încrederii în noii aleși și în felul în care „merg lucrurile în țară” din primul cadran al cvartalului electoral. În cel dintîi din cei patru ani aflați între două alegeri, invariabil, indiferent cine a fost la putere în România postdecembristă, românii devin exuberanți, și, asemenea concetățenilor lor de odinioară, reîncep să tragă nădejdea că, poate, în pofida „cercului”, cu noii aleși o vor duce, totuși, ceva mai bine. Treptat, această încredere se erodează, românii redevin ceea ce sunt cel mai adesea, un

popor lipsit de speranță socială, care *simt*, și mai apoi, *știu*, că jocurile sunt făcute peste ei, și, cel mai adesea, în dauna lor. Dar iată că ultimul barometru, publicat de curînd, m-a pus o dată în plus pe gînduri. E prima abatere de la regulă. Iată că acum, deja, acest rezervor de speranță, atîta cît era, s-a epuizat. „Direcția înspre care se îndreaptă țara este greșită” decid cei mai mulți dintre respondenți, la mai puțin de un an de la ultima consultare electorală. Prin urmare, pînă și această încredere inerțială, care ne hrănea în vremuri neașezate, s-a consumat. Neghiobia, prostia, dar și lipsa de scrupule a clasei politice, în cvasi-întregul ei, a izbutit o performanță rară: să disloce unul dintre cele mai influente tipare atitudinale, care vine dincolo de negurile fanariotismului. Aparent e de rău. Dar, poate, avem de-a face cu un semn al maturizării corpului social românesc. Poate în locul speranței bolnave și sterpe a românului care nădăjduiește fără temei într-un mîine mai bun, s-a născut, sociologic majoritar, speranța sănătoasă, angajantă și responsabilă, a românului care nu mai consimte să își încredințeze încrederea unor neaveniți. Poate că, scuturat de iluzii, a venit vremea să decidă că, în sfîrșit, el e stăpînul, și va cere socoteală celor pe care îi trimite, vremelnic, să îl slujească. Dacă într-adevăr e așa, putem spera că vom avea o altă Românie. Cea pe care o așteptăm dintotdeauna.

Doi

(8 decembrie 2005)

Tablou cu prim-plan, fundal și o întrebare

Zilele din urmă au degradat imaginea unui peisaj dintr-un tablou care se înfățișa progresiv mai nereușit. Pe scurt, Timișoara politică, prin reprezentanții săi la nivel local, devenise locul unui spectacol public dezagreabil. Chiar în orașul în care, ne obișnuisem să credem, că e, totuși, *altfel* (mai „civilizat”, mai „principial”). Deunăzi s-a întâmplat ca proiectele unuia dintre cei mai onești oameni politici pe care îi avem să fie invalidate, printr-o spontană și fermă solidaritate între partenerii din Alianță și adversarii tradiționali din PSD și PRM. Poate că la mijloc e, veți spune, numai inabilitatea de a-ți convinge colaboratorii de urgență „reformelor”, poate că proiectele în sine sunt nerezonabile și nu justifică alocarea banilor timișorenilor înspre destinațiile inițiatorilor. Așadar, de vină ar fi niște curenți manageriale care pot fi surmontate, căci, nu-i așa, toți avem de învățat exercițiul public, iar politicianul evocat dovedise în numeroase rânduri că „vrea și știe să învețe”. Dar dincolo de acest tablou aparent nefiresc, în care deopotrivă „stînga” și „dreapta” se coalizează, în numele „binelui comun”, împotriva „propunerilor nerealiste”, răzbătea în plan secund ceva mai semnificativ. Transideologic. Traspartinic. Aranjamentul. Nevoia de „a-ți plasa oamenii”, căci „nu se știe ce va fi mâine”. Și mai ales, a acelor oameni care au probat că știu „să-și facă partea” în orice vremuri. Să lăsăm valorile, crezurile. Să fim pragmatici! Iar atunci când urmărești și cine sunt „ai noștri”, cei pe care „ne putem bizui”, descoperi o dată în plus o specie foarte interesantă. A celor care *s-au descurcat*, care au avut „organul politic” activ perpetuu, care au știut să se plaseze, cum spun sociologii, în nodurile rețelelor sociale, dobîndind poziții de prestigiu, capital, influență și putere privilegiate, indiferent de regimuri, pe care, de altfel, le-au „valorificat” ecumenic. Sunt oamenii capabili să susțină orice ideal tocmai pentru că nu au nici unul. În afara celui al îmbuibării de sine. Iar atunci când îi identifici vioi, prosperi, vocali, „la ei acasă” și de neînlocuit, atît la „stînga”, cît și la „dreapta”, atît în spatele unor oameni onorabili și onești, cît și în urma lichelelor, deopotrivă printre veterani, cît și printre tineri, îți dai seama că ai de-a face cu o patologie care a cuprins adînc țesutul social. Desigur, specia cu pricina există în toate vremurile și în toate locurile. Problema e legată de dozaj. Cînd devin dominanți, cînd „ei” se aud și se văd precumpănitor, ceva s-a frînt în acea societate. La fel cum un organism nu-și mai poate identifica și izola agresorii,

asimilându-i și *naturalizându-i*, chiar cu prețul autodevorării. Atît organismul, cît și societatea care consimt la un asemenea abandon se autodistrug. Vom mai avea, oare, resurse, să supraviețuim?

Trei

(15 decembrie 2005)

„Noi” și „ei”

Atunci cînd se analizează raportul simbolic „centru”-„provincie”, precum și retorica resentimentară care afirmă că „ei”, „miticii”, ne sabotează cu asupra de măsură, folosindu-se de resursele noastre (a se înțelege „mai mari”), pentru a a-și face propriile jocuri (desigur, politico-economice), recompensîndu-și fiefurile electorale, se cuvine, înainte de toate, să definești limpede cine suntem „noi”, și cine sunt „ei”. Mai mult, în urma clarificării de la nivelul reprezentărilor, se impune să adăugi ceea ce nemijlocit, susținut de date reale, ne diferențiază de „ei”, și în ce măsură diferența legitimează teza implicit enunțată a „excepționalismului bănățean”(în sensul că e o diferență „în favoarea noastră”, pe registrele comparative studiate, în dauna lor, a „miticilor”). Prin urmare, o auto-diagnoză și un exercițiu de empatie, iată ce vă propun. Dacă dăm curs unui asemenea demers, se cuvine de la bun început să fim mai precauți. Căci, întrebarea care o avem în vizor: „Cum este cu adevărat bănățeanul?” trebuie precedată de o alta, pe care ne-o pot pune cu îndreptățire „ei”: „Cine este, pînă la urmă, astăzi, bănățeanul?”. Or, aici avem o primă dificultate. O cercetare pe care am coordonat-o în 2004 pe un eșantion reprezentativ la nivelul Timișoarei – iar Timișoara construiește modelul exemplar al „bănățeanului”, cel puțin al celui urban - atesta că numai 44% dintre „timișoreni” s-au născut în Timișoara, numai pentru 27% dintre subiecții din eșantion părinții au fost la origine „ai locului”, și numai un procent de 16 % sunt la a treia generație de timișoreni (bunicii lor s-au născut aici). Așadar, teza omogenității identității regionale se cuvine abandonată, simpla rezidență nu te face „timișorean” sau „bănățean”. „Bănățenii” sunt, deci, de foarte multe feluri, iar inferențe generalizatoare, de tipul unor reflecții etnopsihologice de început de secol XX, care vorbesc despre corpuri de populații omogene cu trăsături psiho-sociale distincte, trebuie abandonate. Și totuși, în pofida acestei eterogenități identitare, chiar și un psihosociolog naiv poate observa că „cei mai mulți dintre bănățeni, în cele mai multe cazuri” sunt „altfel” decît „ceilalți”. Într-adevăr, dacă analizezi sistematic dimensiuni măsurabile de specialiști, precum valorile, dar mai ales atitudinile și comportamentele oamenilor, remarci o dominanță a valorilor angajării (numărul de inițiative publice, de la cele economice pînă la acțiunile civice, sunt mai ridicate aici), o disponibilitate sporită față de întîlnirea cu „celălalt” (spre deosebire, bunăoară, de Oltenia, în care raportările interetnice sunt cele

mai radical negative, deși nu prea există acolo „celălalt etnic”), o încredere interpersonală mai pronunțată în „omul obișnuit, de lângă tine” (în medie cu 10-15 % mai mare decât în „Regat”). Peste toate, răzbate imaginea majoritară sociologică a individului mai activ, mai responsabil, mai plin de bunăvoință față de „celălalt diferit”, cu care a împărtășit o istorie locală comună (și care e mai degrabă „neamțul” sau „sârbul” sau „ungurul”, decât „miticul”, „olteanul” sau „moldoveanul”). Dar, și aici e concluzia cea mai importantă: nu suntem „noi” mai buni decât „ei”. Dacă tabloul pe care vi l-am descris succint se prezintă astfel, asta nu se datorează unei „debilități sociale inerente” a „regățeanului” și a unei „înzestrări speciale” a „bănățeanului”, ci unei istorii mult mai îndepărtate, în care anumite valori, atitudini și comportamente au fost încurajate mai susținut „aici” și mai precar „dincolo”. În fond, însușirea și asumarea lor implicită îi transformă pe „oamenii locului” în „bănățeni”, nu simpla rezidență. Ceea ce trebuie recuzat, deci, nu e „precaritatea lui Mitică”, ci perversitatea unui model dominant de societate, caracterizat prin centralism, birocrație sufocantă, balcanizarea moravurilor publice, absența unui dialog social autentic. Asta e ceea ce trebuie, în sfârșit, să schimbăm!

Patru

(22 decembrie 2005)

Între istorie și biografie

Retrăim în aceste zile clipe de grație. Autentice. Dincolo de mesajele plângăcios-victimizate și de cele triumfalist-bălbâite, dincolo așadar de tot ceea ce s-a articulat ca o retorică deja rutinieră, Revoluția din decembrie 1989 izbucnește în memoria noastră afectivă ca acea cumpănă decisivă, ca noua noastră naștere. Indiferent ce ne-a fost viața pînă atunci, ea a reprezentat momentul adevăratului început. Dar ce trăisem? Compromisuri asumate tacit, supuneri consimțite scrîșnit, mici „aranjamente” conjuncturale care au salvat o biografie mărunță, iată traiectoria de viață majoritară a „românului” ante-decembrist. Desigur, nu a fost totul negru, nici măcar cenușiu. Pretutindeni, în toate epocile, chiar și în cele mai totalitare societăți (iar ceaușismul de sfîrșit se încadrează negreșit printre cele mai atroce), oamenii au găsit ferestre, „nișe” pentru fericire. În fond, viața fiecăruia se rînduiește după cîteva semne, unele numai de-o clipă. Primul surîs al iubitei, mîna tremurîndă a pruncului atunci cînd descoperă întîia oară, vrăjtit, chipul tău, micile izbînzii, de la premiile de la școală ale copiilor, pînă la bradul de Crăciun, cînd stai împreună în tăcere, alături de cei dragi, simțind că „e bine”, toate te pot elibera, vremelnic, de perversitatea unei istorii delirante. În fond, Ceaușescu nu era niciodată invitat la masa noastră de Crăciun. Și chiar dacă, prin toate pîrghiile instituționale și simbolice, comunismul a încercat să pătrundă cît mai adînc în viețile noastre, parcă mai cu asupra de măsură, așa cum spunea cîndva Milan Kundera, ne-am înverșunat „fugind în noi”. Dacă viața noastră publică era un dezastru, viața noastră privată putea să ne salveze. În pofida încercării diabolice a comunismului de a captura și intimitatea ultimă („decreștii” sunt cel mai tulburător exemplu), cei mai mulți am rămas, măcar în registrul sinelui adînc, liberi. Dar, din nefericire, această strategie de supraviețuire cotidiană ne-a remodelat radical. Neîncredere generalizată, autism social și duplicitate expresivă, iată ce ne intrase în șira spinării. Și chiar dacă, cel mai adesea, salvasem o biografie, devenisem un popor de oameni extrem de singuri, fără istorie, temători, care își rînduiau viața numai în jurul rețelelor restrînse de familie și prieteni, și uitasem deplin să ne mai deschidem către solidarizări comunitare. Sigur, asta și își doreau cei care „păstoreau turma”. Așa se putea face orice, în sfera publică, cu noi. „Celălalt nu exista”, cu temei, căci în toate întrupările sale publice, de la activistul de partid sau funcționarul din administrația vremii pînă, chiar, la vînzătoarea de la

Alimentara, experimentasem felul său discreționar în care vroia să dispună de viața noastră. De aceea decembrie 1989 ne-a prins gîngavi în spațiul public. Și tocmai de aceea, ce s-a petrecut e un miracol. Dar, ne învață psihologii, o schimbare de atitudine drastică, care să reașeze radical identitatea, poate fi însușită numai dacă e trăită nemediat, paroxistic. Iar zecile de mii de timișoreni solidari care au înfruntat deschis, abrupt, dincolo de instinctul de supraviețuire, atotputernicia lui Ceaușescu – vreme de o săptămînă știam că „ne rad” – au internalizat o asemenea conversiune decisivă: cine a sfidat moartea nu mai poate fi cumpărat de vechea viață. De aceea aici a fost mereu mai apoi „altfel”. Aici niciodată neocomuniștii nu au mai revenit în capul mesei. Și nici nu vor mai reveni. Dar, din păcate, ca în orice mișcare de natură revoluționară, cei angajați nemijlocit în schimbare au fost o minoritate restrînsă. Cei care s-au trezit definitiv atunci au fost puțini. Nu este loc de miracole la nivel structural: nu mai mult de 5% din România reală a anului 1989 a intrat în România anului 1990. Restul, cei care nu au trăit conversiunea, dincolo de o fragilă și fantasmatică speranță de început, au recăzut degrabă. Pentru ei, „revoluția” a fost numai un spectacol la televizor. Curînd au redevenit la fel de singuri și de autiști ca odinioară. Iar cei care au preluat puterea politică au știut, în toți acești ani, cu firave excepții, să „aibă grijă” de singurătatea lor, întreținînd spectacolul de care „aveau nevoie”, oferind aparența participării la el. Între istorie și biografie, cei mai mulți dintre români au fost conduși să o aleagă pe cea urmă. Și chiar dacă astăzi ni se strigă în față: „degeaba mai credeți în ceea ce ați crezut atunci”, „mai bine vedeți-vă de viața voastră, atîta cîtă mai e”, încercînd să ni preschimbe grația în greață, simt și știu că nu ne-am născut atunci în zadar. Miracolul acelor zile în care deveneaî pârtaș cu semenul tău necunoscut pentru „marea prefacere” va contamina mereu ceea ce suntem, reamintindu-ne că trezirea e oricînd și pentru oricine posibilă. Dacă ni se va întinde mîna ca și atunci, istoria va putea reîncepe cu adevărat.

Cinci

(29 decembrie 2005)

Sfârșitul (încă) unei iluzii

Orice final de an ne îndeamnă să privim în urmă și să tragem linie. Deopotrivă ca și comunitate, dar și ca persoană individuală. Atunci când examinăm scena publică românească, cred că mulți semeni de-ai noștri resimt din nou, pentru a cîta oară, gustul amar al dezamăgirii. Sigur că e mai bine decît înainte (presa nu mai e atît de înrobîtă, există semne ale unei reforme fiscale impuse de cota unică), dar e prea puțin față de cît ne-am așteptat. Alături de sistemul de iluzii personale evocat de Gabriel Liiceanu, în care suntem „genetic împachetați” și care ne ajută să mergem mai departe, moderîndu-ne excesul lucidității, există sădită în noi și o iluzie comunitară. Trebuie să credem, pentru a fi sănătoși social, că ceea ce facem pentru cetate se întoarce îmbogățit, că „are rost” să te angajezi în spațiul public, că cei aleși acționează sincer în folosul tău. Ori ce descoperim? În registrul guvernamental, mediocritate și lipsă de strategie. Dincolo de detalii de culise, dacă măsurăm faptele, ceea ce se vede e că cei mai coerenți miniștri au fost obligați să plece (Ionuț Popescu, Mircea Miclea și Mona Muscă). Cu o singură și notabilă excepție (Monica Macovei), guvernul actual pare o corabie care înaintează după cum bate vîntul (care, în sfîrșit, bate înspre o direcție bună, integrarea). Dar impresia e că vom ajunge în UE nu pentru că voința noastră politică, ce coboară în acțiuni perseverente, realizate în baza unui plan asumat, ci pentru că valul istoriei ne conduce, oricum, într-acolo. Cu un tătuc voluntar și mai puțin ipocrit decît predecesorul, cu un prim ministru ezitant, care a greșit decisiv și s-a autocondamnat politic, cu o administrație în care „ai lor” au fost – destul de anevoios – schimbați cu „ai noștri”, conservîndu-le, însă, în bună măsură, moravurile, România anului 2005 pare o țară în care nu te mai poți aștepta la mari surprize. Sigur că nu mai trăim în feudalismul PSD-ist de dinainte, dar încep să înțeleg că feudalismul nu e o stare și nu este neapărat PSD-ist (chiar dacă, prin biografia rețelei sale, acest partid avea cele mai „firești” disponibilități de a dispune de Româniile care compun România), ci mai degrabă o achiziție trans-partinică, care ține de exercițiu. „Ai noștri” nu o au *încă* îndeajuns exersată. Căci acest mod de a conduce e rîvnit, dincolo de retorica „de scenă” a democrației și a pluralismului, de marea majoritate a actorilor politici, indiferent de apartenența lor doctrinară, și exprimă o cultură politică dominantă pre-modernă, parohială. Așadar, anul 2005 ne-a adus, asemeni anului 1997, sfîrșitul încă unei iluzii

comunitare. Dar, poate ați băgat de seamă, în descrierea de mai sus am uitat, deliberat, un actor semnificativ, care poate reface metabolismul iluziei, conferindu-i un rost autentic și nu doar fantasmatic: pe noi înșine!

Şase

(5 ianuarie 2006)

Din nou despre „ciocnirea civilizațiilor”

Puterea normelor implicite descrie cel mai fidel sănătatea unei societăți. Altfel spus, când omul obișnuit nu aruncă mașinal țigara pe stradă, nu scuipe relaxat în stația de tramvai, nu claxonează nervos în miezul zilei în preajma spitalului de copii, nu detonează bezmetic petarde de sărbători, ci exprimă public cu naturalețe conduite care arată empatie, deferență și politețe față de semenul său necunoscut, atunci avem de-a face cu o societate în care subiecții care o compun au internalizat sănătos regulile conviețuirii. Vă propun să evaluăm „cum stăm” în registrul asumării normelor implicite ale „trăitului comunitar” pornind de la un exemplu care, poate, vi se va părea derizoriu. Cu toate acestea, un asemenea exemplu ne oferă un caz cu adevărat privilegiat, al subiectului „singur cu norma din el”, așa cum societatea a reușit - sau nu - să o insereze în personalitatea sa. Voi face un mic ocol pentru a ajunge la miezul ideii pe care vreau să o ilustrez, pornind de la tragicul eveniment petrecut în 11 septembrie 2001. Foarte mulți „experți” au declarat atunci că, iată, în sfârșit, avem un profet printre noi. Se refereau, desigur, la „marele filosof al istoriei” Samuel Huntington, cu a sa teorie a ciocnirii civilizațiilor. Dincolo de retorica caricaturală a unei asemenea „abordări complexe”, mi-am amintit de un text mult mai „profetic” al lui Konrád György, care sugera ca în locul variabilelor religioase ce ar putea discrimina între ariile civilizaționale, să folosim un alt indicator, mult mai grăitor. Așadar, pentru a vedea limpede unde anume se „fracturează civilizațiile”, pe unde se trasează „faliile” între sisteme de valori incompatibile, ar fi suficient să ne urcăm în mașină și să străbatem, spre exemplu, Europa de la Vest la Est. Indicatorul relevant ar fi... „WC-ul public” care ne-ar ieși înaintea în momentele de impas. Acolo unde acesta devine insuportabil putem concluziona: „iată o altă lume, iată barbaria”. Lăsând anecdotică de o parte, să privim înspre acest topos comunitar (vă las pe dvs. să decideți unde ne-am situa conform viziunii lui Konrád György) ca înspre un teritoriu aparte, în care subiectul rămâne singur cu ceea ce societatea l-a învățat în cursul socializării că „trebuie să facă”, într-un spațiu care îl partajează – e adevărat, de regulă succesiv - cu „celălalt”. Atâta timp cât, cel mai adesea, aici experimentăm un autentic atentat asupra simțurilor, putem decide că socializarea subiectului într-un spațiu public al respectului față de „celălalt” a eșuat. Ar merita analizată de către un antropolog sau psihosociolog sagace și curajos simbolistica

atât de vastă mobilizată de actorul social. Ce mai imagerie, ce mai bogăție de discursuri identitare! Ce ar mai exulta hermeneutul care ar descoperi degrabă îngemănări simbolice cu povestea paradigmatică românească, intitulată neîntâmplător de către Ion Creangă, datorită însemnătății sale într-o ierarhie imaginară națională, „Povestea poveștilor”! Și totuși, eu nu vreau să glumesc. Ceea ce tocmai v-am povestit s-ar cuveni să fie nu numai un prilej de zîmbet amar, ci și de luciditate. Căci descoperim cum pentru cei mai mulți dintre semenii noștri, dincolo de frustrare, ratare și gol, mai rămîne numai imprecăția și fuga. De sine, de celălalt. În fond, ceea ce rămîne este un conglomerat de oameni singuri. Care au fost învățați să caute „*această*” singurătate. „Cei care au grijă de noi” vor putea, astfel, dormi (sau fura, mă rog) liniștiți: revolta noastră se va exhiba numai pe pereții latrinelor istoriei.

Șapte

(12 ianuarie 2006)

Despre individualismul „românului”

Orice proiect social major se cuvine să pornească de la „ceea ce suntem”. Și cum prea frecvent am experimentat eșecul colectiv, se impune să realizăm un exercițiu autoreflexiv onest, pentru a descoperi „unde e problema din noi”. Iar atunci când ne întrebăm „oare cum suntem noi, românii, de fapt”?, una dintre trăsăturile care se impune și care vine foarte de departe, dincolo de experiența comunistă, este cea descrisă metaforic în urmă cu șapte decenii de către Constantin Rădulescu-Motru, prin formula „individualismului sufletului românesc”. Văzut ca fiind complet diferit de cel al popoarelor apusene și regăsit în opțiunea aproape anarhică: „românul vrea să fie de capul lui”, acest tip de raportare la istorie exprimă o înclinație care i-a pus pe gânduri pe psihologii interculturali. Odată cu Geert Hofstede, în jurul anului 1980, și mai apoi din ce în ce mai rafinat în ultimele două decenii, s-au derulat cercetări asupra specificului culturilor naționale, iar dimensiunea cea mai relevantă pusă în evidență a fost cea care disocia între popoarele individualiste (din Occident, Statele Unite, îndeosebi, dar și popoarele din Europa vestică) și cele colectiviste (din Orient, precum cele din Extremul Orient asiatic sau popoarele islamice). În mod tradițional, în studiile din anii 90, țările fost comuniste europene erau calificate drept „colectiviste”, căci veneau după un lung interludiu colectivizat impus politic. România ilustra, însă, o stranie abatere de la „regulă”, dovedind o râvnă neașteptată pentru valorile individualiste. Dar întocmai ca în anticipările lui Rădulescu-Motru, individualismul „românului” era de cu totul altă factură decât cel „tradițional”, al „americanului” să zicem. Bunăoară, pentru „american”, realizarea destinului personal se petrecea nu împotriva „celuilalt”, ci în competiție – loială – cu „celălalt”, în jurul unor norme sociale ce reglementau „jocul social cinstit”, în care „toți au șanse egale la începutul competiției”. Așadar, individualismul clasic nu este împotriva „celuilalt”, ci îl stimulează mai degrabă și pe acesta să se autodepășească, împlinindu-se într-un climat concurențial. Din partener de „întrecere”, la „român” „celălalt” devine adversar sau chiar dușman. Realizarea de sine se petrece peste „celălalt”, dincolo de orice regulă a jocului social, care rămâne doar o formă copiată, negociabilă, evocată doar pentru a fi ocolită. „Întors cu spatele la istorie” - care i-a adus cel mai adesea ratăre și dezolare -, printr-un tipar valoric, atitudinal și comportamental pe care l-aș numi, în linia lui Hofstede, individualism autarhic,

„românul” încearcă, prin zvîcnituri ale clipei, să adune cît mai mult nu împreună cu „celălalt”, ci în dauna sa, căci „mîine nu se știe”, totul fiind perisabil și nestatornic. Iată o atitudine tipic fanariotă, transferată dincolo de secole în moravurile elitei politice, care ne indică o neobișnuită continuitate în orizontul duratei lungi istorice. Dar și omul obișnuit a intrat într-o asemenea logică pierzătoare, căci exercițiul comunicării cu universul instituțional autohton este dezzechilibrat. Astfel, de la funcționarul de la primărie sau de la ghișeul oficiului de pensii, ori vînzătorul de la prăvălie, pînă la omul politic de pe cea mai înaltă treaptă în stat, „celălalt instituțional” nu este pentru „român” decît o continuă sursă de neîncredere, suspiciune și necazuri. Mai mereu, raportul bilateral se stabilește răsturnat, între cetățeanul de rînd „plecat”, care „îl deranjează” pe vînzător sau funcționar, căruia trebuie să-i cîștige bunăvoința, și nu dînspre un angajat al statului în slujba cetățeanului. Iată cum, transgresînd retorica statului democratic, ceea ce subminează dramatic orice construcție socială majoră la noi este tocmai lipsa de încredere în „celălalt”, hrănită într-o lungă istorie de secole de raportare deficientă a spațiului public la cel privat, cu tot cortegiul de atitudini duplicitare ce țin de „negustoria simbolică” a unei societăți centrată nu pe dezvoltare, ci pe supraviețuire.

Opt

(19 ianuarie 2006)

Mică istorie la o bere bună

Ca în orice istorie locală, și în cea a Timișoarei au existat câteva cotituri fericite. În primul rând, ceea ce constituie pentru cele mai multe „orașe căzute” o calamitate, și anume „ocupația”, a reprezentat pentru Timișoara de după 1718 o șansă câștigată. Căci venirea prințului Eugeniu de Savoya și a puterii habsburgice a produs o ruptură radicală cu tot ceea ce însemna lumea Orientului, cu moravurile sale dezangajante. Întocmai ca în observația memorabilă a lui Dumitru Drăghicescu privitoare la „moștenirea turcă” din cultura română, prin care remarcăm contrariați cum de la turci nu am „împrumutat”, lingvistic vorbind, nici măcar un verb (simbol implicit al acțiunii), la fel și din Timișoara otomană nu a mai rămas practic nimic, nici în limbă, practici urbane ori tipologii rezidențiale. Totul a fost clădit din nou, de data această printr-o acțiune perseverentă și călăuzită de un plan clar rînduit. După un alt model de urbanitate, care exprima un tipar al deschiderii și dezvoltării. Aici „celălalt”, indiferent de apartenența etnică și confesională, era acceptat într-o rețea socială incluzivă, cu condiția să „învețe” să devină „cetățean”, și anume un „bun cetățean al imperiului”. Chiar și arhitectural, Timișoara vremii ilustra ruptura totală cu trecutul. Din Timișoara „turcă” mai supraviețuise, susține o anecdotă (confirmată tacit de arhitecți) numai „singurul stabiliment indispensabil oricărei administrații”, și anume un bordel, în dărăpănata clădire a vechii clinici de oncologie, precum și înscrisul băii turcești din „Primăria veche”. Așadar, fuga în aburii istoriei pare a fi semnul sub care localnicii s-au despărțit de turci. Orașul vroia să uite și a uitat. Și vroia să se nască din nou, și s-a născut. Noua cetate a Timișoarei, impunătoare în plan regional prin fortificațiile sale, era totuși un simbol al unei puteri militare inutile. Adriana Babeți evoca într-un eseu despre creșterea orașului cum o asemenea cetate, cu tot cortegiul militar impresionant, trăia sub semnul unui asediu care nu mai venea. Și nu avea să mai vină niciodată. Iar cum în spirit cazon nu poți trăi la nesfârșit, pătura mai înstărită reprezentată de militari s-a convertit, natural, în mici industriași, întreprinzători sau comercianți, care își sublimau așteptarea „marii istorii ce urma să bată, în sfârșit, la poarta cetății noastre”, în mici istorii personale de succes, pe care le împărtășeau în berăriile tot mai numeroase și mai animate din urbe. De altfel, tot în cheie anecdotică, am „investigat” cu un prieten istoric expansiunea unor asemenea spații de sociabilitate în orașele din Ardeal și Banat, și am „descoperit” cum

frecvența (numărul) și calitatea lor (nu sunt doar „bodegi”) corelează cu nivelul de prosperitate al clipei. Așadar, istoria cu i mic curgea lin pe Bega, și oamenii locului păreau să nu mai rîvnească la o „*altfel*” de istorie. Ca să rămîn numai la registrul arhitectonic, puterea românească a avut înțelepciunea ca după Unire să conserve și uneori chiar să dezvolte, altoit pe noile simboluri etnocratice, politica administrației imperiale. În pofida unor prefaceri firești asociate ideologiei dominante atunci a statului etno-național – pilduitoare aici este construcția unei gigantice Catedrale ortodoxe în chiar inima orașului (realizare arhitectonică de altfel remarcabilă în sine, care însă nu are nimic în comun cu ansamblul *secesion* de pe Corso) – și care transmite „celuilalt”: „gata, de acum noi suntem stăpîinii aici”, românii nu au excelat în politici excluzive. Cînd comuniștii au siluit orașul, transformîndu-l în bună parte într-un conglomerat de cutii de chibrituri impersonale, ei au distrus „nediscriminatoriu”. În pofida prefacerilor dramatice pe care le-au generat (și pe care le vom analiza cu alt prilej), ceva ce vine de departe, din această „mică Vienă” a imperiului a rămas nealterat. Nu am intenționat în rîndurile de mai sus să vă prezint un instantaneu de ghid turistic, ci, poate ați remarcat deja, puterea unei continuități. Chiar dacă orașul și-a schimbat demografic compoziția copleșitor, ceva esențial s-a preservat: aici veți descoperi în mai mare măsură decît printre Româniile de azi o disponibilitate față de „celălalt diferit”, un etos al învățării, o angajare în „viața cetății”, și, desigur, o bere mereu bună.

Nouă

(26 ianuarie 2006)

Pîne sau circ

Ultima săptămînă ne-a mai adus o veste spectaculoasă. În societățile cu democrație consolidată, există un nerostit, dar mereu funcțional joc cu sumă nulă, prin care eventuala derivă a unui partid major se convertește într-un câștig corespondent în încrederea electorilor pentru partidul advers. La noi, din nou avem de-a face cu o „anomalie”. Un ultim studiu realizat pe un eșantion național reprezentativ care urmărea intențiile de vot ale românilor ne-a dezvăluit cum – măcar tranzitoriu - monopolul deținut de greii vieții politice autohtone este străpuns de un intrus, așa numitul PNG, care atrăgea aproape 5% din adeviziunile conaționalilor noștri. Deși alte formațiuni cu accesibilitate publică mult mai ridicată erau situate la procentaje infime, mult sub marja de eroare - precum partidul televiziune „soluție imorală” -, partidul sus menționat se alătură simbolic PRM-ului, articulînd o dinamică electorală neliniștitoare. Rezumînd, alianța DA, deși cu primul scor în sondaj, reunea mai puțin decît reușise să dobîndească într-o perioadă similară (în 1997) ruda sa, vechiul CDR. Totodată PSD-ul, deși aparent „prăbușit” în urma invaziei „mătușilor”, deținea mai mult acum decît avea în opoziție, în același interval, iar gruparea „anti-sistem” strîngea, pentru prima dată după noiembrie 2000, aproximativ 20% din opțiuni. Așadar, se poate distinge cum scandalurile publice ale actorilor de prim-plan nu aduc necondiționat un câștig în tabăra adversă, ci mai degrabă alimentează gruparea radical contestatară. Apoi, remarcăm cum pentru a doua oară în ultimii 16 ani, opțiunea net antidemocratică e împărtășită de unul din cinci români, și tendința pare să se accentueze. E un semnal de alarmă pe care partidele ce populează scena publică românească s-ar cuveni să îl înregistreze, și să acționeze energic, cît nu e prea tirziu (puterea să guverneze eficient și onest, opoziția să construiască contra-proiecte autentice de schimbare). De fapt, suntem martorii intrării în (avan)scenă a unei Românie tot mai influente, o Românie a negației, care nu e capabilă să zidească, ci numai să refuze (și, eventual, să înjure). Frustrările acumulate în toți acești ani post-decembriști, absența unui proiect structural coerent de dezvoltare, favorizarea clientelismului în mediul instituțional la toate nivelele, indiferent de cine a fost la putere, au încurajat apariția unor specii clinic interesante. Astfel se ivește un personaj de tipul Gigi Becali, care prin exhibarea naturală a ignoranței și bătășeniei (ce ar fi sancționată drastic în orice societate sănătoasă), transmite audienței spectacolul

„virilității” politice, rîvnit după oboseala provocată de ineficiența și inechitatea reală ce caracterizează clasa politică românească „tradițională”. Problema nu e personajul cu pricina - marginali exotici sunt în toate locurile și timpurile -, ci generalizarea anesteziei discernămîntului public, specifică unui teritoriu tot mai larg din țesutul social, care transformă clovnul de cartier în primadonă de Operă Națională. Și dacă nu vom găsi resursele să distrugem Caracatița politicii românești și să reconstruim o altă clasă politică, responsabilă și sincer angajată pentru binele comun, ciroul ne va invada deplin viața. „Pîine și circ”, așadar? Cred că am visa atunci la prea mult. Negreșit, va rămîne numai ciroul.

Zece

(2 februarie 2006)

„Omul nou” există!

Experiența comunistă a fost nivelatoare pentru tot ce a însemnat lumea urbană românească. Poți parcurge azi întregi cartiere din Bacău, Craiova, Iași sau Timișoara, rătăcindu-te. Același tip de bloc, aceeași cutie de conserve umană e pretutindeni. Mai sunt oare șanse să descoperi un suflu local, ceva care, dincolo de presiunea omogenizatoare să fi supraviețuit? Împreună cu un grup de tineri psihosociologi și antropologi, majoritatea studenți, am străbătut câteva orașe ale României de azi, cu speranța că ne vom lămuri „cum stăm”. Am să vă prezint câțiva „indicatori” mai puțin convenționali, care sunt însă, cred, grăitori. Oricum, premisa pe care am avut-o mereu în minte, metaforic vorbind, era cea că „fața” unui oraș exprimă, de fapt, printr-un metabolism tainic, un „suflet” și un „spirit” al fiecărui loc, sau, pentru a vorbi totuși într-un limbaj acceptabil „științific”, un set de norme latente, de valori și atitudini sociale, care se convertesc în comportamente publice specifice. Ceea ce frapa în periplul nostru prin Româniile urbane de astăzi era, în pofida omogenității de formă (a „feței”), o policromie extraordinară a „spiritului” și a „sufletului” local. Apoi, era izbitoare prezența unor Români mutante, în fiecare dintre aceste orașe. Altfel spus, descopereai tot mai frecvent și mai influent în țesutul social tipologia insului fără rădăcini, cu identitate variabilă, care nu e nici orașean, nici sătean, care trăiește asistențial într-o lume în care nu există „ieri”, nici „mîine”, ci numai un „acum”, cel mai adesea dezamăgitor. Adus cu forța printr-un mare val de mobilitate socială de către puterea comunistă, în cadrul industrializării, el este „omul care nu-și găsește locul”, pentru că, nu mai are cu adevărat nici unul, omul fără memorie, omul fără idealuri. Nu e doar un portret descumpănit, ci unul realist. Mai cu seamă că a fost contaminant. Multe din orașele cosmopolite, deschise, pline de viață de odinioară, așezate într-o stratificare socială îngemănată organic, au fost treptat sufocate de noua și copleșitoarea lui prezență, care a devenit, pe alocuri, dominantă. Acest personaj sociologic majoritar în cartierele simbolic marginale ale orașelor dezvoltă comportamente aparte, pe care le veți recunoaște cu ușurință. De la manelele ascultate sfidător de puternic (în balcoanele afumate ale blocurilor în care prăjesc mititei la grătar), de la disprețul natural exhibit în orice situație de interacțiune (precum îmbrâncelile din tramvaiul care merge spre centru), de la bătăria afișată ca mod de viață (înjurătura și invectiva fiind aerul pe

care îl expiră), pînă la gunoiul aruncat „firesc” pe stradă (căci oricum „nu e strada mea”), toate conturează un portret comportamental deliberat articulat astfel. În fond asta e vestea cea mai neliniștitoare: „omul nou” există! Alături de noi, atotputernic, și, în doze diferite, prin puterea sa contaminantă implicită, în fiecare dintre noi! Dar să mă grăbesc să vă prezint numai trei „indicatori”, examinați prin eșantionări specifice în orașele-țintă, care mărturisesc despre vitalitatea omniprezenței sale. Primul ar fi: „activitățile legumicole inter-blocuri”, care evalua ponderea grădinilor de zarzavat din spațiile publice dintre blocuri. Al doilea urmărea, prin grile de observație structurate, „gradul de vandalizare anonim” al scaunelor și geamurilor mijloacelor de transport în comun. În sfîrșit, al treilea ilustra „scuipatul comunitar”, adică ponderea celor care, din totalul oamenilor ce așteaptă autobuzul, în același tip de zonă a orașului, la aceeași oră, vreme de 30 de minute, „scuipă natural, fără să se sinchisească”. Comparațiile inter-regionale sunt convingătoare, iar diferențele uneori spectaculoase: în orașele din sud (Craiova, București) se „cultivă” cel mai vîrtos zarzavaturi, scrijeliturile sunt cele mai adînci și scuipatul cel mai frecvent. Urmează Moldova (Bacău, Iași), Ardealul (Cluj, Sibiu), și Banatul (Timișoara), care, aparent, „stă cel mai bine”. Cum și Româniile regionale de azi sunt tot mai puțin omogene, trebuie să remarcăm că fenomenele descrise se manifestă peste tot, iar patologia pare să se generalizeze, mai degrabă decît să se restrîngă. Hrănit și cumpărat ieftin mai mereu de către puterea politică postdecembristă, care l-a privit ca pe o pastă umană „utilizabilă”, mutantul își cere dreptul la (non)viața sa. Vom consimți, oare, ca viața „lui” să devină și viața „noastră”?

Unsprezece

(9 februarie 2006)

Mai rămîne, totuși, ceva?

Atunci cînd m-am mutat înția oară într-un bloc în perioada post-comunistă, am descoperit un peisaj interuman pilduitor pentru deriva lumii noastre. Să vă descriu, așadar, sumar „tabloul”. În primul rînd, blocul în sine se afla într-o stare vizibilă de degradare lăuntrică, dincolo de aparenta respectabilitate exterioară. Totul stătea sub semnul unei implacabilități a cedării: de la țevile care îl compun, pînă la nervii locatarilor. Totul părea să pleznească – și pleznea deseori – în fiecare clipă. Apoi, acolo fiecare se spiona pe fiecare. Era memorabil spectacolul oferit de o aceeași doamnă X, care veghea autoritar de la geamul aflat la parter pe care părea că nu îl părăsește nicicînd, „intrările” și „ieșirile” din „obiectiv”. Orice „breaking news” era furnizat prompt de vigilentul paznic simbolic, și comunicat degrabă bătrînelor care își predau ștafeta, invariabil, pe banca din fața blocului. Adevărat nucleu de sociabilitate, banca de la intrare era și locul în care se consumau „dramele” locului: aici se luau la harță, aici plîngeau învinse de boală sau deznădejde, aici le puteai asculta, uneori întreaga zi, rememorîndu-și înfrîngerile. Părea că totul trăiește în lumea lui „ieri” și a lui „ar fi putut să fie”. Într-un asemenea bloc îmbătrînit, deopotrivă în ziduri, dar și în chipurile și sufletele oamenilor, apariția tinereții, în orice formă a ei, era întîmpinată cu o sufocată indignare: „Uită-te cum arată!”, „vai, ce s-a ales de capul lor!”, erau formulele rutiniere. Dacă o tînără studentă aflată în chirie avea un oaspete, aflai instantaneu, dacă te situai în zona-releu, că „a intrat unul șleampăt la ea cu cercel în ureche și de...zece minute *nu se mai aude* nimic de acolo! Deci așa!”. De altfel, registrul auditiv era cel prin care viața părea să vibreze precumpănitor. Căci cu adevărat, în acel loc se auzea, la propriu, totul. Diagonalele virtuale ale blocului erau străbătute de sunetele pline de carne, cel mai adesea impudică, a fiecărei clipe. Acolo nu exista viață personală, ci numai un imens zgomot indistinct, hohotit, în care pînă și cele mai intime gesturi individuale deveneau accesibile, fără voie, celuilalt. Așa se putea întîmpla, ca să mă exprim în limbajul psihologilor, să poți identifica după înlănțuirea de sunete, cu maximă precizie, fără să vrei, „sexul subiectului și natura sarcinii în care acesta este angrenat”, atunci cînd cineva de deasupra vizita toaleta. Într-un astfel de infern al despuierii de sine, treptat interiorizai ca unică formă de comunicare sigură, șoapta, privirea ascunsă, și, în cele din urmă tăcerea. Faptul că nu a fost o deficiență de construcție a blocului, că nu

despre carențe în izolația fonică e vorba, am aflat definitiv atunci când am descoperit alături de cablul pentru instalații electrice, în spatele prizelor, un nesfârșit tub gol, care străbătea pereții întregului edificiu. Singura sa funcționalitate era, desigur, „informațională”. Așadar, aici nu era nevoie de Securitate și de informatorii ei. Toți deveneau potențiali „informatori” și „surse” deopotrivă. Cum „tu” nu mai existai ca sine distinct, nu îți mai rămânea decât să trăiești viețile altora. Ceea ce se și întâmpla clipă de clipă. Simptomatologia mai reunea, inerent, duplicitatea, suspiciunea, neîncrederea afișată față de „celălalt”, apoi „viața care trece pe lângă noi”, că oricum nu e viața „noastră”, și o mare, necuprinsă lehamite. Dintr-un asemenea aluat rezulta un personaj care, multiplicat la scară de masă, va deveni românul urban majoritar de astăzi. Multe din patternurile comportamentale prezente (neîncrederea în instituții și actorii lor semnificativi, fatalismul, dezangajarea publică, privirea întoarsă spre trecut, deficitul de speranță socială) își află rădăcinile în acest proiect remarcabil al modelării umane izbutit de comuniști, altoit pe cele anterioare ale disprețului față de omul obișnuit care compune Româniile reale. Mai rămâne, totuși, ceva? Poate... studenta în chirie, care, în pofida tuturor acestor tentacule anihilante, își îmbrățișează în tăcere iubitul...

Doisprezece

(16 februarie 2006)

Sindromul copilului răsfățat

Am citit de curînd o descriere psihiatrică interesantă ce vreau să vi-o împărtășesc. Așadar, „sindromul odraslei răsfățate” înfățișa tipologia insului care, deși pornit de pe picior de egalitate cu semenii săi, a urcat în ierarhia simbolică a societății datorită „împrejurărilor”, „unchiului”, „rețelei bune”, „oportunităților”. Ceea ce a dobîndit nu se datorează meritului, efortului sau perseverenței probate, ci conjuncturii, colțului, zvîcniturii. Descoperi frecvent sindromul evocat la politicienii noștri, la „oamenii de afaceri”, în general la „cei ajunși”. Complexul ascuns al ascensiunii lipsite de merite personale se convertește într-un dispreț nedisimulat față de „vulg”, față de omul obișnuit care nu a avut parte de „succesul” său, mascînd de fapt un dispreț față de sine și față de propria neputință. Ceea ce rămîne este o fiere socială greu digerabilă de către toți cei care-i sunt în preajmă, și pe care el, „tolerant”, crede că o gestionează asemeni unei mari „îngăduințe”. În spatele aparentei vitalități grobiene se dosește, însă, o imensă precaritate identitară. El știe că va veni clipa cînd va fi descoperit. De la Theodor Adorno la Stanley Milgram încoace știm unul dintre cele mai paradoxale adevăruri ale psihologiei sociale: obediința corelează puternic cu autoritarismul. Deci cei care se afișează „atotputernici” în spatele ideilor lor fixe, care par cei mai vocali și mai voluntari sunt, deseori, și cei mai „slabi”. Ei sunt cei mai obsedați în a afla cui trebuie să se supună, și nu fac altceva decît să mascheze vulnerabilitatea lor în bravadă agresivă și în gesturi excesive. Este și motivul pentru care își rînduiesc viața nu după crezuri, ci numai după „oportunități”, și pentru care orice stăpîn e bun, dacă îi „întreține”. Iar dacă o împrejurare anume le răstorană „urcușul”, precum atunci cînd pierd o poziție publică sau atunci sunt deconspirați în toată goliciunea lor morală și profesională, se simt deposedați, coborînd în tiparul copilului înșelat. Caută din nou cu înfrigurare sprijinul „părintelui”. Gesticulează abundent, strigă. Înjură interpersonal și bruschează insituțional, încît îți vine să exclami: „parcă ar fi alt om!”. Pojghița cade. El și este un alt om! Am întîlnit atît de frecvent asemenea desfășurări „clinice” în spațiul public românesc în vremea din urmă, încît m-am convins că avem de-a face nu cu o patologie marginală, ci cu o deviație structurală. Căci mulți dintre „ei” au ajuns în nodurile rețelelor sociale, acolo unde se distribuie mai multă influență și putere, acolo unde se iau deciziile strategice. Suntem cel mai adesea conduși de niște complexați marginali,

care nu au reușit nimic semnificativ prin ei înșiși, și care se mai și cred centrul pământului. Iar dacă nu îi vom ajuta să se maturizeze sau nu îi vom înlocui cu „aduți” responsabili, fiind noi înșine responsabili, va trebui să ne asumăm ceea ce urmează: bolboroseala timpă a copilului răzgâiat care rîvnește totul fără să ofere nimic, lăsînd în urma lui și în viețile noastre... nimicul.

Treisprezece

(23 februarie 2006)

Funcționalitatea socială a corupției

Mereu în anii din urmă, când s-au realizat ierarhizări ale amenințărilor la adresa democrației de la noi, revenea evocat ca sindrom de maximă gravitate flagelul corupției. Există deja un consens nerostit, care reunește deopotrivă oamenii obișnuiți, analiștii locali, dar și de actorii politici occidentali de prim plan care monitorizau viața publică românească, în a considera diminuarea semnificativă a fenomenului ca principalul test al succesului democrației românești, întocmai ca în memorabila formulare a parlamentarului european Emma Nicholson: „România trebuie să atace cele trei mai probleme care îi îngreunează procesul de aderare: corupția, corupția și corupția!”. Dar orice terapie trebuie să fie precedată de un diagnostic lucid. Care este, așadar, „starea de fapt”? Într-o cercetare realizată pe un eșantion bănățean reprezentativ, ne-a preocupat intensitatea acestor forme de patologie socială. Rezultatele privitoare la corupția explicită asumată de omul obișnuit evidențiau ponderea majoritară a conduitelor corupte angajate, atestând „firescul”, „funcționalitatea socială” a unor asemenea practici (mai mult de unul din doi bănățeni „a dat” ceva în ultimele 12 luni pentru a-și rezolva o problemă cu o instituție publică). Atunci când subiecții erau invitați să nominalizeze „unde” au fost „siliți de împrejurări” să recurgă mai frecvent la o asemenea tactică duplicitară, se putea distinge cum la mai mult de un caz din trei, pentru relația cu „medicul”, și un caz din cinci, pentru relația cu „polițistul” sau „judecătorul”, corupția s-a dovedit a fi „cheia” pentru rezolvarea problemei cetățeanului. Mai mult, rafinând lectura statistică, se observa, oarecum contraintuitiv, cum tinerii privesc practicile corupte ca inevitabile în mai mare măsură decât vîrstincii, deși se poate presupune că cei din urmă au avut „răgazul” să o experimenteze mai consistent. Totodată, urbanul mare se arată a fi locul în care oamenii își reprezintă cel mai descurajat raportul cu „celălalt instituțional”, după cum etnicii care se declară „români” apreciază că sunt mai „lipsiți de apărare” sub presiunea corupției decât conaționalii lor de etnie „maghiară” sau „germană”. Dar poate cea mai neașteptată „prezență” parvine tocmai dintr-o... absență a diferențelor statistic semnificative, atunci când țesutul social era disociat în funcție de capitalul educațional și în raport cu veniturile subiecților. Căci dacă psihosociologul naiv ar putea să prezică o anumită „autonomie” personală sporită, transferată într-un refuz mai accentuat al practicilor corupte pentru cei cu „situație materială

îndestulătoare” și pentru cei care „au mai multă școală”, rezultatele dovedesc un „ecumenism” social al favorizării corupției. Altfel spus, în egală măsură cei săraci, care „își duc viața” în registrul supraviețuirii, cât și cei bogați, capabili să articuleze strategii de dezvoltare, atît cei cu „multă carte”, cât și cei neinstruiți, au „învățat” în cursul socializării secundare că numai recurgînd la asemenea tactici mascate „o poți scoate la capăt”. Ceea ce transmit aceste cifre ilustrează că avem de-a face cu un fenomen deviant *în extindere, generalizat*, și nu unul localizat pe anumite straturi sociale distincte. Natura funcțională a corupției constituie, așadar, nu excepția, ci regula care guvernează, într-o logică socială ascunsă, raporturile interpersonale și interinstituționale. Atîta timp cît astfel de practici duplicitare, însoțite de expectații publice descumpănite privitoare la integritatea instituțiilor publice, vor fi dominante, o dată în plus România va rămîne numai aparent democratică. Deși vom continua să „edificăm” cele mai „onorabile” instituții după modelul „democrației occidentale”, și ne vom „integra” în tot ce e „la modă”, în spatele scenei jocul social va fi reglat mai departe de rețelele informale de putere, configurate clientelar, și de normativitatea „negociată” de cei care, ajunși în nodurile rețelelor sociale (cel mai adesea nu prin ascensiuni meritocratice, ci pentru că au știut să se „plaseze” în „rețeaua bună”), dispun de viața noastră.

Paisprezece

(2 martie 2006)

De unde trebuie să începem?

Atît oamenii, cît și societățile își creează, natural, strategii adaptative, „supraviețuiri”, indiferent cît de sufocante sunt regimurile politice în care trăiesc. Multe dintre simptomele noastre identitare de astăzi nu sunt decît ”moșteniri” ale unui mod de viață ascuns, temător, care vine de departe, de dincolo de comunism, în care mai mereu omul simplu a avut de pierdut din înțînirea cu reprezentății instituțiilor, care neconținut au avut a-i cere, discreționar, nesfîrșite „dări”. Astfel, am „achiziționat” cu naturalețe, ca formulă cotidiană de supraviețuire, „măștile” duplicității. Inițial ne-au „ajutat”, jucînd un rol de conservare în epocile de subordonare politică, dar astăzi, într-o lume în care subiectul majoritar care compune societatea se cuvine să devină „cetățean”, adică angajat responsabil în „treburile cetății”, aceste practici rutiniere sunt total nepotrivite. Încercînd să le surprindă, psihologii au identificat o dimensiune a personalității care pune în evidență *refuzul asumării propriului destin* și care poate evalua adecvat proporțiile acestei autonomizări sau, dimpotrivă, cedări de sine: internalismul-externalismul lui Julian Rotter. Anticitez că cei mai mulți dintre „români” sunt externaliști, iar o asemenea ipoteză - ce urmează să fie sau nu probată pe studii realizate pe eșantioane reprezentative, căci pe eșantioane locale, de tipul managerilor din Transilvania sau studenților din București, ea a fost validată - ne îndreaptă către un înțeles important al psihologiei sociale contemporane: *neajutorarea este învățată social*. Dacă „românul” majoritar se arată a fi dezangajat, evitînd responsabilizarea, este descurajat în fața eșecurilor potențiale și capabil de mobilizare numai prin impulsuri externe (simptome tipice externaliste), se impune să înțelegem că un asemenea profil nu se datorează unei deficiențe „native” ce ține de o „biologie” a socialului, ci puterii unui context socio-istoric și cultural care favorizează retractilitatea. Prin urmare, nu un „defect” immanent al „românității” se cuvine să condamnăm - cum se mai întîmplă la detractorii de vocație, care formulează sentințe de tipul „democrația este improprie la români” -, ci malignitatea unei structuri sociale, de putere și de comunicare comunitară întreținută deliberat de „cei care ne conduc” și care ne învață să devenim neajutorați, dependenți și, în consecință, mai ușor de manevrat. Atîta vreme cît societatea noastră va fi compusă precumpănit din oameni care dau mereu vina pe alții atunci cînd eșuează, temători față de „celălalt”, frustrați și nemulțumiți față de realizarea de sine,

„democrația” pe care am reușit să o încheptăm va fi numai una de fațadă. Pentru a deveni autentică, „românul” majoritar se cuvine să devină un actor autonom în istorie, care refuză statutul resentimentar de victimă perpetuă. De unde trebuie să începem pentru această însănătoșire? Desigur, de la fiecare dintre noi. Restul e retorică goală.

Cincisprezece

(9 martie 2006)

Devianța tolerată și sănătatea socială

Dacă psihosociologii definesc norma drept o scala prescriptivă de comportamente admisibile (bunăoară, norma „punctualității” delimitează granițele conduitei așteptate, încadrând-o în limitele „sfertului academic”), devianța tolerată înfățișează „flexibilitatea” granițelor normei într-un context social neașezat, în care respectarea efectivă și deplină a regulii sociale este excesiv de costisitoare, și, în consecință, e „preferabil” să fie ocolită. Deși „toată lumea” „știe” că norma este încălcată, în egală măsură se „aranjează” o soluție negociată între părți, la care consimt toți cei implicați, care decid, tacit, că „în fond, norma explicită e absurdă și nerealistă”. Fenomenul evocat este cu atât mai influent cu cât normele în discuție sunt în mai mare măsură „importate”, străine de un spirit al locului, sau, vorbind în limbaj maioreșcian, apar ca niște „forme fără fond”, avînd prea puțin în comun cu practicile sociale rutiniere și moravurile autohtone. Exemplul tipic este cel al evaziunii fiscale, în care „patronul român” hotărăște să se sustragă plăților cuvenite, în cele mai multe dintre cazuri cu acordul mascat al celui care e pus să vegheze la culegerea taxelor (și care dobîndește „unele” avantaje prin această „îngăduință”). Astfel, întreprinzătorul produce un discurs „sincer” de genul: „Statul e cel mai mare hoț și ne încalcă peste măsură. Dacă aș fi plătit toate taxele, firma mea ar fi murit de mult. Sigur că nu declar toate veniturile, nimeni nu o face, iar dacă aș face-o n-ar ajuta nimănui, pentru că oricum ceilalți vor continua, în frunte cu statul, să fure mai departe”. În consecință, dincolo de retorica pretins consensuală a „statului de drept” și a „necesității respectării imparțiale a legii”, se poate constata cum toți actorii individuali au „de câștigat”: patronul plătește efectiv mai puțin, funcționarul se îmbogățește într-un răstimp scurt, numai actorul instituțional (statul și organismele sale birocratice) are de pierdut. Dar cum „statul” este oricum „departe de cetățean”, iar experiența istorică nu l-a convins pe omul obișnuit că respectarea legii constituie un temei al reușitei sale individuale, ci mai degrabă o povară, și că, în sfîrșit, entitățile birocratice nu sunt în slujba cetățeanului, ci caută să dispună discreționar de el, strategia sa urmează, firesc, calea *funcționalității conduitelor sale sociale*. Altfel spus, deși e poate imoral și antinormativ, într-o societate imorală, în care legile sunt numai niște exigențe rupte de realitățile locului, îngemănate tocmai pentru a fi încălcate de către cei care le-au făcut, e mai „câștigătoare” opțiunea pentru

calea „ocolită”, pentru soluția conjuncturală. În fond, toate aceste fenomene patologice, de la „fețele” corupției pînă la copiatul la examene, evidențiază specii ale devianței tolerate din România de astăzi și din totdeauna, care probează o eficacitate remarcabilă în rezolvarea informală a sarcinilor curente cu care se confruntă omul obișnuit, într-o societate în care soluțiile formal-normative sunt ineficiente și aplicate arbitrar. Dacă aceste scenarii implicite, care și-au dovedit atotputernicia (conform prescripției: nu avem altă „ieșire” decît să ocolim legea, „*descurcîndu-ne*”, căci oricum nu e nimeni care să ne apare de in Justiția și inechitatea în care trăim), nu vor fi de structurate chiar de către fiecare dintre noi, prin conștientizarea faptului că, pînă la urmă, ne furăm pe noi înșine, împuținîndu-ne resursele sociale, organismul colectiv românesc își va agrava boala. Și să nu fie dat să trăim vremurile agoniei sale!

Şaisprezece
(16 martie 2006)

Generația fantasmatică

În ultimii ani mă urmărește tot mai insistent o imagine în mișcare, poate și pentru că, nerostit, intru involuntar în scenariul ei ascuns. Se face că un popor fantasmatic, alcătuit din majoritatea celor care au astăzi în jurul vârstei de 35 de ani, străbate rătăcitor România prezentă, ducând cu sine o povară neconștientizată deplin. Acest popor bîntuit, alungat în viață, e alcătuit, cum probabil ați înțeles deja, din generația „decreștelor”. Arareori o lectură a unei curbe sociologice mi-a provocat o emoție mai intensă. Căci dintr-o dată puteai descoperi, comparînd linia creșterii demografice (relativ constantă pe parcursul câtorva decenii), și care și-ar fi urmat, natural, cursul, cu „ceea ce e deasupra ei”, adică linia exploziei demografice în intervalul 1967-1971, apariția a 1,8 milioane de oameni care, altfel, nu s-ar fi născut niciodată. Cu acest gând în minte, e suficient să ieși pe stradă și să le cauți chipul, știind că numai o grimasă a istoriei a vrut ca „ei” să te privească. Și un întreg amalgam de întâmplări care alcătuiesc carnea biografiei noastre, prin care ne-au devenit însoțitori privilegiați (fie ei frați, surori, prieteni sau numai cunoscuți de-o clipă), te coboară într-o reflecție neliniștitoare. Suntem ceea ce suma de întâlniri decisive a făcut din noi. Tot astfel, în virtutea apartenenței mele la *această* generație, ceea ce sunt e rezultatul amestecului de amintiri sensibile, speranțe și deznădejdi, victorii și eșecuri împărțășite, pe parcursul „călătoriilor” mai lungi sau mai scurte, „petrecute” împreună cu „ei”. „Ei” sunt azi aici, alături, dar sunt prin voia unei istorii agresive, delirante, care ne-a violat pînă și alegerile ultime. Istoria politică a României comuniste nu a condamnat numai la moarte (așa cum s-a întîmplat cu o întreagă elită tradițională), ci a condamnat și la viață. La „acea” viață care ne-o pregătiseră „inginerii minții”, prin care „turma” (ce se cerea multiplicată, căci, nu-i așa, „țara avea nevoie de brațe tinere și puternice” în „lupta cu imperialismul”) urma să devină ceea ce orice comunitate gregară, fără memorie, ajunge a fi: o populație. Desigur că lucrurile sunt mai amestecate. Totul nu a ieșit ca în planurile „lor”. Mulți dintre acei copii „născuți la comandă” au fost mai apoi cu adevărat iubiți, înconjurați de căldura celor apropiați, chiar dacă, la început au fost nedoriți. În fond, toată această poveste despre venirea pe lume a unei întregi generații fantomatice ar fi putut rămîne numai atît, o poveste. Despre înverșunarea supraviețuirii și despre decizia de a rămîne oameni, iubind în plan personal pe cel de lîngă noi, căruia i-am dat viață, chiar dacă în plan

instituțional eram urîți pentru ceea ce rîvneam a fi, niște ființe libere. Dar povestea depănată mai sus nu e închisă între copertele unei cărți de istorie (cum poate va ajunge peste 100 de ani), ci una care trăiește nemijlocit în prezentul social românesc. Căci această generație, ca orice generație „care se coace”, a ajuns în nodurile rețelelor sociale, începînd să dobîndească poziții de influență semnificative. E suficient să privești în jur și să descoperi, treptat, tot mai pregnantă lor prezență în locurile în care se iau deciziile strategice (de la viața economică pînă la cea politică). Făcînd apel la un clișeu, „ei” ne vor călăuzi structural în „integrarea în Europa”, în cadrul unui proces de cîteva decenii, în care poziția lor simbolică în ierarhia socială va spori progresiv, pînă cînd vor lăsa locul natural cohorții următoare („generația 2000”). Suportul biologiei (vîrsta și energia vitală prin care revendică „prim planul”) este, însă, contrabalansat de o inexplicabilă vulnerabilitate. În multe dintre cazurile individuale exemplare, ceea ce frapază este ambivalența: pe de o parte disponibilitatea remarcabilă de a reuși, performanța superlativă, pe de altă parte clacarea, cedarea neașteptată, tocmai atunci cînd te aștepti mai puțin. Ceea ce pare a fi regula nescrisă a traiectoriei lor de viață este discontinuitatea, ca și cum zbaterea lor inițiativă pentru a răzbi într-o lume în care nu au fost doriți este sufocată, intermitent, de sentimentul „covîșirii”, al luptei inegale cu o istorie reprimantă. În anii din urmă m-am aplecat îndeaproape asupra acestui fenomen identitar tulburător, și deopotrivă prin studiile pe eșantioane (unde nu mai „vorbește” registrul lui „mi se pare”), cît și în numeroasele interviuri comprehensive cu exponenții săi reprezentativi, am observat că am de-a face cu o „generație altfel”. Desigur, orice generație e „altfel”, dar această specificitate a „decrețelor” (caracterizată îndeosebi prin oscilația între extreme pe dimensiunile principale examinate: autodeterminare, externalism-internalism, stimă de sine, independență-interdependență, în pofida conservării structurilor valorice și atitudinale preponderent asistențiale „moștenite” de la „părinții lor”) are o miză mai însemnată, căci „ei” vor „conduce România” într-una din cotiturile sale decisive. Reușita sau eșecul lor va cîntări hotărîtor asupra felului în care va arăta mîine această țară. Și în cele mai multe cazuri, în cercetările calitative, răzbătea cu putere „marea lor problemă”: povara, uneori conștientizată de abia la anii maturității, în cadrul unei dureroase anamneze, a respingerii originare. Și răzbătea totodată înțelesul lecției furnizate de orice psihoterapie autentică: o traumă, pentru a fi depășită, trebuie *asumată*, și, mai apoi, *integrată*. Numai în măsura în care ne vom privi lucid în oglinda propriei noastre biografii și vom putea „lucra” cu ceea ce descoperim acolo, asemeni unei resurse vitale, viața celor ca noi va putea să-și recapete autonomia.

Și numai dacă un asemenea exercițiu autoreflexiv va fi asumat majoritar de către „decreșei”, vom putea spera că viața noastră comunitară va părăsi albia autismului social, în care se scurge de mai bine jumătate de secol.

Şaptesprezece

(23 martie 2006)

Fierea și mierea

Încercînd să testăm caracterul de normalitate al unei societăți, se cuvine să privim nu numai înspre registrele formale: instituții, legi, raporturi birocratice, edificii administrative. Nu numai recunoașterea *prezenței* unor legi și instituții în care *acquis*-ul comunitar a fost însușit dă seama pentru starea de sănătate socială, ci mai ales ceea ce constituie suportul subiectiv al oricărei relații interpersonale și interinstituționale. Altfel spus, felul în care instituțiile și reprezentanții lor se raportează la cetățean – cu deferență sau dispreț, cu disponibilitate și preocupare sau cu închistare și indiferență - sunt grăitoare pentru ceea ce *dă viață* rețelelor formale. Or în privința acestor tipare atitudinale implicite chiar și o analiză a psihosociologului naiv ar fi revelatoare: de la raporturile cele mai formal birocratice pînă la cele mai intime informale, ne-am *înrațit* semnificativ. Răzbate în toate schimburile interpersonale o tensiune ascunsă, o înclinație de a-i căuta cusurul și de a-l descalifica pe „celălalt”, care vine dintr-o achiziție dobîndită în cadrul socializării, ca formulă curentă prin care ne gestionăm relațiile cu semenii, ca o formă mascată, neconștientizată deplin, de a ne ascunde ratările individuale și colective. Principiul e simplu și e testat de psihologii sociali încă din anii ‘50: omul nu poate trăi cu o stare durabilă de discrepanță între „ceea ce este” și „ceea ce și-ar dori să fie”. Și înțelesul imediat valorificat de experții manipulării sociale: știind că omul obișnuit experimentează zi de zi eșecul, neîmplinirea, privațiunile de tot felul, și cum tot acest ansamblu dezamăgitor se proiectează asupra imaginii de sine, el trebuie „eliberat” și „condus” să-și consume frustrările, canalizîndu-le „profitabil” înspre țapi ispășitori concret identificabili, care i se „servesc” la momentul oportun. Specia de țapi ispășitori era conservată cum se cuvine, și adusă în prim plan în toate momentele de cumpănă, cînd structural, „cei care au grijă de noi” intrau în panică, simțind că „situațiunea” poate scăpa de sub control. Îmi aduc aminte, bunăoară, cum parcurgeam, transfigurat, împreună cu studenții mei, documente provenite din arhivele KGB-ului, la cursul de „influență socială”, și descopeream cum viețile noastre erau „aranjate” în cele mai intime detalii. Ei bine, în materialul invocat, care era un fel de „ghid al conducerii maselor” adresat „organelor” de partid, se sugera cum nemulțumirile reale ale oamenilor să fie redirecționate către ținte iluzorii. Doar astfel, „masele” dobîndeau aparența controlului vieții lor. Acolo erau indicații precise

privitoare la cum trebuie, de exemplu, să întârzie mijloacele de transport în comun, căci numai în acest fel, în îmbrânceala și tensiunea rezultată, nemulțumirea nu va fi îndreptată împotriva sistemului care genera atâtea privațiuni, ci asupra vatmanului sau a celorlalți pasageri nemulțumiți și ei. Dând un ghiont și înjurând copios, te răcoreai, simțindu-te din nou „puternic”. Tot în arhive descopereai „îndrumări” care vizau „amenajarea” profitabilă a sărăciei și lipsurilor: cozile erau nu numai expresia precarității resurselor economice și comerciale ale regimului, ci și excelente pretexte de „descărcare” a „maselor”, canalizate nu înspre cei care le provocaseră structural, ci către cei care, întâmplător, erau administratorii prăvăliilor și alimentarelor vremii sau către „competitorii” tăi involuntari pe care îi aveai alături. Cine are îndoieli, imaginându-și că toată această desfășurare e numai un scenariu literar, să-și amintească o coadă a epocii. Împinsul, invectiva, cotul în spinarea celui din față, transpirația, pasta umană care tresaltă la întrebarea decisivă „se dă?”, contrabalansată de suspiciunea lui „nu te băga, băi, în față!”, furia, plasa, și peste toate, speranța, convertită cel mai adesea, după lungi „lupte de stradă”, în victorie: „am ajuns să iau!”. De aici rezulta tipologia comportamentală a lui „dă-te, bă, la o parte!”, exhibarea țifnei, retorica țoapei, bătăria naturală și înjuria grosieră, toate respirând o fiere socială atât de amară, dar atât de cotidiană, încât devenise aerul nostru vital. Trăiam viețile pe care ni le cârmuiau „ei”, și deveneam atât de simplu „fericiți” dacă firimiturile epocii ajungeau în plasele noastre de plastic. Adevărată condiționare comportamentală rînduită după tiparul dependenței și deresponsabilizării, o asemenea strategie ne-a intrat în șira spinării. Și astăzi descoperi reprezentanți ai acelei generații care tînjesc după cozile de odinioară, la fel ca pasărea care, trăind o viață încarcerată, se grăbește să se reîntoarcă în colivie, după ce experimentează dureroasa „povară a libertății”. O dată cu decembrie 1989, toate aceste constrîngeri politice au căzut, nu a mai existat un singur centru, cu un singur tablou de comandă. Ofertele (de la produsele comerciale pînă la cele simbolice) s-au multiplicat exponențial. Într-o lume a alegerilor multiple și a libertății potențiale, cei mai mulți dintre semenii noștri au ales să se abandoneze din nou. Înrațiți și asistați, întreținuți în mizerie și cumpărați ieftin, majoritatea românilor au decis o dată în plus că „autonomia” lor poate fi conservată prin sigla bătării. Dar pe acest fundal de fiere, ce mai bucurie pentru „păstorii turmei”! Căci țipînd mereu, de fapt tăcem social și politic. Iar dacă ne vom abandona pe mai departe unei istorii „nedrepte”, în acest fel pasiv-agresiv, nu va mai rămîne curînd decît fierea (noastră) și mierea (politicienilor).

Optprezece

(30 martie 2006)

Să facem mâinele posibil!

Un număr semnificativ de organizații și personalități ale societății civile au înaintat un memoriu către președintele României, solicitând acestuia să condamne public regimul comunist ca „nelegitim și criminal”. Din păcate, instituția prezidențială - care are cea mai largă reprezentativitate politică printre instituțiile statului român – tace. Toate aceste tăceri asurzitoare ale instituțiilor românești în momente de cumpănă exprimă un paradox mai adânc. Atunci când ceva trebuie urgent rostit, instituția rămîne mută. Atunci când nu e nimic de spus, trăncănește incontinent. Atunci când trebuie acționat, se bîlbie, tatonează. Atunci când mai bine ar cumpăni, se aruncă grăbit. Subiectul unei analize lucide a moștenirii comuniste nu e, desigur, nou pentru clasa noastră politică. Dar de fiecare dată puterea, indiferent care a fost ea, l-a considerat „inactual”. Faptul că astăzi, și din interiorul actualei coaliții s-a putut articula un proiect al lustrației, ar fi în măsură să ne îndemne să sperăm într-o schimbare față de tot acest șir de amînări voluntare. Dar care sunt obiecțiile majore împotriva proiectului? În primul rînd, cele care țin de „ineficacitatea” sa, datorată „întîrzierii” cu care s-ar aplica. Trecînd peste observația că tocmai cei care s-au împotrivit unei asemenea dezbatere sunt chiar cei care invocă acum acest argument, „lustrația” nu ar regla conturile (politice, nu și economice!) cu „persoane fantomatice”, mult prea vîrstice, inactive azi, ci cu mulți dintre cei care dispun de viața noastră și care în 1989, avînd pînă spre 45-50 de ani, avuseseră și destul timp să ne-o „rînduiască” așa cum cereau imperativele partidului. Apoi, că ar fi „nesănătos social și politic” să „privim în trecut”, să ne împovărăm cu compromisurile și cedările semenilor noștri. Mai bine, să „gîndim pozitiv”, să „nu distrugem trecutul, ci să construim viitorul”. Știindu-i pe cei din tabăra fostului prim-ministru (adevărat port-drapel al retoricii gîlgîit-proiective) cît de „sănătos” și-au construit prezentul, confiscîndu-ne viitorul, un asemenea argument e numai un alt prilej de amorțeală civică. În sfîrșit, se denunță „restrîngerea unor drepturi publice asigurate constituțional”, sugerîndu-se „înjustiția” care s-ar produce în societate dacă le-am limita „foștilor” accesul „liber și egal” la fotolii influente. Lăsînd la o parte reamintirea cîtor drepturi ne-au asigurat nouă la „vremea lor”, „ei” oricum și-au asigurat „accesul” pretutindeni în țesutul social, iar nesimțirea pe care o probează – ilustrată de firescul cu care se mișcă și cresc – este expresia asimilării de către societatea românească a încă

unei lecții: cu cât îi lăsăm, cu atât nu ne vor mai lăsa vreodată! În fond, și astăzi este tot vremea lor! Ei sunt marii capitaliști ai României de azi! Să nu credeți că vor mai dori vreodată comunismul. Startul lor furat din 1989 le-a fost asigurător. Pentru ei și pentru „moștenitorii” lor. Și au devenit atât de influenți și de vocali, dincolo de orice ideologie și de orice morală, încât „sugestia” lor devine prescripția politică și economică a clipei. De la cel mai înalt nivel, al președinției (precum scandaloasa înfrângere a lui Constantin Ticu-Dumitrescu în CNSAS, cu „sprijinul” Cotrocenilor) pînă la „președinții economici” ai locului (vezi cazul celei mai importante afaceri comerciale din Timișoara, adevărat simbol al „victoriei... capitalismului”, Mall-ul, „coordonată” de către un securist notoriu, implicat în procesul revoluției), România reală de azi este patria unui „mîine” care nu va mai veni. Pare aceeași piesă dintr-un veșnic „ieri”, cu fundalul schimbat. Aceleași personaje principale, aceleași cefe bovine triumfătoare, aceleași gesturi, aceleași recuzită stilistică, un alt scenariu, și noi, în tăcere, singuri în mulțimea atomizată, aceiași spectatori. Lustrația ne-ar mai da o șansă. Dar nici o grupare politică nu va putea izbuti singură. Dacă nu ne vom ridica, din întunericul sălii în care am fost „așezați” de mai bine de o jumătate de secol, toți cei care ne-am păstrat un sîmbure de libertate în noi, și nu îi vom obliga pe cei care „ne reprezintă” să ne reprezinte cu adevărat. Lustrația ar putea fi începutul. Doar astfel, mîinele va deveni posibil. Mîinele *nostru*!

Nouăsprezece

(6 aprilie 2006)

Iertare fără uitare

Explorînd moștenirea nazistă, istoricul Jörn Rüssen mărturisea într-un text tulburător privitor la deriva țării sale că, după o mare traumă, prima generație *trebuie să uite*. În pofida descoperirii postbelice înfricoșate, cînd oamenii simpli purtați să privească lagărele de exterminare - pentru a se trezi din delirul istoriei -, îngăimau un deloc inocent „nu am știut nimic despre asta”, rămînea o mare tăcere și o vinovăție care gîtuia. Atît de adînci și de perverse au fost infiltrările ideologiei naziste, compromisurile, cedările și deresponsabilizările germanilor de rînd, încît o temă precum cea a Holocaustului nu a putut fi abordată în față și asumată decît de generația următoare, odată cu începutul anilor 60, și cu procesul lui Eichmann la Ierusalim. Este exercițiul uitării un purgatoriu de neînlocuit, deopotrivă pentru individul care trăiește sub stigma culpei, cît și pentru societatea care a întreținut abandonul? Dacă nu s-ar „elibera” prin uitare de vinovăție, subiecții supuși molimei totalitare s-ar dezintegra identitar? Rüssen e ferm: detraumatizarea nu se face prin uitare, mai ales prin uitarea absentă, ci numai prin exercițiul critic și responsabil al societății care se confruntă angajat cu trecutul său. Uitarea este numai un remediu iluzoriu, o morfină ieftină. Cel care uită, așadar, se vindecă numai în aparență, se „liniștește” o vreme, dar trauma lucrează în el, și îl va măcina pînă la urmă. Atît psihologul (care se apropie de patologia individuală), cît și sociologul (care o examinează pe cea colectivă) știu prea bine asta. Singura soluție, oricît ar fi de dureroasă, este să îți asumi vina, să o privești în față și să începi să „lucrezi” cu ea, convertind-o în ceva eliberator (mărturisirea fiind începutul eliberării). Lumea românească de astăzi duce cu sine povara cedării, la fel ca cea nazistă după cel de-al doilea război. S-a „consumat” aproape generația care „trebuia să uite”, evocată de Rüssen. Și cum mereu societățile produc strategii adaptative, prin care se reasează după o mare înfrîngere, suntem martorii articulării în sfera publică a unor discursuri care reraționalizează eșecul individual și colectiv, găsindu-i justificări „onorabile”. Și astăzi, la 16 ani după marea cotitură a lui 89, auzim, inclusiv în cercuri intelectuale, cît de pierzătoare ar fi „vînătoarea de vrăjitoare” pe care ar genera-o arheologia trecutului. Prezentul nu va fi astfel limpezit, ci vom ajunge chiar la o isterie publică generalizată, la un „zgomot social inutil”, ne previn autorii acestei teze, enunțată, în mod straniu, chiar de către un disident anti-comunist: Adam Michnik. Ceea

ce nu înțeleg cei ca Michnik este că un asemenea discurs legitimează îndemnul public al „foștilor” - de regulă puternic înstăpâniți asupra societăților pe care le „conduc” - de a „privi înainte”. În fond, în spatele vorbelor, „ei” „acționează” acum și aici, consolidându-și supremația. Singura ieșire sănătoasă din această fundătură a istoriei, sugerează Rüssen, este „iertarea fără uitare” (*forgiving without forgetting*), deși „foștii” instituționalizează „uitarea fără iertare” (*forgetting without forgiving*). Așadar, „ei” vor să uităm tot ce a însemnat molima roșie, nemaivînd „ce să iertăm”, amestecînd profitabil într-un aluat indistinct deopotrivă călăii și victimele, egalizînd responsabilitățile, căci „toți am făcut, nu-i așa, compromisuri în comunism”. Rezultatele politicilor uitării se văd azi. Priviți, dacă vă îndoiiți de asta, înspre bîlbîiala tinerilor de 20 de ani care, în cel mai bun caz, puși să mărturisească ce înseamnă comunismul pentru ei, descriu detașat, o „poveste pe invers”, învățată sumar din cărțile de istorie, în care comuniștii se substituie „imperialiștilor”, ca și cum comunismul nu ar fi parte din viața lor, ci scenariul unui roman din „bibliografia care se cere la școală”, și pe care sigur nu l-ar „citi” altfel. Dacă vom continua să ne abandonăm și nu vom fi capabili să construim contra-politici ale neuitării, destinul nostru de pastă umană amorfă se va „împlini”. Atunci un alt totalitarism se poate porni. În liniște.

Douăzeci

(13 aprilie 2006)

Democrația de fațadă

Desemnată drept folosire a puterii publice în scopul obținerii unor câștiguri personale, în dauna binelui colectiv, corupția este resimțită drept cea mai serioasă problemă cu care se confruntă țările Europei de Sud-Est în cadrul procesului de democratizare. Din cercetările *Gallup International* reiese că în intervalul 2001-2006, în medie, peste 60% dintre respondenți consideră „corupția” drept „marea problemă” a României, urmată de „sărăcie” și „venituri reduse”, iar *patternul* de răspuns al țărilor vecine prezintă dispuneri asemănătoare ale evaluărilor. Indexul percepției corupției, care ne oferă anual un „clasament” al imaginilor cetățenilor privitoare la „cât de coruptă este țara mea”, situează constant România pe ranguri descurajante, de regulă în jurul locului 80 din 140 (CPI, scor mediu în acești ani de 2,8, pe o scală de la 1, „extrem de coruptă”, la 10, „extrem de integră”), în vecinătatea unor țări ca Zambia, Mozambic sau Gabon, în condițiile în care țări ca și Lesotho, Ghana sau Botswana au scoruri sensibil mai bune. Oricum, pentru ultima cercetare organizată de *Transparency International* în 2005, media țărilor din UE la acest indicator (CPI) este 7,74, iar a țărilor proaspăt integrate în uniune („cei zece”) este de 5,04, așadar mult peste scorurile României. Dacă pornim de la nivel structural, și parcurgem rezultatele barometrelor de opinie publică care includeau întrebări privitoare la tema corupției, descoperim o reacție mai degrabă descurajată a oamenilor simpli față de întinderea fenomenului, de vreme ce subiecții apreciază că aceasta este „generalizată” (78% la Barometrul de opinie publică / BOP, mai 2005). Totodată, indiferent de cine a fost la putere (PSD, 2000; Alianța DA, 2004), nu se întrevăd semne radicale ale modificării opiniei publice față de diminuarea corupției (51% dintre subiecți apreciază că „de când actualul guvern e la putere, corupția a rămas la fel”, BOP, mai 2005). Corupția apare în mod constant, în percepția publică, ca fiind mai răspândită în mediul politic (parlamentari, miniștri), justiție, poliție, mediul de afaceri, sfârșind cu profesorii și ziariștii (de trei ori mai puțini corupți decât categoria politicului). Funcționalitatea socială a corupției în România postcomunistă se arată a fi cu atât mai „necesară” cu cât meritul personal, educația și corectitudinea în strategiile individuale nu sunt neapărat predictorii ai succesului în viață, de vreme ce scorurile pe eșantioane reprezentative atestă cum românii apreciază că cei mai mulți semeni de-ai lor au făcut avere „încălcând legea” fățis (56%), în 21 % din cazuri la originea izbîndei

au stat „relațiile și norocul”, și numai în 10 % din situații reușita în viața se datorează „muncii și meritului personal” (BOP, mai 2005). De asemenea, „a avea carte = a avea parte” pare a fi numai un clișeu retoric achiziționat în școală, căci românul obișnuit *simte* inechitatea ierarhiei simbolice a societății, în care pozițiile influente (îndeosebi în registrul material) nu sunt dobândite neapărat de către cei instruiți și competenți, fapt atestat și de ponderea dominantă a răspunsului negativ (44%) la întrebarea „Credeți că în România pentru a avea bani este important să ai școală?” (BOP, mai 2005). Așadar, un personaj temător, plin de suspiciune (90% dintre participanții la cercetare consideră că este „bine să fii prudent în relațiile cu alți oameni”), precumpănitor neîncrezător în „celălalt”, acesta este subiectul majoritar al României reale de astăzi. „Firesc”, el activează *patternul* comportamentului duplicitar, specific conduitei corupte, ca singură formă „funcțională” în care își pot rezolva conjunctural, „acum și aici”, problemele curente cu care se confruntă în societate. Cât timp aceste specii de „firesc” ne vor copleși, România va rămâne cu o „democrație” de fațadă.

Douăzeci și unu

(20 aprilie 2006)

Trei generații?

Opinia curentă care funcționează la nivelul discursului public, dar și la nivelul omului obișnuit, acreditează ideea că dezastrul identitar de astăzi, regăsit în deriva moravurilor publice, inadecvarea instituțională și mizeria cotidiană se datorează celui aproape jumătate de secol de comunism. Dacă ar fi să urmărim, însă, sugestiile psihosociologilor (de la William Thomas la Claude Flament), care subliniau remanența unor tipare mentale profunde dincolo de succesiunile generaționale, am înțelege mai bine un postulat pe care acest gen de cercetări îl subliniază: tiparul valoric, atitudinal și comportamental al unei comunități se schimbă decisiv de abia la trei generații după schimbarea compoziției comunității respective. Prin urmare, aducem cu noi în lumea de astăzi o moștenire mentală care vine mult mai de departe, dintr-un început de modernitate în care Româniile noastre reale se caracterizau prin dependența politică și economică a elitei, sciziune socială, ruralitate marcantă și nepotrivire instituțională la modelul de societate apusean. Multe din dominantele atitudinale ale Româniilor trecute se regăsesc travestite în lumea de azi și am putea aprecia că reușita considerabilă a comunismului s-a produs *nu împotriva vechii lumi, ci sprijinindu-se pe unele din trăsăturile lumii de odinioară* (deresponsabilizare, dezangajare civică, neîncrederea în instituții, speranță socială deficientă). Îmi amintesc un studiu convingător de la mijlocul anilor 90 al lui Daniel Barbu, prin care puteam examina rata mult mai înaltă de obediență a românilor la noua putere politică instaurată de sovietici: înainte de 1944, comuniștii români erau aproximativ 1000, la câțiva ani după, numărul lor crește exploziv, depășind 1,5 milioane. În celelalte țări înrobite înregistrăm creșteri de 30-50-80%, la noi creșterea e de... 15000%. O asemenea rată a adeziunilor, de neimaginat în nici una din țările est și central europene căzute în sfera de hegemonie sovietică, nu se poate pune numai pe seama presiunilor (reale și brutale) ale noii administrații. E ceva dincolo de covârșirea ocupației. În acest gest colectiv răzbate sentimentul că „oricum, e în zadar”, că istoria va trece peste noi, ne va strivi. Că nu ne mai rămâne decât compromisul obligatoriu, fuga de noi, duplicitatea. Astăzi am prezervat multe din aceste topici dezangajante. Inundațiile mereu ne copleșesc, natura pare mai dezlănțuită aici decât pretutindeni în Europa, iarna mereu vine prea repede și pleacă obositor de greu, o ploaie mai zdravănă ne răstoarnă țara. Tot noi așteptăm să ne măture altcineva strada,

altcineva să ne „dea ceva” ce „ni se cuvine” (loc de muncă sigur, casă), altcineva să ne scape de corupți, altcineva să ne preschimbe clasa politică. Retorica lamentației și vizuina victimei în care ne ascundem ni se par singurele deschideri legitime față de istorie. Și peste toate, lehamitea triumfătoare, dezamăgirea cea mai adâncă. Dacă nu vom fi capabili să refacem rețelele de solidaritate comunitară, autonomizându-ne, părăsind lamentările și autohandicapările, peste 100 de ani vom descoperi, pe canalele de știri ale vremii, cum România e dusă pe mai departe de ape la prima ploaie mai strașnică. Trei generații, așadar? Cred că le vom pierde socoteala.

Douăzeci și doi

(27 aprilie 2006)

„Prostirea” românilor

Un studiu foarte recent coordonat de Richard Lynn de la Ulster University, care își propunea să realizeze o „ierarhizare a popoarelor europene pe baza coeficientului mediu de inteligență”, formula o concluzie neliniștitoare pentru vecinii noștri sud-dunăreni: bulgarii au coborât în acest clasament, ajungându-i „*până și*” pe români. Prin urmare, dacă la alții ar mai fi ceva de așteptat, la noi totul e pierdut definitiv. Ne mai aflăm în fața unei convingătoare demonstrații a puterii unei imagini-clișeu despre o parte „sălbatică” a lumii, care va fi, de voie, (dar mai ales) de nevoie acceptată în „familia lor”. Oricum, în această ordonare *sui-generis*, observi că în spatele nostru se mai află (la foarte mică distanță) numai Serbia și Turcia, iar pe ansamblu nu poți să nu constăți cum, măcar pe baza acestei ierarhii, popoarele balcanice ilustrează categoria „proștilor Europei”. Profesorul britanic, care pretinde că are un QI de 145 (echivalent al geniului), oferă și o explicație „profundă” pentru această stare de fapt: „popoarele din Balcani au un QI mai scăzut întrucât sunt mai sărace și mănâncă puține proteine și vitamine”. Cum cu vitaminele și proteinele nu am stat noi bine nicicând, și întrucât sărăcia generalizată a caracterizat cea mai mare parte a țesutului social românesc dintotdeauna, rezultă că în viziunea „lor”: „proști am fost, proști suntem încă”. Ceea ce nu poate semnala studiul mai sus amintit e însă faptul că „inteligența” depinde nu numai de înzestrările native – dovedite prin abilitatea naturală de a descoperi soluții imediate, corecte și creatoare în confruntarea cu o problemă ivită -, ci de cel puțin alte două registre. În primul rând, psihologii sociali atestă că pe lângă fondul biologic, importantă este și cultivarea prin efort intelectual a înzestrării genetice. Altfel, cât ar fi de darnică natura cu cineva, dacă omul nu „își pune probleme”, nu se preocupă de „ce se întâmplă în jurul lui”, nu citește, se „prostește” curînd (negreșit, nu excelăm la acest registru mai mult decît „ei”). În al doilea rând, un rol important îl joacă negocierea simbolică cu partenerii de relație a imaginii de sine, valorificarea eficientă a strategiei lui „hai să părem că suntem”. Deși acest din urmă registru este unul aproape fantasmatic, el poate suplini deficitul din precedentele. Or aici, se cuvine să remarcăm faptul că „*ne-am descurcat*” binișor. Suntem capabili să susținem orice cauză (azi, desigur, pe cea „democrației” și a „integrării”), dacă prin asta putem să o „scoatem la capăt”. Numită și inteligență socială, această dimensiune reconfigurează uneori întregul care (des)califică global

inteligența „celuilalt”. La noi, preocuparea nu e să ne valorificăm potențialul (atît cît e), nici să fim autonomi, asumîndu-ne lipsurile, ci să părem că suntem în regulă, și numai „alții ne vor răul”. De altfel, dacă am urmări modelele reușitei în plan social promovate de mass-media românească vom descoperi că cei prețuiți nu sunt cei care se situează pe teritoriul excelenței, pe baza meritului, muncii și a calităților personale, ci cei care „s-au scos” (uneori dincolo de merit, muncă și calități personale!) și care au dobîndit o poziție publică (dar și materială!) privilegiată, adică au probat, în termenii neutrali valoric ai rîndurilor de mai sus, o inteligență socială remarcabilă. De la Gigi Becali pînă la Mitică Dragomir (ca să furnizăm numai două exemple „celebre” din imaginarul autohton) răzbate un tip de individ sociologic influent, plin de sine, care „știe totul fără să știe nimic”. Iar un scor modest pe primele două registre nu evocă neapărat o debilitate individuală intrinsecă, ci mai degrabă o alterare a structurilor sociale care au preferat, cu un scop politic clar, să infantilizeze cognitiv oamenii, transformîndu-i în niște copii asistați, neputincioși în a rezolva problemele curente cu care se confruntă și fără a avea șansa de se întreba ce e cu viața lor, ori dacă ea mai poate fi trăită și „altfel”. Promovînd „*descurcăreala*” ca strategie identitară de succes, instituționalizăm astăzi „prostirea” românilor. Mîine, diagnosticul cu iz de anecdotă tîmpă a profesorului Lynn s-ar putea să devină nefericit de fidel.

Douăzeci și trei

(4 mai 2006)

Cine suntem? (I)

Încă de la lansarea dezbaterii identitare la mijlocul secolului XIX, tema specificului național a reprezentat o adevărată obsesie interogativă la nivelul elitei, devenind poate singura temă majoră durabilă a dezbaterii intelectuale în România modernă. Elaborînd un operator mental „absolutist” prin care își articulează inferențele discursive („în esență, tot ce este în România / Europa este bun”), schimbînd, în funcție de genealogia ideatică și interesul social doar referențialul, cele două tabere ale tradiționaliștilor și europeniștilor au pierdut, însă, nu de puține ori, confruntarea cu provocările reale ale clipei. Cred, așadar, că o revizitare deopotrivă critică și pragmatică a subiectului specificului național, prin grila de lectură a unui relativism temperat, s-ar dovedi cu atît mai necesară acum, în pragul „integrării în Europa”. În primul rînd, trebuie să înțelegem că Europa nu constituie doar o realitate geografică (din care nimeni nu ne poate expulza!), nici un teritoriu imaginar simbolic (în care „vestul prestigios și prosper” își va deschide generozitatea „estului sărac și nefericit”), nici măcar un ansamblu politic monolitic (care e departe de a fi omogen chiar în interiorul corpului său occidental), ci o realitate valorică, atitudinală și instituțională anume, un ansamblu de ritualuri și practici sociale specifice, *un tip de lume și un mod de viață* care se prezintă „*altfel*” decît cele proprii majorității românilor de *astăzi*. Apoi, într-o analiză de acest gen, merită subliniat faptul că „românul”, ca și categorie unitară, nu există decît la nivelul reprezentărilor sociale identitare, și nu al realităților „obiective” propriu-zise. Voi prefera să folosesc distincția dintre „românul real” și „românul imaginar”, sugerată de Andrei Oișteanu într-un text recent, preocupîndu-mă mai degrabă de ultimul termen. Căci în realitatea social-istorică efectivă există doar români, personaje particulare, distincte, caracterizate printr-o mare diversitate identitară. După cum vom înțelege că România este alcătuită din foarte multe Românii, părăsind abordările omogenizatoare construite într-o manieră substanțialistă, organicistă. Această apreciere nu înseamnă, însă, că rolul și locul „românului” generic și al „României imaginare” este neînsemnat și marginal în combustia identitară. Constituind unul din rezervoarele de energii sociale remarcabile în orice proiecte de definire de sine, imaginea împărtășită despre „ceea ce suntem” a reprezentat una dintre căutările majore ale elitei intelectuale românești, de la B. P. Hașdeu, D. Drăghicescu sau C. Rădulescu-Motru încoace. Premisa oricărei reușite a

proiectului social global avea să devină, încă de la debutul secolului XX, *adecvarea* reformelor instituționale și valorice cu „*sufletul poporului*”, cu ceea ce întregi generații de gânditori au numit profilul *specificului național*. Care ar fi, prin urmare, dominantele acestui specific? Cum pot fi valorificate trăsăturile descoperite, pentru o mai eficientă integrare în lumea de mâine? Dacă ar fi să rezum, pe scurt, liniile forță ale portretului psiho-social al românilor de astăzi, s-ar cuveni să încep prin a descrie tendința celor mai mulți dintre ei de a-și construi proiectul de viață în registrul lui „*a supraviețui*”, în dauna lui „*a deveni*”. Această inversare a registrului ontologic are consecințe vitale asupra atitudinilor și comportamentelor sociale. Astfel, românul sociologic majoritar înclină spre retractilitate, dezangajare, inapetență pentru spațiul public, rezerve față de „*celălalt instituțional*”, căci istoria, prin reprezentanții săi (de la oamenii politici pînă la funcționari, de la agresorii străini pînă la organismele internaționale) i-au întreținut un contact aproape contondent cu dinamica schimbărilor sociale. De aici, des invocata „*întoarcere cu spatele la Istorie*” a „românului”, de aici interiorizarea și activarea unor comportamente asociate stării de victimă. Iată un prim simptom pe care trebuie să-l înfruntăm deschis, pentru a spera mâine într-o Românie sănătoasă social.

Douăzeci și patru

(11 mai 2006)

Cine suntem? (2)

Evocam în analiza anterioară puterea sindromului victimizării cu orice preț la „români”, ca trăsătură definitorie a „specificului național”. În strânsă legătură cu forma descrisă de abandon consimțit, merită adăugată în simptomatologia identitară prevalența la nivelul imaginarului social românesc a ansamblurilor mitologice ale conspirației. Mai mereu „celălalt”, fie el „străinul etnic” (cel ce nu e „de-un neam cu noi”, ipostaziat în categoria plurală „evreii”, „ungurii”, „maghiarii”, „americani”, „masonii”, „Fondul monetar” etc.), fie „străinul social” (cel ce e din alte lumi sociale decât noi, precum „funcționarul”, „omul de afaceri”, „omul politic”), nu este decât un personaj instrumental, amenințător, care „profită de noi”, „ne folosește”, „ne manevrează pe la spatele istoriei”. Pe această cale ajung să fie invocate precumpănitor *simbolurile autoritare* („armata” e singura instituție în conexiune cu statul care e prețuită constant în sondaje, „Antonescu a fost un mare patriot” și „avem nevoie de un nou Vlad Țepeș”) și *regresive* („pe vremuri era mai bine”, „interbelicul a fost *cea mai bună Românie posibilă*” sau „măcar pe vremea lui Ceaușescu toți aveam o casă, un loc de muncă și o pâine”). Totodată, se preferă asumarea dominantă a unei ordini ontologice verticalizante și mijlocite, în care autohtonismele, de la sămănătorismul și poporanismul începutului de secol XX, pînă la dacismul național-comunismului ceaușist târziu, propun fie o ortodoxizare misticizantă, fie o „iluminare revoltată”, izvorită din apartenența noastră la un popor ales, „leagăn al Europei”. În consecință, în locul răspunsului pragmatic și eficient la provocările lumii social-politice, „orizontale”, se adoptă *fuga din planul istoriei*, într-un alt plan, „vertical”. Așa se nasc versiunile discursive ale „veșniciei care s-a născut la sat” și definițiile identitare ale matricii stilistice românești, construită într-o grilă poetico-filosofică („spațiul mioritic”), sau retorica „perenității sufletului național ortodox”, care „călătorește în istorie”, chiar și în vremea cînd „ceilalți își ridicau catedralele, iar noi ne stăteam pavăză Europei”. De aceea, „biserica” și figurile instituționale ale „tatălui” („liderul” în viață al țării, indiferent cine este el) rămîn cele mai apreciate instanțe reprezentative în sondaje, căci se identifică cu acele entități cu care subiectul social nu întreține raporturi ne-mijlocite, orizontale, ci doar raporturi verticalizante, mediate simbolic, care „să-l aibă în grijă”. Tot în acest cadru vom înțelege *personalizarea excesivă a instituțiilor românești*, de la partide politice pînă la

mediul universitar și organizații economice, în care, spre exemplu, demisia unui lider politic este însoțită de dezagregarea partidului respectiv și, opțional, formarea unui altui partid în jurul demisionarului. La noi partidele sau grupurile culturale nu se construiesc pe temeuri ideologice, ci doar în jurul unei „mari personalități”. Pleacă „personalitatea”, se sparge grupul, vrem să recompunem grupul, trebuie să identificăm o altă „personalitate”. Prin urmare, iată un al doilea simptom problematic: raportul simbolic și de putere structurat de sus în jos, unilateral, monologal și autist, care contaminează rețelele sociale românești, și care se impune să-l reșezăm drastic pentru a (re)deveni sănătoși comunitar.

Douăzeci și cinci

(18 mai 2006)

Cine suntem? (3)

Descriam în intervențiile precedente victimizarea, regresivitatea și autoritarismul ca dominante ale portretului identitar românesc. Ceea ce cred că ar întregi acest ansamblu valoric, atitudinal și comportamental al „românului” evidențiază *favorizarea valorilor asistențiale*. Învățat social și istoric – nu numai în comunism - să fie neajutorat, cu o experiență a eșecului consolidată de generații, înțelegând că „oricum, orice ar face, efortul lui e inutil”, „lumea nu poate fi schimbată” și „firesc”, „nu are nici un rost să se mai implice”, căci „totul e în zadar”, „românul” a înclinat *să aștepte* mereu să fie cineva (în „cer” sau pe pământ) care să-l păstorească. Nestatornicia istoriei, nerânduiala, continua reluare a proiectelor antecesorilor, a întreținut prea adesea la noi ceea ce S. Alexandrescu numea „spiritul manolic la români”. Cum vin „cei noi”, tot ce au făcut „cei vechi” trebuie demolat, și luat totul, mereu, de la început. Rezultatul: o imensă dezolare socială, neîncredere în construcția organică, sănătoasă, consecventă și echilibrată, favorizarea „zvîcniturilor”, a salturilor, a eforturilor disproporționate și identificarea amatorilor guralivi și a liderilor magnetizanți cu „cei cărora merită să le încredințăm viața”. Simptome de genul creșterii adeziunilor la mișcarea legionară cu fiecare nou val de asasinate politice sau sporirii voturilor acordate lui Vadim Tudor odată cu proclamarea „guvernării cu mitraliera” atestă și înclinația perversă, întreținută prin rețele de dependență, de a renunța la *povara libertății*, ca o cale fantasmatică de redobândire a unui respect de sine grav depreciat de „mecanisme nepotrivite ale democrație liberale la români”, care rămân „forme fără fond”, într-o lume ce se impune să „revină la adevăratele valori naționale”. „Adevărul” aproape mistic și „valorile” postulate în aceste definiții ale lui „ceea ce cuvine să fim, noi, românii”, sunt, însă, departe de a fi imperative sincere și dezinteresate cu care „apostolii naționali” acaparează discursul public, ci *instrumente* de subordonare simbolică și de accentuare a dependenței, prin care „cei ce au grija de noi” nu uită să înceapă acest proces „generos” prin a avea, cât se poate de punctual, în plan orizontal, grija de ei.

Douăzeci și șase

(25 mai 2006)

Cine suntem? (4)

Privind în urmă, descoperim în portretul identitar național multe semne pierzătoare ale dezangajării și neimplicării. Dar ceea ce trebuie schimbat, înainte de conținutul în sine al acestor comportamente publice, este un tip de atitudine față de istorie și față de noi înșine. Care să înceapă de la reconsiderarea temei responsabilității. Prea adesea am invocat conspirații care „ne vor răul”, în care „celălalt” ne manevrează pe la spate, prea frecvent am legitimat ratarea și inadecvarea individuală și colectivă prin „nenorocul nostru în istorie”. Se impune să reconstruim toate proiectele în jurul conceptului de responsabilitate socială, angajându-ne în acțiuni care să refacă, pornind de la ceea ce suntem, rețelele de solidaritate comunitară, precum și speranța socială. Fără o astfel de mutație, toate procesele de transformare inevitabile care vor urma vor fi lipsite de *sufletul instituțional sănătos* care trebuie să le anime. Astfel, așa cum sublinia și H. R. Patapievici într-un eseu identitar, între teza „neșansei istorice” și teza „modernizării eșuate”, o prefer pe cea din urmă, căci ea nu evacuează problema responsabilității noastre. Suntem ceea ce suntem nu doar pentru că „alții ne-au vrut răul”, ci și pentru că noi am consimțit cu prea multă ușurință la cedare, pentru că ne-am lăsat modelați, pentru că am optat – tacit sau direct – la obediență. În fond, „românul” este doar o construcție imaginară. Românul real e înainte de toate un subiect individual în istorie, capabil de competență inductivă și discernământ, ce trebuie să-și asume curajos rolul în cadrul unui scenariu care, chiar dacă este scris prea adesea într-un registru al tragicului și nefericirii, îi lasă, totuși, o considerabilă libertate de acțiune pe care se cuvine să o valorifice. Dacă va continua să se ascundă pe mai departe după scenariile atotputernice, considerându-se „strivit” de ele, își va compromite nu numai prezentul, ci și viitorul. Prin urmare, o opțiune în favoarea inițiativei în istoria personală și colectivă, în care românul real să ajungă să *dispună* încotro se îndreaptă drumul său, și *nu* se mai *abandoneze* în valul unui „destin” supraordonat, iată schimbarea care trebuie prin toate mijloacele să o încurajăm.

Douăzeci și șapte

(1 iunie 2006)

Gramatica gesturilor simple

În multe din faptele cotidiene mărunte, tocmai prin caracterul lor rutinier, automat, neconștientizat, se ascund tipare atitudinale influente, care mărturisesc despre un anume mod de a te situa în lume, în propriul tău destin, în relația cu „celălalt”. De exemplu, ceea ce mă frapează, invariabil, de fiecare dată când intru în sala de curs, la o primă întâlnire cu un nou an de studenți, este o geografie simbolică a clasei foarte pilduitoare. Căci așezarea în sală mărturisește, printr-o gramatică nerostită a gesturilor simple, ceva mult mai adânc decât simpla situație a tinerilor mei interlocutori mai degrabă în jumătatea din spate a încăperii. O asemenea „distanță” dintre profesori și studenți este și o expresie a modelului educațional achiziționat în socializarea secundară. Deseori o școală pur informativă, care încurajează atitudinile inerțiale, în care mesajul este mereu dinspre un supraordonat simbolic (profesorul), cel ce deține „adevărul”, înspre o cohortă tăcută de subordonați (studenții), „*care nu știu nimic*” sau nu are importanță ce știu și ce simt, nu încurajează o apropiere între cei doi actori ai actului pedagogic. Un prim simptom al monologului autist al profesorului în miezul unei teme lipsite de viață pentru o audiență care participă doar formal la întâlnirea cu ideile prezentate la curs — oricât de importante ar fi acestea — este chiar distanța fizică însemnată între cel de la catedră și cei care îl ascultă, ce exprimă o distanță considerabilă în plan simbolic. Este și o depărtare însușită tacit în anii de studiu în care tînărul nu rămîne, cel mai adesea, decât un instrument reproducător al ideilor altora, fără să le interiorizeze critic și să le trăiască, și în care nu este încurajat să interacționeze nemijlocit cu emițătorul lor într-un spațiu al dialogului și negocierii de sens. „*Oricum ceea ce gîndești nu contează și deci nu ne interesează*”, transmite subiacent acest mesaj educațional al unei societăți care rezervă deliberat roluri centrate pe dependență pentru actorii ei și în care „*ministerul adevărului lucrează în liniște pentru noi*”. O mutație trebuie să pornească nu numai de la reconstrucția proiectului educațional global — travaliu foarte costisitor —, printr-o strategie centrată pe interdependentă și dialog, ci și de la nivelul mult mai accesibil al experienței nemijlocite învățător-cel învățat. La acest nivel rolurile angajante trebuie reactivitate, pornind de la înțelegerea faptului că o autentică autonomie intelectuală nu poate fi dobîndită decât printr-o relație de schimb și negociere între parteneri motivați să cunoască cu adevărat lumea, pentru că simt și, mai apoi, știu că o pot schimba.

Douăzeci și opt

(8 iunie 2006)

Majoritățile minoritare

Unul dintre cele mai controversate și, totodată, mai fertile concepte ale sociologiei secolului XX este cel de capital simbolic, elaborat de Pierre Bourdieu, și desemnează ansamblul de resurse de prestigiu, oportunități și așteptări conferite de o anumite situație în rețelele sociale. Teza cea mai importantă e lui Bourdieu argumentează cum, într-o societate, capitalul simbolic moștenit se conservă, iar drumul prin viață al subiecților individuali sau colectivi se scurge pe albiile deja trasate, chiar dacă retorica statului democratic și a ideologilor proprii modernității politice nu le recunosc ca atare. Afinitățile de asociere interpersonală (de la alegerea prietenilor, până la cea a partenerului de viață), traseele educaționale (de la tipul de școli, și implicit de valori, urmate) sau destinele profesionale (cine devine medic și cine lucrător manual) sunt însoțite, în fapt, de puține libertăți de opțiune autentice. *„Moștenitori“ fiind, ducem cu noi în lumea socială o logică implicită a conservării „a ceea ce este“, chiar dacă formal declarăm că „toți avem șanse egale în viață“ și că „schimbarea este înnoitoare și, deci, necesară“.* Desigur, o astfel de logică confirmă stereotipurile dominante. *Majoritatea definește o situație socială și impune hegemonic minorității ordinea lucrurilor existentă, astfel încât minoritatea și-o integrează ca „naturală“.* Pe această cale se perpetuează un echilibru comunitar cel mai adesea strâmb și inechitabil. Societatea românească este un tulburător exemplu al activării acestei logici hegemonice, în care întregi teritorii, precum Valea Jiului sau județele din Moldova (ca Botoșani ori Vaslui) se integrează „natural” într-o ordine socială profund injustă, confirmată prin consimțământul nostru tacit. Cazul României, însă, este exemplar și prin ceea ce am putea numi, într-o cheie paradoxală, *„majoritățile marginale” sau chiar „majoritățile minoritare”.* *Sociologic majoritare, acestea își asociază o marginalitate simbolică și socială, dobândind toate atributele specifice unei minorități, în primul rând interiorizarea stării de victimă. Trăim într-o Românie a marginalilor, întrucât săracii, femeile, minoritățile de vârstă (copiii, pensionarii), minoritățile etnice, formează straturi sociale tot mai semnificative, majoritare în realitatea socială locală, care își dezvoltă o identitate segregatională și autarhică, orientată spre supraviețuire. Se cuvine subliniat că marginalitatea este o identitate social-construită și nu doar o moștenire naturală, iar în România se produce pe scară largă un fenomen de instituționalizare a marginalității.*

Astfel, în afara câtorva insule de normalitate — o serie de firme occidentale care au deschis filiale și câteva inițiative ale unor tineri pe model democratic-participativ — cuantificabile la nu mai mult de 10 % din țesutul social, așa cum reiese din studiile clarificatoare ale lui Dumitru Sandu, România rămîne un teritoriu unde se împletesc tensionat falii sociale care ajung să comunice între ele tot mai rar și mai deficient și care *încep să trăiască vieți paralele*, în pofida retoricii omogenizatoare la nivelul discursului public. De felul în care vom putea stabili punți autentice de comunicare și căi reale de apropiere între aceste Români depinde reintrarea noastră într-o istorie în care vom fi actori autonomi și nu cerșetori perpetui.

Douăzeci și nouă

(15 iunie 2006)

Mărturia unui „bine așezat” față în față cu „aviara”

De câteva luni bune, ne tot asaltează zi de zi vești care de care mai îngrijorătoare legate de „nenorocirea aviară”. Nu există jurnal de știri în care să nu fim „informați prompt” privitor la „flagelul” ascuns, la „molima invadatoare”. O explozie de adjective înfricoșătoare ne țin în priză, un vocabular nou („focar”, „suspiciune”, „eutanasiere”) se naște deja într-o rutină a confruntării cu dușmanul nevăzut. Se mobilizează guvernul și administrația, președintele „pune piciorul în prag”, liderii de opinie „dezbat” „preocupați”, opoziția înaintează moțiuni, încît constați curînd că suntem o țară în care tema principală a reflecției publice a ajuns în ograda răvășită a lui „badea Gheorghe”, care, singur, neascultat de nimeni, și privit cu severitate pentru „ignoranța” sa, mai îngaimă obidit: „da’ cu găinile mele ce-ați avut?” Să fie „situațiunea” atît de gravă? Suntem, într-adevăr, supuși unei calamități microbiene de nestăpînit? Privind la toată această desfășurare de forțe înțeleg mai bine un vechi postulat al psihologiei politice, formulat ca o recomandare adresată celor care ne conduc. Cea mai consistentă resursă socială care „ne poate îngădui să ne vedem în liniște de treburile noastre importante” este „amenajarea profitabilă a anxietății și gestionarea în folos propriu a temerilor colective”. Cu cît oamenii se vor simți mai amenințați în trăsăturile bazale care configurează identitatea lor (iar sănătatea este nucleul dur al oricărei „stări de bine personale”), cu atît își vor mobiliza resursele (așteptări, atenție, speranțe, energii cotidiene) înspre „apărarea” identității lor primejduite, și, la limită, a „vieții lor”. Întoarsă cu spatele de la realitatea social-politică efectivă, cu problemele ei autentice, unele presante, societatea românească este de o bună bucată de vreme ținută cu privirea și sensibilitatea ei înspre un imens ecran imaginar pe care se proiectează spectacolul ridicol al „marii amenințări”. Și în timp ce privește înfrigurată succesiunile zilnice de imagini ale „molimei”, anesteziată și deznădăjduită, uită că în miezul adevăratei realități, marii jucători ai vieții politice și economice (e cam același lucru, căci cine e stăpîn pe economic, controlează și politicul) își fac, mulțumiți, plinul. Suntem, așadar, o țară în care, deși nu a murit nimeni încă de „aviară”, se prăpădesc totuși în tăcere zeci de mii de oameni, în fiecare an, de tuberculoză, cu toate că în întreaga Europă o asemenea boală o mai găsești, de câteva decenii deja, descrisă în colțuri de dicționare, asemenea unei relicve istorice, ca o „boală a sărăciei și mizeriei,

de mult eradicată în lumea contemporană”. Dar pentru „această” realitate nu se „pregătește” nici măcar o „știre”. Care ar putea mărturisi despre ignoranța, ineficiența și iresponsabilitatea unui sistem de sănătate și despre perversitatea patronajului său, în care prețul vieții unui om contează numai dacă e „amenajabil” politic. „Aviara” este „amenajabilă”, TBC-ul nu. Într-un caz vina e în afara noastră, și trebuie „să ne solidarizeze” către „urgențele țării”, în celălalt vina e în noi. Dar „noi” nu putem tolera asta. Și atunci vă vindem ieftin „amenințarea”: - <Așa veți sta, politic vorbind, cumiți, iar „noi ne vom face treaba”. Bine măcar ca ați uitat. Așa ați stat (vă mai amintiți?) și în urmă cu câțiva ani, când toată viața noastră publică era înghețată, și vi s-a părut că reînviați, că sunteți băgați în seamă. Atunci, în toată grozăvia sa, iminența unui cutremur de mare amploare se revărsa pe ecranele televizoarelor și pe primele pagini ale ziarelor, sub privirile îngrijorate ale „experților”. Și veți mai sta de fiecare dată când „noi” nu vom mai știi ce trebuie să facem să o „scoatem la capăt” cu „voi”. În fond, ne „încurcați” cu gălăgia „voastră”, cu gurile „voastre” mereu flămânde, cu exigențele „voastre” „civice”. De fapt, cred că îmi doresc să vină cu adevărat aviara. Desigur, pentru „voi”>.

Treizeci

(22 iunie 2006)

Pledoarie pentru o etică a caracterului

Suntem o țară bîntuită de abandon comunitar, de ceea ce Dumitru Drăghicescu numea, cu un secol în urmă, „abulia civică”, în care „celălalt nu există”, iar „eu o scot la capăt cumva”, deși „statul mă fură”, și „oricum jocurile ies cum vor ei”. Pentru ca aceste simptome să fie dezagregate, este nevoie de informare consistentă la nivelul societății, de transparență comunicațională, dar mai ales de o învățare socială pe temeiul valorilor participativ-civice, centrată pe garantarea demnității, libertății și individualității ființei umane. Totodată, trebuie să fim conștienți că o astfel de mutație de paradigmă, socială și politică deopotrivă, nu poate schimba lumea românească dintr-o dată, mai ales *întreaga* lume românească, ci va genera un proces anevoios, treptat, și sperăm, ireversibil, care va avea efecte adînci în primul rînd asupra straturilor generaționale caracterizate printr-un dinamism mai accentuat și care, direct sau indirect, sunt mult mai permissive la valorile modelului democrației liberale. Pentru ca mutația evocată să se producă este însă necesar *un consens al elitei românești asupra tipului de lume înspre care vrem să ne îndreptăm* — și implicit asupra valorilor ei —, *precum și o instituționalizare a schimbării*, bunăoară prin intermediul factorilor de socializare secundară cei mai penetranți. Astfel, educația sau mass-media publică vor trebui să transmită convingător valorile demnității, toleranței și respectului diferenței, angajării și inițiativei, ipostaziind un actor social activ și responsabil. Suntem însă departe, în pofida retoricilor uniformizante asupra „imperativului integrării în structurile europene și euroatlantice”, de consensul necesar asupra modelului de societate pe care vrem să-l urmăm și a valorilor atașate acestuia. Pînă cînd societatea românească nu va putea produce o asemenea mutație de paradigmă socială și politică, personajele mesianice, speciile tot mai diverse de salvatori de ocazie și „părinții buni și blînzi”, ce ne arată „calea de urmat” în miezul unei istorii mereu „neliniștitoare” și „amenințătoare”, vor prolifera și prospera, în detrimentul unui popor tăcut, inert și ușor manevrabil ce „își duce viața” în registrul supraviețuirii. Și, desigur, pînă cînd lumea politicului va ajunge la astfel de concluzii și va acționa în virtutea lor, se cuvine să începem însănătoșirea valorică și atitudinală cu fiecare dintre noi. Și să o întemeiem pe ceea ce Stephen Covey numea „etica caracterului”, în care *important nu este ceea ce părem că suntem* — imperativ al „eticii personalității” —, ci *ceea ce devenim cu adevărat*, în numele acelor

valori durabile, care ne-au păstrat oameni dincolo de toate valurile istoriei, precum cinstea, consecvența, responsabilitatea, dăruirea de sine, ajutorarea celuilalt, respectul alterității.

Treizeci și unu

(29 iunie 2006)

Despre tăcerile asurzitoare

De regulă, în istorie vorbesc strigătele de izbândă, marile reușite, ecourile marilor împliniri. Cu o ironie amară, Octavian Paler amintea canonul retrospectiv conform căruia istoria poporului român pare a fi o succesiune neîntreruptă de victorii. Chiar și atunci când, timorate, cărțile de istorie mai pomeneau o înfrângere, și aceea urma să pregătească, de fapt „marea izbândă viitoare”. În fond, toate popoarele sunt selective în memoria lor istorică, nu numai românii își citesc trecutul printr-o grilă apreciativă, cel puțin la nivelul discursului comun despre „ceea ce am fost”. Dar ponderea spiritului necritic e uneori descurajantă la noi, spre deosebire de alții, care au reușit în mai mare măsură să se privească în oglindă și să își asume compromisurile, cedările și eșecurile. Autiști, singuri, mereu „victime”, cei mai mulți dintre români sunt astăzi niște persoane cu o conștiință istorică debilă, incapabili să înțeleagă ca marasmul prezent se datorează și acestei raportări necritice la trecutul mai mult sau mai puțin recent, în care „celălalt” e de vină pentru rătăcirea noastră. Rămîne numai zgomotul discursiv acaparat de cohortele vînjoase de patrihoți. Dincolo de retorica goală, domnește o tăcere adîncă. Asurzitoare. A unei suferințe mocnite, niciodată asumată deplin, care crește asemenea unei metastaze. Avem conștiința unor umbre. Privind în urmă, toată durerea, nedreptatea și deznădejdea pe care au trăit-o semenii noștri, pentru că nu „încap” în vulgata istoriografică cădelnițată, e acoperită ca un fapt divers oarecare, ca o ilustrare exotică e unei „devieri” neînsemnate de la calea „marii împliniri naționale”. Întregi episoade tragice sunt ascunse, cu consimțămîntul nostru tacit, ca și cum nu ar fi existat. Iar dintre ele, cel mai tragic e și cel mai rar invocat. Scurs și acum într-o tăcere foarte grăitoare, anunța în momentul producerii sale întreaga derivă care avea să vină. Pornit cu ultimatumul sovietic din 26-28 iunie 1940, prin delirul incontinent care a urmat am abandonat, într-o singură vară, aproape o jumătate de țară. Fără să tragem un foc de armă, găsind cele mai „onorabile” justificări pentru acest gest rușinos. Doar așa se putea „salva ființa națională!”, exclamau patrihoții noștri, cedînd fără luptă Basarabia și Nordul Bucovinei, și curînd mai apoi, o bună parte din Transilvania și Dobrogea. Dacă ați alătura asigurările conducătorului țării date la Chișinău și Cernăuți cu numai cîteva săptămîni înainte („ne vom bate pînă la unul și nu vă vom părăsi”), cu bîlbîiala incoerentă și cinică din Consiliul de coroană și din parlament, imediat după primirea

ultimatumului sovietic, veți (re)descoperi, cu puține excepții, ipocrizia, iresponsabilitatea și prostia transistorică care au caracterizat majoritatea clasei noastre politice. Deși în condiții și mai grele, polonezii sau finlandezii, de exemplu, nu au cedat. Chiar dacă vremelnic au fost în cele din urmă înfrinți, nu au pierdut „teritorial” mai mult decât noi, dar au câștigat, pentru totdeauna, un sens al solidarității comunitare, un rost al lui „merită să fim împreună”. Noi am ales, ieri ca și azi, autismul comunitar, fuga și „voiculeștii”. „Restul e tăcere”.

Treizeci și doi

(6 iulie 2006)

Goffman și noi

Unul dintre spiritele cele mai iconoclaste ale gândirii sociale din secolul XX, Erving Goffman, ne-a dovedit, prin intermediul conceptului de „management al stigmatului”, cum avem înclinația – și fenomenul e cu atât mai pregnant cu cât societatea e mai „neșezată” – de a „valorifica” pînă și infirmitățile pentru a depăși un impas identitar. Să parcurgem cîteva astfel de strategii fantasmatiche activate în România prezentă, care atestă o dată în plus cât de precare sunt identitățile celor mai mulți dintre semenii noștri. Un prim mecanism de convertire a infirmității într-o victorie simbolică e reprezentat de ceea ce sociologul canadian numea *individualizarea stigmatului*, printr-un discurs de tipul: „Cum ar putea occidentalii să înțeleagă problemele noastre? Ei nu au cunoscut pentru o jumătate de secol comunismul”, mascînd delăsarea și rămînerea în urmă ce o resimțim ca un handicap. „Dacă noi am fi trăit fără să fim loviți de molima roșie, astăzi am fi fost departe, i-am fi întrecut chiar și pe vestici, căci noi avem o inteligență nativă remarcabilă și suntem atât de plini de talente. Dovadă faptul că românii se descurcă peste tot pe unde ajung”. Justificarea relativizează astfel standardul ratat („suntem rămași în urmă, dar nu e vina noastră”), modifică referința („pe dimensiunea inteligenței îi batem pe toți”, „copiii noștri cîștigă la olimpiade”, „avem tineri atât de talentați”) și se transformă într-o critică a „celuilalt” (a celor „care ne judecă înainte de a ne cunoaște”, ei, care au stat la „adăpostul istoriei”). În completarea acestei tactici optăm adesea pentru *reraționalizarea stigmatului*, declarîndu-ne fățiș convingerea că „în fiecare rău e și un bine”, și că „suferința noastră din trecut ne-a întărit”, pregătindu-ne pentru un „viitor măreț”. Răul trecut devine un atribut neutru astăzi și poate constitui un temei pentru un mîine „al împlinirii destinului nostru național”. În sfîrșit, deseori avem înclinația de a *hiperboliza realizările mărunte și de a diminua importanța marilor eșecuri*, prin exersarea unor judecăți de genul: „s-au făcut multe lucruri bune în comunism, am avut fiecare o casă, un loc de muncă...”, iar „a fi fost membru de partid era doar o simplă formalitate, asta nu mai însemna nimic”. „Noi știm limbi străine, suntem mult mai cultivați decît semidoctii occidentali care confundă Bucureștiul cu Budapesta”, „copiii noștri știu mult mai multă carte decît cei din vest, care sunt semianalfabeți”, iată tot atîtea formule retorice răspîndite pretutindeni în țesutul social românesc, care maschează în fond, pentru mulți dintre noi, perceperea discreditării și

inadecvării, precum și sentimentul ratării individuale și colective. De la teza „rezistenței prin cultură”, care devine un fel de substitut simbolic al unei generații intelectuale care a acceptat compromisul și abandonul social, pînă la teza „marilor realizări ale comunismului”, ne convingem, urmîndu-l pe E. Goffman, că aceste strategii subversive nu constituie doar apanajul subiecților individuali, ci sunt asumate de către întregi straturi sociale confruntate cu o istorie nestatornică și amenințătoare, care se scufundă în autism comunitar și dezangajare publică.

Treizeci și trei

(13 iulie 2006)

Provocările unui mîine foarte aproape

„Europa veche” îmbătrînește. Demografii apreciază că Europa anului 2025 va avea un deficit de 65 de milioane angajați. O asemenea forță de muncă va trebui recrutată de undeva, așa încît, oricît de puternice ar fi temerile privitoare la „marea invazie” și oricît de restrictive politicile de inserție ce decurg din ele, printr-un demers administrativ implicit, pe termen mediu, țările Uniunii vor trebui să accepte și să integreze largi straturi sociale de migranți, care vor sosi din cele mai diverse colțuri ale lumii, de la Extremul Orient, lumea islamică, pînă la vecinii balcanici. Ce va mai fi Uniunea Europeană în acest orizont al prefacerilor structurale de amploare? Va fi o lume „nouă”, în care vechile omogenități etno-naționale vor fi substituite, prin marele val al mobilității sociale, de o lume multietnică, multiconfesională, care va genera noi practici și moravuri comunitare, noi raportări la „cetate”, care va reorganiza eticile muncii și va produce schimbări semnificative în acțiunea politică. Canonul ethosului european, bazat pe o fertilă ambivalență între moștenirea creștină și exigențele secularizante e pe cale să se preschimbe într-un alt mod de acțiune și practică socială cotidiană, în care *alteritatea* noului venit completează, și, în cele din urmă, configurează decisiv *identitatea europeanului tradițional*. *Dialogul cu diferența* devine, astfel, singura cale sigură prin care „celălalt” poate ajunge, legitim, „al nostru”. Dincolo de prejudecăți, de frustrări, de resentimente, „noua Europă” va trebui să învețe să-l întâmpine, să-l înțeleagă, și, în cele din urmă, să-l primească „în casa sa”, pe „celălalt”, căci fără vitalitatea „lui”, „casa” (și „averea” adunată de secole) se va risipi. De reușita acestui proces de acceptare și integrare va depinde sănătatea socială și politică a Europei de mîine, și, prin puterea sa contaminantă, am îndrăzni să spunem, a întregii lumi de mîine.

Or pentru ca un asemenea demers de amploare să se realizeze fericit este necesară demararea unui proces de învățare de proporții, în toate sferele vieții sociale, de la corporațiile multinaționale, registrul administrativ, mediul academic, pînă la practicile antreprenoriale din micile comunități. În care alte abilități și conduite vor trebui formate și activate, pornind de la înțelegerea și asumarea viitoarei realități: „noi suntem și ei”. Prezumția omogenității va mai putea fi angajată numai în discursurile retrospective nostalgice ale celor care nu înțeleg încotro ne îndreptăm, sau ale celor care, deloc inocent, doresc să valorifice politic temerile privitoare la „marea

schimbare”. Devenită în fond o unitate confederativă (cu toate provocările care decurg de aici asupra canonului fundamentelor sale politice, elaborate pe temeiul suzeranității naționale), Europa de un mîine foarte de aproape va trebui, aşadar, să găsească înțelepciunea și resursele de a construi și un nou cetățean. Capabil în mod autentic să se deschidă față de un „celălalt” privit într-o grilă relațională partenerială. Nimeni nu va mai fi izolat de nimeni, iar cine se va insulariza mai departe se va adînci și mai mult în sărăcie și an-istorie. Iar dacă vom persevera în continuare în retorica stearpă a bovarismului integrării, istoria va trece din nou pe lîngă noi.

Treizeci și patru

(20 iulie 2006)

Avangardismul terorii

Am aflat de curînd ceea ce puteam bănuî de mai multă vreme: Securitatea a racolat pînă și copiii pentru a-și extinde caracatița asupra țesuturilor sociale românești. Chiar și minori de 12 ani apar acum în sutele de dosarele rătăcite, care înainte de a învăța odinioară despre avangardismul literar sau despre forța gravitației în fizică, dobîndeau cunoștințe de la „prima mînă” privitoare la cum se amenajează supunerea. Înainte de a deveni *oameni*, mulți dintre tinerii României lui Ceaușescu ajungeau *unelte* docile, șantajabile, ale unui regim pregătit să înjghebe un anvangardism al terorii tăcute, mocnite, în care totul se scurge după o gravitație inversă: cu cît valoarea umană și profesională a celui vizat era mai mare, cu atît „căderea” sa devenea o miză mai importantă și mai grabnică pentru „ei”. Și cei mai mulți au cedat. Atunci cînd dosarele Stasi s-au deschis, Germania a fost cutremurată pînă și în rețelele familiale cele mai adînci, unde te puteai aștepta să găsești reduta ultimă a libertății în fața tăvălugului comunist. Dar s-a aflat cum deseori soția și-a turnat soțul, tatăl copilul sau sora fratele. A fost un șoc care a clătinat o țară, dar a salvat sufletul ei. Noi, însă, ne-am ascuns vreme de jumătate de generație în boscheții istoriei, crezînd ca nu ne descoperă nimeni în toată urîțenia noastră morală. Dar nu am reușit – și nici nu am fi putut – fugi de noi înșine. Dacă „celălalt occidental” a avut alte griji, încercînd să ne îmblînzească pornirile anarhice pentru a nu-i tulbura și lui „casa”, vinovăția și cedarea noastră ne-au ajuns din urmă și ne-au acaparat. Și e cu atît mai gravă deriva cu cît „elevul” și-a întrecut „profesorul”. La fel ca în cazul tulburătorului experiment de la Pitești – care stîrnește și astăzi rumoarea analiștilor terorii comuniste, care nu pot identifica o formă asistată mai perversă a dezagregării de sine -, și racolarea copiilor evidențiază o tristă singularitate: nicăieri nu a fost, prin ponderea fenomenului, ca la noi. Nici măcar la cei care au pus la cale rînduiala comunistă, sovieticii. Iar dacă, în sfîrșit, nu vom fi capabili, cu orice preț, să ne privim în oglindă și să facem curățenie în noi, reșezîndu-ne în adevăr, ne vom pierde. Acum e un moment decisiv care ne poate elibera: o discuție vie, lucidă, aspră, cu cărțile pe masă, asupra a ceea ce însemnat comunismul (deopotrivă ca sistem opresiv, dar și ca moștenire personală, cotidiană) e sigura cale prin care putem evita să ne afundăm în autismul nostru comunitar. Arheologia trecutului e unicul drum sigur

prin care putem să curățăm prezentul și să reclădim sănătos viitorul. Al „nostru”, nu al „lor”.

Treizeci și cinci

(27 iulie 2006)

Ipoteza frustrare-agresiune și România recentă

O intuiție ce ar aparține psihologului naiv ar afirma că în situații de nerînduială, de reașezare socială dramatică, de sărăcie și mizerie, comportamentele discriminatorii, transferate în conduite agresive, cunosc o răspîndire impresionantă. Lumea românească a ultimilor 17 ani este un bun și nefericit exemplu care poate susține temeiul unei asemenea aserțiuni, dovedind cum efluviile de violență colectivă (mineriadele sunt cea mai limpede ilustrare) se hrănesc din frustrările sociale ale unor straturi tot mai influente ce trăiesc la limita supraviețuirii. La acest nivel, identificarea *șapului ispășitor* în „celălalt diferit” (intelectualii, studenții, patronii, politicienii de altă orientare decît „a noastră”) reprezintă strategia cognitivă și simbolică cea mai facilă de umplere a unui gol existențial întreținut, de regulă, chiar de către cei care, în acțiunea lor irațională, aceste mase umane îi apreciau ca fiind „ai noștri”. Există numeroase studii ce probează prezența unei corelații semnificative între mizeria colectivă, sărăcie și apariția conflictelor sociale. Cele mai cunoscute sunt reunite în jurul *ipotezei frustrare-agresiune*, formulate înția dată de J. Dollard și colaboratorii săi și reluate în cercetările lui C. Hovland și R. Sears din Statele Unite. Rezumată, ipoteza poate fi exprimată astfel: *condițiile economico-sociale precare provoacă frustrare socială care, la rîndul ei, potențează agresivitatea socială*. Pentru a pune în evidență acest postulat, autorii au urmărit, printr-o analiză longitudinală întinsă pe mai bine de jumătate de secol, doi indicatori care exprimau cele două variabile: pe de o parte ceea ce calificau drept anii „buni” și anii „răi”, desemnați astfel în raport cu o serie de variabile economice din Statele Unite; pe de altă parte „agresivitatea”, măsurată prin violența rasială extremă, regăsită în numărul de linșaje pe care le-au suferit, din partea albilor, reprezentanții populației de culoare. Rezultatele s-au arătat a fi dramatice, indicînd cum, pe baza acestor indicatori, în anii „răi” violența rasială radicală practic se dublează. Extrapolînd tendințele evocate într-o Românie a rupturilor și discontinuităților, e de așteptat ca atîta vreme cît la nivel societal nu va interveni o instanță mediatoare — reprezentată, de exemplu, de o forță politică responsabilă —, capabilă să identifice scopuri supraordonate pentru diferitele straturi sociale românești aflate în conflict, clivajele structurale și violența colectivă vor cunoaște o exacerbare continuă. Și atît de des invocata integrare în UE - promovată necritic de către demagogii schimbării ca un

panaceu universal pentru soluționarea tuturor problemelor țării - va găsi o Românie fracturată, insulară, plină de fiere socială, care probabil va claca la prima chemare în numele unei atât de necesare solidarități naționale. Ce va mai rămîne? Desigur frustrarea și... contrapartea ei, agresivitatea generalizată. Iar dacă nu îl vom rupe, cercul se va închide la nesfârșit.

Treizeci și șase

(3 august 2006)

... „*E bine*”...

Întors de curînd din Ardeal, am remarcat o nouă deprindere a oamenilor simpli, îngemănată la „întîlnirea românului cu minunățiile capitalismului”: chemarea profitabilă a dezastrelor. Deși totul părea în „descoperirea” mea la început o anecdotă proastă, curînd avea sa mi se confirme, prin ponderea fenomenului, că nu e ceva marginal. Dar să vă descriu ceea ce am observat. Calamitățile din ultimii doi ani i-au încercat greu pe oameni. Inundațiile au fost necruțătoare. Dar ceea ce a răzbătut, majoritar, nu era o atitudine îndrjită, angajată și responsabilă în a limita proporțiile dramei, ci, dincolo de bocetul instinctiv, activarea devizei: „lasă, că trece și asta”. Iar la noi, la români, știm dintotdeauna că „totul trece, pînă la urmă”. Cei loviți au strîns din dinți și au găsit, în cele mai multe cazuri, resurse să meargă mai departe. Dar cei care au sărit cel mai aprig în barca năpăstuiților au fost cei care „au scăpat”. Ei erau cei „amenințați”. Și care aveau nevoie de „protecție” și „sprijin”. După inundații, mulți din satul S. erau *trîști* pentru că nu le-a luat apa casa, „ca să le facă statul una nouă și *faină*”. Și așteptau cu nădejde... calamitatea viitoare. O atitudine generalizată, căreia i s-a răspuns instituțional prin intermediul sistemelor de asigurări, a fost aceea de a rîvni ca și casa încercată de ape, proaspăt asigurată pe bani grei, să se prăbușească totuși. Desigur, samsarii de la asigurări, păcălind oamenii, și conferind aparența unei normalități protective asemănătoare țărilor civilizate, aduceau tot soiul de polițe „generoase”, iar oamenii „mușcau”. Și ajungeau să plătească – ei, care de abia supraviețuiau - sume mari anual pentru ceva ce nu ar fi primit niciodată. Era ca și cum muribundul, în loc să fugă degrabă la doctor și să mai caute un miracol medical, ar fi optat pentru... o asigurare de deces. Iată felul în care se „rezolvă” problema: ocolind-o și „valorificînd” handicapul. Însă numai fantasmatic, căci în fapt, oamenii nu rămîneau cu nimic, decît cu speranța unui adevărat paradox al fericirii: să aștepți un mîine care nu îți mai aduce nenorocirea dorită. Iar dacă, totuși, „o mai ducem o vreme cumva”, să nu uităm că „mereu se poate și mai rău”. Așa că... „e bine”.

Treizeci și șapte

(10 august 2006)

A murit Dinu

Îl chema Dinu. A fost, multă vreme, un simbol al reușitei „capitalismului” românesc. Mi-l amintesc limpede ca pe un personaj „altfel” față de fauna politică a clipelor imediat postdecembriste, apărînd braț la braț la manifestația anticomunistă din 28 ianuarie 1990 alături de cel care peste un deceniu și jumătate avea să ajungă primul ministru al României. Tînărul politician - pe atunci sub 40 de ani – vorbea împreună cu prietenul său într-un chip coerent și încheșat, iar discursul lor sugera că se poate acționa în sfera publică și pragmatic, realist, susținînd cu totul alte valori decît cele ce înrobiseră o Românie colectivistă, confiscată de rețelele securiste și de un lung cortegiu de vinovății neasumate. Simțeam că de la „unii ca ei va veni, cîndva, schimbarea”. Că există un set de valori, cele „liberale”, care vor putea, cu timpul, să rodească pe un sol ce se va fertiliza progresiv, odată cu deschiderea inevitabilă a țării către „civilizație”. Că unii ca „ei” vor deveni principalii actori ai „marii prefaceri”, atunci cînd România va fi pregătită pentru „chemarea lor”. Fie și „peste 20 de ani”, așa cum profețise bătrînul „mag” convertit. Păreau puri și intransigenți, cum stă bine oricărui tînăr sătul de compromisurile „părinților”, dar care sunt decîși nu să se lamenteze pentru „moștenirea grea” a acestora, ci să „reconstruiască o lume mai bună”, cu puterile lor. Au urmat ani grei pentru democrația românească. Mineriate, circ politic, clici tot mai vizibil înfipte în vîrful bucatelor. Dinu credeam că re-prezenta vocea „noastră”, al celor ce rîvneam la o altă Românie, nu cea a găștilor nomenclaturiste (apro-po, vi-l amintiți ca deputat de Timiș, alături de un alt bun prieten, care ne-a părăsit neașteptat, Horia Rusu?). Pe măsură ce anii treceau, însă, imaginea îngemănată prin așteptări se suprapunea din ce în ce mai puțin peste realitate. Din tînărul „altfel”, el se arata a fi ceea ce, în fapt, a fost dintotdeauna: un bătrîn sufletește, incapabil de entuziasm și speranțe, cu un caracter gîngav, un traseist ideologic, un oportunist rapace. Valori, idealuri, exigențe morale? Simple vorbe, angrenate odinioară ca resurse electorale și care sunau acum strident de fals. Devenit un om de afaceri veros, hrînind caracatița economico-politică națională, armonizîndu-și interesele cu oricine a fost la putere, personajul evocat descrie cel mai fidel divorțul dintre morală și politică. Gestul său din urmă – dubla poliță pentru partide opuse din campania de la locale - a consfințit ceea ce numai unii idealști refuzau să vadă: liberalismul românesc e mort. În fond, fiind copiat și multiplicat în filiale și în

rețelele de influență din partid, promovat ca model de succes al „liberalismului” autohton, îmbinând descurcăreală (vînturată ca „inteligentă”) cu „băgatul în față” – trăsătură aproape antropologică a celui ahtiat de obsesia lui „trebuie să fiu eu șeful” -, tipul uman Dinu este transideologic, transpartinic, transnormativ și ne rînjește voios din toate posturile cheie ale edificiului instituțional românesc, începînd cu cel mai înalt nivel. Pînă la urmă putem spune că a murit, simbolic și politic deopotrivă, nu numai Dinu, ci și iluzia noastră că vom deveni curînd o țară normală, condusă de oameni normali, capabili să vadă și să acționeze în numele unor idei în care cred cu convingere și pentru care sunt gata să lupte pînă la capăt, dincolo de chemările buzunarului lor.

Treizeci și opt

(17 august 2006)

„Nimic nu e ceea ce pare a fi”

M-am întrebat mereu dacă „noi” suntem într-adevăr așa cum „părem” a fi. De exemplu, suntem în mod autentic atât de deschiși și bucuroși în a-l întâmpina pe străin? Cred, mai degrabă - urmându-l pe antropologul bulgar Bogdan Bogdanov, care a explorat atitudinile fundamentale ale „omului balcanic” - că deschiderea aparentă a „românului” către „celălalt” diferit ilustrează o „toleranță tensionată”. Vorbind despre o caracteristică asociată care asigură nucleul tare al oricărei reprezentări autoreferențiale a „românului” - „ospitalitatea”-, gânditorul bulgar observa cum o asemenea trăsătură reper rezonază ca un adevărat refren retoric în discursul „despre ceea ce suntem”, conturând decisiv deopotrivă portretul „nostru” realizat de către esești, dar și de către cercetătorii temeinici, de teren, cu mijloacele psihologiei sociale și etnopsihologiei. Autostereotipul etnic poate să își găsească, dincolo de deschiderea binevoitoare de prim-plan, și o altă explicație de plan secund, atunci când descriem întâlnirea dintre un „balcanic” (așa cum face Bogdanov) și un „occidental”. Oaspetelui i se pune pe masă, bunăoară, mult mai mult decât el poate servi rațional, tocmai într-o cultură și într-o societate în care mîncarea și procurarea ei au constituit dintotdeauna o problemă. Prin urmare, ni se sugerează că ceea ce călăuzește comportamentul gazdei față de oaspetele său nu este „ospitalitatea”, ci o tactică ascunsă într-un joc simbolic conversațional prin care se încearcă travestirea sărăciei în îmbelșugare și prea-plin. Deci, interiorizarea stigmatului marginalizării, precum și frustrarea care o însoțește sunt cele care generează „efuziunea” față de „celălalt”, fapt confirmat și de aprecierile deloc generoase ale „românului” față de „străin” atunci când acesta „nu mai este de față” (cine trăiește dileme legate de veridicitatea aserțiunilor de mai sus să-și amintească de comentariile oamenilor simpli, de la șoferii de taxi până la pensionarii abonați la cozile pe care încă le mai așteaptă nostalgic, privitoare la „corecția” binevenită aplicată „americanilor” ăstora care vor să ne cumpere pe bani de nimic”, cu prilejul atentatului din 11 septembrie 2001). Așadar, „nimic nu e ceea ce pare a fi”, iar cel mai adesea exhibarea excesului maschează vulnerabilitatea și precaritatea identitară. Ca un fel de lectură pe dos a socialului, poți înțelege cum deseori cei care pozează în „campionii apărători ai cinstei publice” sunt cei mai mari hoți, cei mai „integri oameni de afaceri” sunt chiar cei mai înfocați evaziioniști, cei preocupați delirant de afișarea „deșteptăciunii lor” sunt, de

fapt, cei mai tâmpiți, iar „simbolurile morale în politică”, care s-au angajat să promoveze lustrația nu sunt, pînă la urmă, decît cei care au turnat cu osîrdie. Ce cultură interesantă, a rolurilor răsturnate, guvernată de regula părelniciei! Iar dacă nu vom rupe cercul acesta vicios al ascunderii de sine și nu ne vom asuma infirmitățile și cedările, vom putea să ne dedublăm în liniște. Noi și copiii noștri. „Cavalerii dreptății”, „marii capitaliști” autohtoni, „inteligențele nației” și „Monelemuscă” ne vor face cu ochiul: „Chiar nu pricepeți că slăbiciunea voastră – de care ne îngrijim cum se cuvine - face puterea noastră?!”

Treizeci și nouă

(24 august 2006)

Gunoii de lângă / din noi

În urmă cu câteva săptămîni, în plin bulevard, la cincisprezece minute de centru, în preajma trotuarului (și acesta, amenințînd trecătorul neatent întocmai ca o tranșee bombardată), în unul dintre cartierele care se califică printre „cele mai onorabile” (Circumvalațiunii), s-a ivit o grămadă strașnică de gunoi compact. Un vecin „atent” a deșertat deșeurile de prisos - căci la români există și deșeuri „folositoare”, puține popoare fiind atît de prevenitoare cu obiectele scoase din uz, „care, cine știe la ce o să-mi folosească cîndva”- în plină stradă, la umbra unui corcoduș ponosit. A doua zi, gălăgie mare: „cine a fost infamul”? Toate gospodinele revoltate dezbăteau, în cerc, fața în față cu gunoiul țațos, provocarea. Și dezbăteau, și dezbăteau, și... gunoiul tot la locul lui. Pînă cînd o familie de tineri, cu un prunc în brațe, fără cuvinte, și parcă stînjiți de împrejurare, s-au aplecat, eliberînd spațiul „spurcat”. „Fenomenul” contrariant m-a învîrtoșat și pe mine să-l „studiez”. Nu trec decît câteva zile și, pe furiș, într-o dimineață, peisajul se întregi, în aceeași locație, cu o altă mîndrețe de gunoi. Același scenariu: vorbe multe și aprige, fapte deloc. Mai mult, tinerii de odinioară parcă și-au consumat „curajul civic”, și au ocolit, temători, „zona”. Vorbele se scurg la vale pînă ce, saturate, se preschimbară într-o bolboroseală indistinctă, în care topica părăsi „știrea zilei”, și acapară alte subiecte „tari”, precum vizita inopinată a instalatorului Costică la Doamna H., de la etajul șapte, fără ca aceasta să semnaleze vecinilor (fapt, se înțelege, obligatoriu) vreo precaritate a veceului personal. Pe scurt, gunoiul nu mai era un „head-line”. Mai mult, curînd, „profitînd” de noua întorsătură, vecinul a perseverat, sporind volumul noii forme de relief din vecinătatea corcodușului. Iar trecătorii, ca și cei care locuiesc alături, au devenit atît de familiari cu gunoiul de lângă ei, încît nici nu îl mai remarcă. Devenise ceva „firesc”, parte din peisajul rutinier. Și mai mult, peste aproximativ o săptămîină, fapta „necuviincioasă” se arătă a fi „funcțională”, de vreme ce vecinul cu pricina nici nu se mai feri să fie consecvent, iar alții asemenea lui îl „copiară”. Urmarea: în mai puțin de o lună, mica adunătură deveni ditamai muntele de gunoi, falnic în bătaia soarelui (și muștelor), în plină civilizație citadină „europeană”. Negreșit, ca în orice dinamică socială, atingerea masei critice generează fenomene de revoltă. În cazul de față, masa critică a fost activată inițial în registru olfactiv, și mai apoi a ajuns „să tulbure” și celelalte simțuri (sfîrșind cu cel vizual). „Starea de fapt”

începea, desigur, să fie calificată de „opinia publică” drept „intolerabilă”. Si bănuîți ce urma. Același recitativ: „Pai să vină o dată oamenii primăriei să își facă treaba, că doar de aia îi plătim din banii noștri!” sau „nu le e lor (autorităților, n.ns.) rușine să ne lase așa, în duhoare!”. Aceeași avalanșă de vorbe și aceeași așteptare ca „altcineva” să ne scoată la liman, după ce noi am consimțit la abandon și ne-am complăcut în el. Recunosc că am ajuns, în acest stadiu, într-un impas „epistemologic”. O fi importantă „cercetarea” în care m-am angajat, dar parcă mai important e să pot să respir pe strada mea. Și împreună cu tinerii timorați de la începutul poveștii, am pus mîna pe lopată, și am lăsat psihosociologia de teren pentru ocazii mai „serioase”. După ce am isprăvit trudnica îndeletnicire, bărbatul de lîngă mine adăugă conspirativ: „De-acum gata cu gunoiul, voi sta la pîndă, mă ajutați și dumneavoastră”? Iar dacă într-o noapte tîrzie veți descoperi, la cincisprezece minute de centru, în preajma corcodușului înviorat de viața din jur, siluetele unor tineri vigilenți, să știți că ați descoperit adevăratul „cîine de pază al democrației” românești. Pe Meșterul Manole.

Patruzeci

(31 august 2006)

„Povestea noastră” (?)

Cum călătoresc în societate informațiile? Sunt ele expresia adevărului neamestecat cu minciună și interes? Chiar dacă ne asigurăm că sursele pe care le folosim sunt „oneste”, „serioase”, „demne de încredere”, ceea ce răzbate în spațiul public poate fi considerat „valid” și „autentic”? Negreșit, niciodată nu avem acces la adevărul nemijlocit, la „trecutul așa cum a fost cu adevărat”, pentru a prelua expresia lui Leopold Von Ranke. Lectura socialului este, cel mai frecvent, o întrețesută rețea de prejudecăți, istorii frustrate și complicități. Buzuindu-se pe înclinația „naturală” a oamenilor pentru activarea unei reflecții stereotipe despre lumea din jur, ierarhiile politice s-au îngrijit să hrănească pretinsa „autonomie intelectuală” a omului obișnuit cu câteva idei simple și, de regulă, fixe, care să îi ofere acestuia o gramatică a socialului elementară. Regăsite într-un număr restrâns de formule generice, aceste explicații primare „lămuresc”, bunăoară, de ce la „români”, mai mereu „celălalt e de vină”, „alții ne vor răul”, „noi am fost lucrați pe la spate” și peste toate, am sfârșit prin „a nu avea noroc”. Dezangajare, fatalism, deresponsabilizare și „garanția” că „lăsați-vă pe mîna noastră”, căci vă vom „scoate noi” din fundătura ratării individuale și colective, iată ceea ce se vinde ieftin românilor de generații. Important e să formezi tiparul prin care se filtrează informația și să gestionezi eficient temerile oamenilor, restul vine de la sine. Nu are nici o însemnătate „povestea adevărată”, filtrul se îngrijește de modelarea „poveștii acceptabile”. Îmi amintesc de un studiu celebru a lui G. W. Allport și L. Postman, derulat asemeni unui „telefon fără fir” transferat în sfera comunicării sociale, care ilustra cum prejudecățile activate în vremuri tulburi răstălmăcesc deplin realitatea. În cadrul procedurii experimentale, unor subiecți albi li se prezentase o „scenă” petrecută într-un metrou, în care deveneau martorii unei confruntări dintre un negru bine îmbrăcat și un alb de condiție mai modestă, care avea un briceag în mîna. Subiecților participanți li se solicitase să transmită succesiv altora similari, albi și ei, episodul „înfruntării”. Cercetătorii au constatat că pe măsură ce numărul de „verigi” ale lanțului informației sporea (numărul de subiecți), deformările scenei inițiale ajungeau tot mai pregnante. La „sfârșitul lanțului” descrierea confruntării înfățișa o altercație violentă între un om alb, bine îmbrăcat (și, deci, bine situat pe scara socială) și un „negru agresiv”, „barbar”, „animalic”, atacînd cu un briceag în mîna. În cazul de față, stereotipul etno-rasial

modelase construcția povestirii și au fost suficiente numai cinci sau șase verigi pentru ca sensul narațiunii să se inverseze. Cum la noi informația este mai mereu colectată de la „a cincea mână”, cum vremurile sunt tulburi și politicienii preocupați mai degrabă de valorificarea frustrării și temerilor oamenilor, poveștile discursive hegemonice ale dezangajării ne călăuzesc subteran. Și să nu ne fie mare mirarea dacă, acceptați într-o lume (mai) normală (UE), vom descoperi curînd că de fapt „totul e de rău” și „ăștia (vesticii, n. n.) iar vor să ne cumpere pe degeaba”. Fără îndoială, evaluarea va fi obiectiv eronată. Căci se va constata cum „marii” noștri „oameni de afaceri” și clienții lor politici au rezolvat problema. Nu va mai fi nimic de cumpărat, căci se va fi furat deja totul. Să vedem atunci cît de „acceptabilă” va rămîne „povestea noastră”...

Patruzeci și unu

(7 septembrie 2006)

Relația cu „celălalt” și calitatea democrației

Privit ca un raport antropologic fundamental, pe care se bazează celelalte deschideri interpersonale și interinstituționale, relația între identitate și alteritate (sub toate înfățișările sale, fie ele etnice, confesionale, regionale sau profesionale) poate fi considerată o resursă socială fundamentală. Cu alte cuvinte, puținătatea sau bogăția unor relații deschise și reciproc recompensatoare cu „celălalt diferit”, cu care se împărtășește aceeași experiență comunitară, anticipează și moderează mai apoi orice relație potențială cu „celălalt instituțional”. Tot astfel, cunoscând pregnanța acestei resurse, putem prezice relativ fidel disponibilitatea actorului social de a răspunde activ sau, dimpotrivă, retractil, la orice efort de reformă instituțională, ca la o schimbare pe care o resimte ca fiind „a lui”. Ceea ce frapază în cadrul elaborării hărții identitare bănățene în registrul raporturilor interetnice și interregionale este favorizarea identităților sociale cu care subiectul a întreținut un contact bilateral nemijlocit, înrădăcinat într-o istorie comună, chiar dincolo de granița etnică. Altfel spus, în pofida presiunii omogenizatoare sufocante întreținute de puterea politică de după 1945 – ce a condus practic la dispariția demografică a celei mai prețuite etnii din Banat, cea germană – și cu toate implicațiile dramatice ale emigrării cvasi-totalității acestei minorități de aici - tendință consolidată după 1989 -, s-a ajuns la situația paradoxală, confirmată de studiile de teren, ca pentru „românul bănățean”, imaginea „celuilalt etnic” (fie el „neamț”, sârb”, sau „maghiar”) să fie mai favorabilă decât imaginea „celuilalt regional”, român și el, dar devenit „vinitură” („moldovean” sau „oltean” îndeosebi). Cu alte cuvinte, pentru românii bănățeni, e preferabilă interacțiunea cu concetățenii lor de altă etnie, cu care au partajat nemijlocit experiența istorică, pe care îi simțeau „mai aproape” decât românii „de-o seamă cu ei”, aduși în Banat prin marele val al mobilității sociale indus de comuniști. Se confirmă o dată în plus ipoteza eterogenității identitare românești, iar granița dintre „noi” și „ei” nu se structurează neapărat după criteriul etnic, ci pe baza altor determinări sociale și istorice (care țin de *patternurile* de dezvoltare regională, de culturile antreprenoriale, eticile muncii, culturile politice provinciale). În pofida temerii că o asemenea viziune ar încuraja *secesionismul* – amenințare reală asupra ordinii politice, și, în consecință, asupra naturii democratice a societății – studiile sugerează că policromia identitară identificată

constituie mai degrabă un avantaj strategic decât o povară, și s-ar cuveni valorificată ca o resursă socială semnificativă în schimbarea structurală (precum procesul integrării europene). Mai mult, omogenitatea proclamată și încurajată astăzi s-a dovedit deja pierzătoare (dovadă și paradoxul evocat mai sus, prin care „românii” recuză „românii”), și dacă va fi prezervată ca politică de stat și în viitor, va genera costuri sociale considerabile, care vor consuma multe din energiile necesare agregării proiectelor globale la nivel național. Prin urmare, numai părăsirea politicilor omogenizatoare cu orice preț (inclusiv după criteriul etnic) poate constitui un fundament semnificativ al construcției democratice. Numai așa omul obișnuit se va raporta la semenul său în mai mare măsură cu încredere, disponibilitate, autenticitate și angajare comunitară, părăsind deceniile de suspiciune, retractilitate și duplicitate față de „cel de-o seamă cu noi”, tocmai pentru că „celălalt” nu a fost lăsat să-și urmeze strategia personală de viață. Însoțitor inevitabil în acțiunile cotidiene care însuflețesc țesutul unei vieți democratice, de la decizia de a începe o afacere, până la cea de a articula solidarități comunitare naturale, doar astfel „celălalt” va deveni *partenerul* social de care fiecare dintre noi avem nevoie.

Patruzeci și doi

(14 septembrie 2006)

Singura opțiune sigură

Atunci când se analizează natura democratică a unei societăți, dispunem de o multitudine de mijloace ce ne pot ajuta să lămurim cât de autentic sau precară democratic e lumea socială pe care o investigăm. Odată cu modernitatea, s-au elaborat corpusuri teoretice arborescente care să tipologizeze și mai apoi să califice „performanțele” democratice. În majoritatea demersurilor de acest gen, predomină însă grilele de lectură formale, prin care democratică este apreciată societatea ce a fost capabilă să articuleze un edificiu instituțional coerent, funcțional, întemeiat pe principiul separării puterilor în stat, pe libertate economică, exigență normativă și echitate socială. Dar, desigur, democrația nu este doar un ansamblu instituțional anume și un set de legi care au probat eficacitate. O societate nu e neapărat democratică, chiar dacă organizează regulat alegeri libere, posedă instituții ce poartă denumiri conforme standardelor din domeniu și afișează cele mai onorabile etichete birocratice. Democrația trăiește prin oamenii care compun societățile, iar aceștia nu își rînduiesc viața numai în registrul relațiilor formale. Legile și instituțiile care le animă sunt importante prin ele însele, dar ceea ce conferă autenticitate democrației este suportul său subiectiv, multitudinea raporturilor informale dintre actorii sociali (oameni obișnuiți, instituții, scenarii colective). Așteptările cetățenilor, ansamblul rețelelor de încredere, nădejdea că angajarea comunitară e aducătoare de beneficii, că „merită” deci să fii angrenat în „facerea treburilor cetății”, că nu ești numai un personaj marginal, manevrat instrumental de cei care au nevoie (de regulă o dată la patru ani) de susținerea ta, faptul că există o regulă transindividuală („legea”) apreciată ca fiind „corectă”, care te-ai convins că e precumpănitor respectată și reglează benefic raporturile din societate, sunt toate crezuri implicite în măsură să te facă să *simți* că așezarea democratică este cea mai bună dintre lumile sociale posibile. Și, în consecință, dincolo de retoricile teoretice ale filosofiei politice și de constatările sociologilor, să te determine să fii pregătit să *lupți* pentru *această* lume, ca pentru un bun comunitar fără de care fiecare dintre noi ar fi sufocat de nedreptate și arbitraritate. Cum stăm, în fapt, în registrul temeiurilor subiective ale democrației? S-a ajuns în unele barometre ca un român din zece să „aibă încredere în omul simplu, necunoscut, de lângă el”, ca pentru aproape 50% din concetățenii noștri reușita în viață să nu se datoreze „școlii”, ci „aranjamentelor”, ca

numai aproximativ 10% să considere că „pot participa la influențarea vieții politice” și ca mai bine de jumătate să aprecieze că „legea e pentru cei slabi”, căci „cei puternici și-o fac pe a lor”. Adevărata însănătoșire a României de azi se va putea face nu numai prin reforme instituționale, formale, ci mai ales printr-o reformă a felului informal în care ne raportăm la destinul nostru comunitar și, mai ales, la noi înșine. Să ne facem bine treaba acolo unde suntem fiecare, iată singura opțiune sigură de care dispunem! Să nu ne mai lăsăm duși de valul unei istorii „nedrepte”, ci să ne luăm viața în propriile mâini, și să îi căutam pe cei treji să ni se alăture. Restul e iluzie.

Patruzeci și trei

(21 septembrie 2006)

Morala de dincolo de orice instanță

Prezent la Timișoara, în vecinătatea alegerilor generale din 2004, în atmosfera sumbră a neputinței și implacabilului – așa cum păreau să se rînduiască lucrurile la noi – Gabriel Liiceanu a teoretizat la o conferință în fața studenților natura moralei politice moderne. Parcurgînd textul din Filoctet de Sofocle, filosoful român a disociat între morala de primă instanță, universalistă, transistorică, și morala de a doua instanță, particularistă, istoricizată, în care scopul scuză mijloacele. Mai mult, în numele unui bine comun, asemeni principelui imaginat de Machiavelli, omul politic modern ar putea recurge la acest tip de morala degradată, singura eficientă în lupta cu barbaria și arbitraritatea. Prin urmare, deși aparent inacceptabilă, morala de a doua instanță devenea funcțională, iar cel care o asuma, dacă urmărea binele comun, putea fi absolvit de imoralitatea sa implicită. Tot atunci, răspunzînd unei întrebări febrile și descurajate din sală, Liiceanu sugerase că Traian Băsescu ar reprezenta politicianul care, cu „armele lor” (desigur, nu tocmai „curate”), i-ar putea învinge pe cei care se înstăpîniseră peste România ca peste propria moșie. Un exercițiu de relativism, pragmatism și toleranță etică, să recunoaștem, care readucea speranța că, totuși, ceva se mai poate schimba, și are „cine” și „cum” să o facă în numele nostru. Băsescu a ajuns președinte, „ai noștri” au întors, în ultima clipă, căruța istoriei înspre strada lor, dar, oare, suntem îndreptățiți astăzi să decidem că „e mai bine”? Descoperim pas cu pas aceleași moravuri jalnice, baronii „lor” au fost înlocuiți degrabă cu baronii „noștri”, aceeași clientelă fără scrupule de cefe groase și analfabeți cultural s-au ramificat pretutindeni, iar „binele comun” s-a privatizat de mult. Oriunde te uiți, după un scurt interludiu de „normalitate”, oamenii de calitate încep să plece sau sunt alungați, cei care erau repere morale sunt descoperiți ca turnători ai securității, iar tinerii se arată a fi mai „bătrîni” decît vîrstnicii. Regula lui „hai să apuc acum cît mai vîrtos acum și aici, căci nu se știe ce va fi mîine”, pare să ghideze traiectoria de viață a celor mai mulți români care au izbutit ceva dincolo de supraviețuire. Într-o asemenea lume, în care continuitățile atitudinale și deprinderile instituționale sunt mai influente decît înnoirile, în care strategia „înșfăcatului” devine o adevărată paradigmă existențială a omului obișnuit, morala care călăuzește societatea nu mai e nici măcar de a doua instanță, ci devine o morală de dincolo de orice instanță. O morală pur conjuncturală, post-post-modernă, pentru o societate, în fibra ei, pre-

modernă. Iar dacă nu vom decide să ne deșteptăm și să devenim autonomi, îi vom căuta mai departe în momente de cumpănă pe Băsești, iar aceștia se vor îndepărta de modelul Principelui, (re)devenind boierii voluntari și arbitrari care își exploatează, nestingheriți, moșia.

Patruzeci și patru

(28 septembrie 2006)

Păpușarul

Cu ani în urmă, departe de țară, într-o universitate binecunoscută, mi-a fost dat să trăiesc un exercițiu de dezvrăjire politică. Astfel, în periplul meu, am întâlnit o tânără masterandă, absolventă eminentă a unei facultăți de științe sociale la București. În cadrul micii comunități de studenți români de acolo, ea ne-a dezvăluit într-o seară, cu detalii care ne-au înghețat – căci prin precizia și logica cu care se îngemănau evenimentele și personajele descrise, conexiunile descrise nu puteau fi decât reale – o altă față a politicii autohtone. Așadar, înainte de a ajunge în occident, ea lucrase la București, fiind plătită „regește”, într-un „laborator de fabricat evenimente”, al unuia dintre partidele cele mai importante românești: Partidul Democrat. Desigur, „instituția” cu pricina nu purta un asemenea nume, dar în spatele fațadei unui „institut de sondare a opiniei publice și de marketing politic”, care exhiba toate atributele „onorabilității științifice”, se desfășura „altceva”. Aici, o echipă de specialiști în comunicare publică, sociologi și psihologi urmăreau cu maximă precizie fiecare „mișcare” a scenei politice și sociale românești. „Fiecare are directorul lui”!, ne descria febril ea, relatându-ne cuprinzător cum se inventaria fiecare intervenție publică a politicianilor de prim plan și de plan secund („în fișiere datate”). Pe baza selecției se întocmeau analize de conținut profesionale, pentru a extrage mesajele dominante comunicate, se evalua fiecare ecou în opinia publică a gesturilor politice, și, mai ales, se examinau cu multă minuțiozitate, așteptările oamenilor. Până aici, nimic nou sub soare. Și în Occident, în țările cu democrație consolidată, fiecare partid cu pondere electorală însemnată are propria echipă de experți care stabilește, consultând agenda publică, mesajele ce trebuie comunicate audienței, pretutindeni avem și această inginerie fantasmatică care ordonează „ieșirile la rampă”, pentru a avea un impact mediatic cât mai consistent. Cu o nuanță, însă. „Acolo” agenda cetățeanului nu e consultată doar instrumental, ca o resursă care ne poate „aduce beneficii” prin „valorificarea speranțelor oamenilor”. „Acolo” chiar se rezolvă urgențele agendei publice, iar eventualul divorț dintre așteptările cetățenilor și acțiunea politică expulzează de pe scena politică partidul care cade în acest păcat. La noi, însă, important este numai „procentul”. Iată obsesia: să nu „cădem în sondaje”! De aceea, când partidul înregistra scoruri îngrijorătoare, „specialiștii noștri” creau un „eveniment”, care, prin consecințele sale, „refăcea”

deficitul. Prin urmare, nu contează care este realitatea și care sunt problemele ei, „noi” suntem „salvatorii”. Așa am aflat detaliat – iar anii care au venit nu au făcut decât să-mi confirme „descoperirea” - cum a fost detronat un prim ministru (Ciorbea), cum s-a perpetuat instabilitatea guvernului CDR, cum s-a produs „criza grâului”. Așa am aflat cum păpușile manevrate erau de toate calibrele, de la Triță Făniță la Traian Băsescu, și cum prin ingineria de imagine și cuvânt, „procentajul” partidului creștea din nou. Dar între România reală și România iluzorie nu era – și nici nu putea fi – vreo punte. Desigur, toate partidele românești importante aveau propriul „laborator”, iar lupta politică era – și este – mai mult o dispută pentru impunerea „evenimentului” stindard. Între timp „expertiza” s-a rafinat, iar mizele au sporit considerabil, o dată cu miliardele integrării. În spatele scenei, însă, același popor tăcut soarbe, de 17 ani, gălăgia unor păpuși strâmbe. Și în spatele tuturor zîmbește, mulțumit, păpușarul.

Patruzeci și cinci

(5 octombrie 2006)

Generația 00

A început un nou an universitar. Deși avansam un clișeu, mereu nădăjduiam ca va fi „*altfel*”. Poate, cu acest nou an, îmi spuneam, va sosi, în sfârșit, generația care va rupe cu inerția, compromisul, deznădejdea, ratarea. „În voi ne e speranța!”. Dar... Mi-era teamă că tot mai mult, generația de astăzi, desigur, cu notabile excepții, se îndreaptă încet, dar sigur, spre rătăcire și atomizare. Probabil că asta s-a și dorit. În multe privințe, generația celor care au astăzi 20 de ani, a celor complet detașați de memoria recentă a comunismului, s-a articulat complet diferit față de generația 70, 80 sau 90. La noi identitățile generaționale, și așa discutabile (căci porneau de la premisa de omogenitate), erau asociate mai degrabă mediului literar și unui anume mod de a te angaja în cultură, fiind mai apoi extrapolate întregii cohorte. Cred că un tînăr lucid de acum, pus să facă o descriere a generației 2000, comparînd-o cu cele precedente, ar înfățișa-o simplu: „Noi suntem generația 00”. Legitim din punct de vedere numeric, provocator din punct de vedere simbolic: „noi suntem și haznaua istoriei părinților noștri – doar așa erau însemnate odinioară vecele publice -, noi suntem și începutul, generația „*resetării*”. De la noi va porni totul. De la noi se va măsura totul. În derizoriu și în înălțare. Căderea sau ridicarea voastră va fi în mâinile noastre”. Acești tineri pe care îi caut cu înfrigurare la fiecare început de an ca pe o salvare mereu amînată, sunt, desigur, parte a unui corp social mai larg, care are handicapurile, dar și resursele sale. Ei nu pot fi, pînă la urmă, radical diferiți de „părinții” lor. Cine ne sunt, însă, tinerii? Un studiu sprijinit de Banca Mondială, derulat nu cu multă vreme în urmă, asupra „științei de carte” în lume, avea să ne zdruncine în miopia noastră, privitoare la „cît suntem noi de înzestrați cultural”. Examinați în registru comparativ, românii ieșeau rău, căci, pe baza estimărilor la nivelul populației totale, extrapolate de la nivelul eșantionului, se observa că aproximativ un milion de români sunt analfabeți primar (adică nu știu să scrie și să citească, ceea ce ar fi putut fi previzibil, datorită disparităților sociale, în pofida retoricii comuniste legate de „eradicarea flagelului analfabetismului”). Mult mai grav, însă, aproape 3 milioane se arătau a fi „analfabeți funcțional” (adică nu știu ce să facă cu ceea ce au dobîndit în școală, fiind incapabili să rezolve sarcini cotidiene simple, de la completarea unei cereri într-o instituție, pînă la construirea unei fraze coerente despre un episod de viață propriu). Iar fenomenul extinderii analfabetismului

funcțional se dovedea cu atât mai penetrant cu cât generațiile erau mai fragede ca vîrstă (e adevărat că cei mai ilustrativi români din această categorie nu sunt, totuși, tinerii, ci, desigur, politicienii). Și ce putem face dincolo de retorica lamentației, cu care ne-am obișnuit ca peștele în apă? Chiar e în zadar totul, chiar nu mai e nici o speranță? Oare așteptările unui dascăl de la fiecare început de an universitar se cuvin să fie numai un exercițiu de iluzie naivă? Răspunsul mi l-a dat deunăzi un student, care, privindu-mă în ochi, mi-a rostit: „Domnule profesor, totul începe, dacă e să înceapă ceva, acum, aici, cu dvs. și cu mine! Nu suntem nici mai buni, nici mai răi decît cei de dinaintea noastră. Numai dvs. sunteți mai oboșiți. Iar noi, mai singuri. Nu suntem un zero, după cum nici dvs. nu sunteți totul. Suntem – atât cît suntem – numai împreună. Iar ceea ce trebuie să faceți e să vă vedeți – cît puteți de bine – de treaba dvs, acum și aici, cu cei ca mine. Și dacă toți vom face astfel, chiar din clipa următoare, vom avea o altă țară!”. Nu credeți că merită să încercăm?

Patruzeci și șase

(12 octombrie 2006)

Ascunzătoarea bîrfei

Pe vremea cît studiam la Bruxelles, la etajul trei al căminului nostru din campus se îngemănase o adevărată Uniune Europeană *avant la lettre*. Erau pe lîngă belgieni (îndeosebi flamanzi) și olandezi, germani, baltici de toate soiurile, un francez, mulți spanioli (pe ei i-am găsit pretutindeni mulți), italieni, unguri, polonezi, și, noi, românii. Spațiul privilegiat de sociabilitate într-o asemenea rezidență era singurul loc unde inevitabil ne întâlneam cotidian, bucătăria. Acolo se petreceau cele mai neașteptate „schimburi interculturale”, totul era viu și spontan, iar în acel spațiu al aromelor mixate de la gulyas cu paprika la tortellini cu parmezan se perindau înaintea mea atîtea feluri de „a fi european”, încît cu greu le puteai găsi un numitor comun. Totuși, pentru colegii noștri „occidentali”, a căror țări nu parcurseseră interludiul comunist, ceva ascuns și totuși frapant îi individualiza. Era ca un cod de comunicare deopotrivă flagrant dar intraductibil, care ne arăta pe noi, esticii (și cu asupra de măsură, „noi românii”) „altfel”. Simțeam diferența, era intensă și palpabilă, dar imposibil de cuprins într-o înțelegere imediată. Și mi-am propus să fiu mai „cu băgare de seamă”, să „cercetez fenomenul”. Curînd, după prima săptămîină, am avut „revelația”. Pe scurt, de fiecare dată, fără greș, cînd cineva dintre noi se ridica de la masă – în numeroasele prilejuri cînd eram împreună în grupuri mixte etnic – prima pornire a noastră, a românilor, era să-l luăm „la vorbe” pe cel care tocmai ne părăsise. Și, oarecum de la sine, să-i căutam, „firesc”, cusurul, „să-l povestim”, să îl întoarcem pe toate fețele. O asemenea înclinație stîrnea degrabă rumoarea interlocutorilor occidentali, care, de regulă, activau masca unei neînțelegeri, și se închideau față de entuziasmul nostru demolator. Atît de adînc ne-a intrat în sînge această formă de a ne raporta la semenul nostru, atît de intim ne e lipită bîrfa de carnea identității noastre de fiecare zi, că îți trebuie uneori un șoc al diferitului cultural ca să te dumirești cum ești de fapt. Întocmai cum observase odinioară marele istoric francez Fernand Braudel: „Trăiți în Londra timp de un an și nu veți ști mai multe despre Anglia. Dar prin comparație, veți înțelege brusc, în lumina surprizei, unele din cele mai profunde și mai individuale caracteristici ale Franței, pe care înainte nu le-ați înțeles pentru că le cunoșteți prea bine”. Așa am „pățit” și eu: a trebuit să ajung la celălalt capăt al Europei ca să îmi dau seama cît de des-centrați suntem „noi”, cei de acasă. „Ei” niciodată nu ar fi procedat astfel, și nu din politețe sau

dintr-o pornire cuviincioasă. Pur și simplu nu aveau în „softul” lor așa ceva: discuțiile naturale se învîrteau în jurul lucrurilor care „se pot face” împreună cu „celălalt” (fie că e vorba să mergi la un *pub*, pentru a te distra, sau la o bibliotecă, pentru a învăța). La noi, mereu glosam pe marginea lui „de ce nu s-a putut face, ce ar fi fost dacă...”. Ei își trăiau viața lor, noi trăiam viața altora. Pentru „ei”, „celălalt” e un prilej de a-ți îmbogăți clipa de acum și de aici, la „noi”, de a a-ți explica „de ce nu mi-a ieșit ieri” și „de ce sunt condamnat să ratez mîine”. Iar dacă nu vom conștientiza cît de rătăcitoare e ascunzătoarea bîrfei, putem să ne integrăm în toate Uniunile din lume, căci vom rămîne mereu singuri, într-o istorie care va trece mai departe pe lîngă noi și pe care ne-o vor face, mereu, „alții”.

Patruzeci și șapte

(19 octombrie 2006)

Stilistica zgomotului public

Trăim într-o societate în care se produce mult zgomot și puțină cunoaștere. Încercând să valorifice temerile și neîmplinirile oamenilor, experții manipulării elaborează o pânză deasă de mesaje în medii, care creează impresia unei dezbateri. În fapt, e numai un vacuum sterp, care maschează adevăratele probleme ale societății, cărora politicienii nu pot (sau nu au interesul) să le găsească soluții. Iar cea mai potrivită strategie de a-l ține captiv pe cetățean e să îi întreții iluzia participării la „facerea lumii”, valorificându-i emoțiile, speranțele și așteptările. Dar cum se construiește un mesaj penetrant? Cea mai însemnată condiție a reușitei sale este *inițiativa*: cel care îl lansează primul are un avantaj decisiv în bătălia informației pe terenul deschis de conținutul *acelui* mesaj. Emițătorul primar poate să își construiască nestingherit discursul, în vreme ce adversarul său va fi ocupat să răspundă, să demonstreze inautenticitatea sau nedreptatea mesajului sursă și nu va mai avea posibilitatea unui discurs propriu, coerent și eficient. De aceea, cel mai adesea replica nu vine, în războiul profesionist al persuasiunii, pe același teren, ci se coagulează într-o direcție adiacentă, ofensivă, care înglobează doar parțial problematica mesajului inițial al „atacătorului“. De unde și observația că dialogul persuasiv nu e un dialog autentic, ci doar o succesiune de monologuri războinice, cantitatea de cunoaștere fiind invers proporțională cu cantitatea de influență. Pentru a putea promova un mesaj în straturi cât mai adânci ale socialului e necesară și o prezență cât mai pregnantă în zona mass-mediei, cine deține controlul acesteia având cele mai mari șanse de a stăpâni mințile oamenilor. Iată și motivul pentru care puterea din România, indiferent de compoziția și orientarea ei, s-a dovedit extrem de interesată de înfeudarea principalelor mijloace de comunicare în masă. Revenind la inițiativă, e antologic exemplul „pucului legionar“ din iunie '90, invocat de președintele de atunci pentru a justifica tulburările interne. Deși absurd și în contradicție flagrantă cu realitatea (sute de mii de bucureșteni, martori ai acelor zile, îl pot invalida ca absurd și grotesc), era foarte simplu, făcea apel la temerile reale ale oamenilor față de instabilitate și dezordine (nu întâmplător sloganul cel mai influent în vreme va fi „Vrem liniște!“) și avea avantajul indiscutabil al lansării sale pe canalul media cel mai pătrunzător (televiziunea națională). Căzuți în capcana jocului de mesaje, fără să știe că sunt confrunțați cu o realitate mult mai profesionist organizată, studenții victime, în loc să

acuze, la conferința de presă organizată, s-au disculpat: mult timp de atunci ei vor încerca să argumenteze că, totuși, „ei nu sunt legionari“. Inutil, impactul în opinia publică a fost contraproductiv, confirmând, în pofida enormității afirmației ofensive, postulatul lui Elliot Aronson: „Cu cât un emițător credibil transmite un mesaj mai radical, cu atât eficacitatea persuasiunii crește“. Să nu ne mire, de exemplu, că dialogul surzilor între președinte și premier, ca ilustrare a obsesiei amîndurora de a acapara mediatic România, e rupt de realitate și urgențele ei. Și promovează precumpănitor enormități (precum tema retragerii în Irak). Important e să fii primul care ataci, și să îl ataci mereu pe „celălalt“. Doar astfel „crești“. Iar în spatele acestui mod gălăgios de a face politică rămîne o un popor tăcut, care „simte că trăiește” din nou hrănindu-se cu zgomotul public. Și cu cât mai mare va fi gălăgia, cu atât mai sărăcită îi va fi, cu adevărat, viața.

Patruzeci și opt

(26 octombrie 2006)

Peștera istoriei și mâinele care nu se mai naște

În confruntarea cu istoria, avem consistența unor umbre. Episoadele dureroase, contorsionante, ale trecutului nostru mai mult sau mai puțin recent nu par a fi altceva decât niște umbre fantomatice proiectate pe peretele peșterii platoniciene în care zăcem încătușați. Nu noi am fost acolo? Nu noi am cedat, am acceptat să mințim, să lovim în semenul nostru căzut la pământ, nu noi am ridicat, prea ușor, piatra? Câtă vreme nu vom înțelege că deriva comunistă a putut avansa numai prin consimțământul nostru tacit, printr-un adevărat contract social al ororii, bizuindu-se pe abandonul nostru comunitar, vom continua să rătăcim drumul spre un mâine în care să (re)devenim stăpâni pe propria-ne viața. Am citit cutremurat cartea bazată pe biografia celui care a fost poate cel mai important (și recunoscut ca important în lumea academică apuseană!) psiholog român: Nicolae Mărgineanu. În volumul redactat prin intermediul documentelor preluate din arhiva CNSAS, aflăm cum profesorul clujean, un echivalent științific în vreme a lui Thorndike sau Thurstone, a fost condamnat în cadrul unui proces înscenat, și vreme de 16 ani și-a asumat cea mai terifiantă sarcină a omului care studiază lăuntrul oamenilor, aceea de a fi psihologul sui-generis al propriei deprivări de viață, de profesie, de vocație. Devenim, așadar, martorii dezvoltării subiectului victimă care experimentează pe viu nedreptatea flagrantă, tortura, umiliința și care are puterea să relateze, la rece (!) despre subiectul călău și despre contextul temniței, ca despre un experiment psihologic și social ce merita adâncit, lămurit. Ca despre o patologie socială care e peste măsură de pilduitoare pentru deriva unei lumi. Pilduitoare pentru noi, cei de „mâine”. Și peste toate răzbătea, fără emfază, umanitatea și pasiunea de viață a celui căruia i s-a refuzat viața și vocația pentru care era înzestrat. Dar oare a venit acel „mâine” cu adevărat? Astăzi, curînd după împlinirea a 100 de ani de la nașterea sa, nici un eveniment aparte (volum, conferință aniversară) nu a adus în atenția „elitei” românești (căci de omul obișnuit nici nu mai poate fi vorba) figura și contribuția eminentului profesor. În schimb, unul dintre cei care l-au turnat copios (pe el, și pe mulți alți intelectuali de referință ai vremii, precum Lucian Blaga) ajunge, sub stindardul Academiei Române, omagiat într-un volum colectiv. Între Alexandru Roșca și Nicolae Mărgineanu, „elita” românească l-a ales ca reprezentativ pentru „ceea ce suntem noi mai bun”, pe cel dintîi. Și nu cred că a „greșit”. Căci în esența corpului său,

majoritatea „elitei” românești (fie că e vorba de lumea psihologilor, fie oricare altă tagmă profesională) e alcătuită în jurul unei ambivalențe adânc înrădăcinate: pe de o parte fuga de propria biografie compromisă, pe de altă parte, în pofida acestei cedări, nevoia de prim-plan, de etalare de sine favorabilă. Iar cea mai bună formă de a vorbi despre sine este cea de a mobiliza simbolurile intelectuale care-ți sunt cel mai afine. De aceea, călăii devin „sărbătoriți”, de aceea Ristea Priboi rămîne fără replică în deșănțata ofensivă în fața victimei sale, Werner Sommerauer (muncitor brașovean care, nu-i așa, era din „plebe”, deci detestabil), de aceea generația rușinii a produs, totuși, o „rezistență prin cultură”. Tare mi-e teamă că ne va salva numai biologia. Sau poate nici măcar ea, căci mulți dintre tinerii de azi sunt rînduiți după chipul și asemănarea „părinților” lor. În fond, refuzul de a-l aniversa (dar și de a-l citi!) pe Mărgineanu este, în primul rînd, refuzul „noii elite”, ajunsă acum să dispună de o mare parte din România, de a părăsi autismul social în care „vechea elită” s-a aruncat „adaptativ”. Vom avea, oare, eliberatorul curaj de a privi înspre adevărata sursă a umbrelor identității noastre?

Patruzeci și nouă

(2 noiembrie 2006)

„E bine!” (2)

Uneori, în câteva eșantioane de viață se condensează întregul ei rost. Urmați-mă într-o călătorie oarecare, străbătută de un student timișorean vreme de două ore, aleatoriu alese, într-o zi ca oricare alta: Cobor. E o dimineață rece și umedă. Casa scării e în beznă. Iar s-a ars becul „comun”, și nu l-a mai schimbat nimeni de câteva zile. Nici măcar eu. De ce aș face-o? Oricum, cândva, cineva, o va face. „Poate”. Ajung grăbit în stația de tramvai. Nu fără emoții. Căci iar, gândindu-mă la seminarul de la 8, nu am fost cu băgare de seamă, și am călcat în tranșea din mijlocul trotuarului, care zace descoperită de câteva luni. E locul care atrage cele mai multe înjurături mocnite ale străzii. „*Asta e*”. În stație, un grilaj de fier ruginit în fața cuștii de bilete. O vânzătoare acrită care nu are rest la bancnotele mele. Ea stă pe scaun, eu mă aplec înspre găoacea ei defensivă. Stau cocîrjat ca să mă fac înțeles, iar ea, simțind că dispune o clipă de mine, se răstește țopește: < - Hai, dă-te la o parte, că doar nu suntem la aprozar acilea>. Mda. Unde ne sunt bănățenii? „*Dar, ce pot face?*”. În tramvai, lupte greco-romane. Răsuflu cumva. Încerc să dau fuga la primărie, înainte de a ajunge la universitate. Am de ridicat un certificat fiscal. L-am depus în data X, și trebuie, spune computerul, să-l ridic astăzi între 8 și 13. Sper să ajung la U măcar la ora 9. Stau la o coadă strașnică, și iată-mă față în față cu un alt funcționar crispat, ascuns într-o altă cușcă. Măcar e pe jumătate din sticlă. Cușca. Căci funcționarul e opac. Verifică în calculator câteva secunde „starea” certificatului meu. Rînjește aprobator. Deci e OK. Apoi, caută mașinal cu mîna, în diverse mormane care îi populează încăperea, în deplină devălmășie, vreme de vreo 10 minute, spre disperarea mea și a celor care îngroașă coada. Cu fundul pe scaun, înșurubîndu-se în jurul evidenței (certificatul meu e de negăsit), mă ține în picioare, pe mine (și întreaga cohortă din spatele meu) suspendat în plin paradox epistemologic: < - Este (conform calculatorului), dar nu... este (conform realității)! Mergeți la inspector>! S-a dus seminarul meu de dimineață! „*Dar, să am înțelegere, totuși, se mai întâmplă*”. Inspectorul, după ce îl deranjez de la țigara pe care o sorbea timp pe culoar (fumatul e interzis la locul de muncă, dar acolo se poate auto-expatria în liniște, suferind în tăcere pentru un destin atît de monoton), și după ce aștept cuviincios să se coboare de la înălțimea staturii sale administrative, mă cheamă înspre altă găoace. El se așează cu zgomot, eu în picioare. < - Mda. Este o neregularitate. Vom rezolva

chestiunea. O să vi-l facem încă o dată. Veniți în ziua Y, de la 8 la 13. Dar să fie în ziua Y, vă rog, că mulți ne dau peste cap cu neseriozitatea lor>. Încep să dau eu în clocot. „*Dar ce pot să-i fac?*”. Ajuns în sfârșit la Universitate, seminarul e deja gata. Mă ciocnesc aproape de profesorul care tocmai iese din sală. Îmi cer scuze pentru „ratarea” din „motive obiective” a seminarului. Profesorul mă privește mirat, adăugând scîrbit: < - Nu-i nimic, băiete. Oricum, m-am săturat de voi toți. Și de mine. Cumpără-mi cartea, și îți motivez eu cumva absența>. „*Se putea și mai rău*”, gîndesc eliberat. Și totul se scurge mai apoi neschimbat, în aceeași albie, cu aceleași rutine, „firesc”, și peste o oră / zi / săptămînă / lună / an /... viață. Și peste toate, rătăcitori, un popor majoritar de oameni singuri, care au uitat să mai fie împreună, care au pierdut sensul oricărui rost comunitar, frustrați în marginalitate și obsedați de părelnicia lor. Și același cerc, care se închide la nesfîrșit: „poate” că „asta e”, „dar ce pot face”?, „se mai întîmplă”, căci „se putea și mai rău”. Deci,... „e bine”!

Cincizeci

(9 noiembrie 2006)

Schimbarea de atitudine și tranziția

O schimbare structurală de amploare (precum tranziția României înspre economia de piață și democrația participativă) e însoțită și de prefaceri mentale profunde. Ocupînd un loc central în lectura psihosociologică a dinamicii sociale, tema schimbării de atitudine ne ajută să pătrundem metabolismul reorientărilor subiective ale oamenilor față de lumea care se rînduiește altfel decît curgerea lină, monotună a istoriei. Vital este, în acest registru, *gradul de acceptare inițială a conținutului mesajului de către țintă*, care se bizuie pe *teoria judecabilității sociale*. Teoria evocată afirmă că, cel puțin pe termen scurt, nivelul de schimbare a atitudinii este în relație cu diferența dintre atitudinea inițială a subiectului și atitudinea ulterioară dorită a fi indusă. Comunicarea ce se situează în apropierea poziției țintei se află în *latitudinea de acceptare* și va fi admisă, iar cea care e departe de convingerile țintei se plasează într-o *latitudine de respingere*, ajungînd să fie rejectată. Prin urmare, pentru ca cineva să-și schimbe atitudinea, comunicarea trebuie să depășească minimul discrepanței (să fie relativ aproape — sau cel puțin să se prezinte astfel! — de ceea ce credem privitor la tema dată), dar să nu conțină o discrepanță majoră, dincolo de pragul respingerii (fiind complet diferită de convingerile noastre). Vom clarifica, prin valorificarea acestui mecanism, de ce mesaje precum „avem nevoie de o piață liberă și o societate deschisă, în care competiția individuală pe baza meritului personal și libertatea cetățenilor să fie garantate, în care să-l încurajăm pe omul obișnuit să-și refacă destinul profesional“ nu puteau avea succes la o mare parte din populație, care a fost înrobîtă de mesaje colectiviste și socializată în valori asistențiale („statul *trebuie să ne dea*: salarii, locuințe, locuri de muncă“). Cei din urmă nu puteau înțelege, în primul rînd, concepte abstracte, precum „libertate socială“, „societate deschisă“, iar ceea ce înțelegeau era total împotriva convingerilor proprii, traduse în registrul lui „trebuie să fie cineva care să ne păstorească“. Situate dincolo de latitudinea de respingere, aceste mesaje au hrănit o bună parte a discursurilor publice ale intelectualității românești, ruptă și ea de realitățile României reale, prin intermediul unui discurs bovaric și, cel mai adesea, deloc inocent. Se cuvine să înțelegem, în sfîrșit, o axiomă fundamentală a psihologiei sociale: dincolo de minore schimbări conjuncturale, în mod global *există oameni care nu mai pot fi schimbați în atitudinile lor fundamentale, oameni care trăiesc viața făcută*

de alții (Marin Preda ar fi spus „oameni trăiți de viață“), iar pentru a-l face pe subiectul individual și colectiv capabil să-și reorienteze aceste atitudini, este necesar să-i descoperim un interes pentru schimbare. Iar dacă elita românească nu va fi capabilă să articuleze, printr-o adevărată pedagogie comunitară, un sens câștigător al schimbării, prin care fiecare cetățean să simtă că merită „să riște”, să iasă din rutina lui „totul e pierdut”, „jocurile sunt făcute” și „e prea târziu”, ne vom conserva destinul de pastă umană inertă, care a uitat să fie un popor viu, angajat.

Cincizeci și unu

(16 noiembrie 2006)

Cartierul meu

...sau despre derizoriul intimității. Acesta ar putea fi un alt titlu potrivit gândurilor pe care mă grăbesc neliniștit să vi le aștern. Comunismul a mutilat în multe privințe vechea Timișoară. A reconfigurat dramatic cartierele istorice, a distrus discreționar și arbitrar, a construit – în general – prost, fără gust și nefuncțional. Dar nu despre acest proiect „eficient” la nivel structural vreau să vă vorbesc astăzi, ci despre un „detaliu” care mărturisește despre deriva „întregului”, care ne-a pervertit într-un mod insesizabil, dar perseverent, pînă și ultima redută a spațiului privat: intimitatea. Desigur, orașele sunt alcătuite nu numai din îngemănări de străzi și edificii, din rețele de infrastructură sau teritorii publice, ci și din rețele de speranțe, iluzii și așteptări. Deseori lucrurile pe care le poți „ascunde” în liniște, simțindu-le „ale tale” și asupra cărora ai deplină și suverană stăpînire, dezvăluie mai mult despre sănătatea țesutului urban decît un întreg cortegiu de fațade. În fond, în micile spații private ale conviețuirii noastre cu semenii semnificativi (părinți, soți, copii, bunici sau colegi, alături de vecini) se scurge aproape jumătate din viața noastră. Iar dacă aici descoperi respectul reciproc, bunăcuviința cumpănită, gesticulația minimală, e de așteptat să ai de-a face cu un loc „normal”, în care poți trăi „așezat”, în care te poți simți, cu temei, „acasă”. Dacă însă constăți rutinier că „vecinul nici nu te vede” cînd treci pe lîngă el, dacă bagi de seamă că locurile comune sunt mai degrabă un gunoi adăugat zilnic și un teren viran, dacă vecina își strigă odrasla ca peste celălalt deal (iar copilul, devenit la rîndul lui părinte, înțelege să răcnească asemenea antecesorilor atunci cînd își caută propriul prunc de 10 ani rătăcit printre subsoluri), dacă cel de deasupra „dă găuri” sau își bate covoarele exact cînd vrei să te odihnești puțin, deși la parter e afișată „oră de liniște”, dacă, în sfîrșit, cu fiecare nou prilej de interacțiune, vezi cum „celălalt stă la pîndă” ca să-ți găsească cusurul și să își verse fierea (adunată în altă parte) pe tine, înțelegi că nu mai e loc de speranțe și iluzii comunitare. Iar așteptările tale se rezumă la: „măcar lăsați-mă cu ale mele, în casa mea”. Dar o asemenea pornire spre autonomie putea deveni „primejdioasă” pentru ordinea socialistă. Așa că tovarășii au găsit degrabă un procedeu „adecvat” prin care viața fiecăruia devenea exibată public fără de voie și fără de limite. Plasarea blocurilor. Obscen de aproape, încît întreaga viață ți se descheia în ochii celui aflat în conserva

pătrătoasă de 4-10 etaje din fața ta. Ori decideai să transformi locuința într-un așezământ cavernă (recurgînd la perdele groase, pături, draperii sau jaluzele opace), ori își asumai această dezbrăcare publică cotidiană de tine însuși. Inginerii și arhitecții or fi oferind explicații tehnice pentru această „îndesire”, însă în planul relațiilor interumane, un astfel de voyeurism impregnat ideologic dădea seama fidel de ce fel de „cetățean are țara nevoie”: cît mai inhibat și mai sfînjnit de ceea ce este, avînd certitudinea că „partidul a pătruns peste tot” și „știe tot”, cît mai stingher în raporturile cu cei apropiați, dacă pînă și îmbrățișarea celui drag risca sa fie – și era – înregistrată curent. Pe scurt, un popor în care fiecare îl supraveghea pe fiecare. Așa cum Lori Gordon a dovedit într-un experiment asupra privării de intimitate, plasînd vreme îndelungată subiectul să trăiască „la vedere” în toate ipostazele cotidiene și nocturne, după o revoltă inițială, acesta intra într-o letargie a „nesimțirii funcționale”, singura adaptativă, urmată succesiv de agresivitate și lehamite față de „celălalt”. Ceva în genul: dacă tot „viața mea” e „a voastră”, mi-e totuna „ce vreți de la mine” și, deci, „mi se rupe de voi”. Privind România de azi cu ochii celui care încă își mai hrănește speranța și iluziile lui „hai să învățăm sa fim împreună”, nu poți să nu constăți că la originea acestui dezastru identitar care a format specia sociologic majoritară a bătăranului (și a suratei sale, țoapa) se află și acest exercițiu controlat de dezbrăcare de sine. Din cartierul meu, din orașul tău, din țara noastră. „A noastră”?

Cincizeci și doi

(23 noiembrie 2006)

Cît de singuri am rămas!

Orice formă de excesivă de deschidere este semnul ascuns al unei lipse. În pofida intuițiilor psihologului naiv, multe din formulele noastre de raportare la „celălalt” nu urmează logica unei economii simbolice, care ar funcționa după principiul: „dau ceea ce am în surplus”, ca să „îmi rămînă și mie îndeajuns”, ci, paradoxal, regula lui: „dau cu asupra de măsură ceea ce nu am, și, în consecință, ceea ce îmi va rămîne e și mai neîndestulător”. Paradoxul enunțat, evidențiat de psihologi prin numeroase strategii cognitive ocolite pe care la angajăm, dovedește cum, atunci cînd conștientizăm sau măcar *simțim* că nu suntem „ceea ce am dori” într-un registru anume al vieții noastre (de la „recunoașterea socială” pînă la „siguranța de sine”, de la „cît de săraci suntem” pînă la „cît de mult suntem iubiți de semeni”), avem tendința de a supralicita exact în sensul absenței resurselor mobilizate. Refuzînd normalitatea moderației, doar astfel ne vom putea întreține, fantasmatic, iluzia lui „suntem în regulă”, „nu suntem niște ratați” și vom încerca să convingem audiența de puterea unui asemenea „adevăr”. Fenomenul este mai intens și mai frecvent la „oamenii fără rădăcini”, cu o experiență mai îndelungată a eșecului în sarcinile cotidiene, pe scurt, la cei care „sunt mereu duși de val” (iar într-o țară în care majoritatea sociologică e alcătuită din asemenea personalități, gravitatea simptomului e sporită). De exemplu, veți înțelege, poate, mai bine, oricît de inconfortabile ar fi aceste „descoperiri”, cum mulți dintre părinții români, activînd o supraprotecție față de copiii lor, nu manifestă „iubirea fără limite” (așa cum susțin, uneori sincer), căci, de fapt, îi întrețin într-o stare de dependență, care este opusul unei autentice iubiri, ce presupune autonomizarea „celuilalt”. Veți revedea numeroasele imagini ale mămicilor înfofolindu-și „natural” copiii peste măsură, ca „să nu răcească puiul”, contribuind la o scădere efectivă a rezistenței organismului și la o diminuare a imunității. Veți regăsi scenariul – exersat aproape de fiecare dintre noi, involuntar – atunci cînd ne vine un oaspete: suntem disperați și trebuie să-l cucerim simbolic. Așadar, uităm să mai fim noi înșine, și toată febra pregătirilor (finalizate de regulă prin mese copioase și cît mai diversificate) inhibă orice capacitate de a fi „vii”, cu adevărat *prezenți* la întîlnirea cu „celălalt”, așa cum ar prescrie exigența „prieteniei”. După cum nu mai știm să „sărbătorim”, cîtă vreme marile prilejuri de sărbătoare în familie sunt mai degrabă ocazii prealabile de „bătut covoare”, „spălat gresia și faianța”

și „curățat după dulapuri”, ca „să fim cum se cuvine”. Cum observați, rămîne gestică golită de sensul ascuns al bucuriei de a împărtăși clipa cu „celălalt”. Tot astfel, veți înțelege că cei care ni se afișează drept voluntari, „atotputernici”, vocali, care se bat cu pumnul în piept și care se urcă pe toate tribunele ce le ies în cale sunt de fapt, cel mai adesea, nu cei mai „puternici”, ci cei mai „slabi”, mascându-și cu această bravadă agresivă vulnerabilitatea identitară. Idioții ni se prezintă drept „înțelepți”, tîrfele publice devin „reper de inocență”, devalizatorii economiei naționale ajung „modele de succes ale capitalismului românesc”, iar securiștii ordinari ne „eliberează de teroarea istoriei”. Iar un asemenea spectacol al violenței excesului, în care actorii caută mereu „să pară altceva decît ceea ce sunt”, curge în fața unei săli aproape goale și foarte triste. Cine a descifrat tîlcul spectacolului probabil ca nu va mai veni vreodată în această sală. Cît de singuri am rămas!

Cincizeci și trei

(30 noiembrie 2006)

Religie și schimbare socială

Rolul bisericii în însănătoșirea simptomelor decăzute ale lumii contemporane este vital. Mai cu seamă în Europa centrală și răsăriteană, biserica contribuie la reconstrucția identitară după deșertul comunist, *re-imaginând noi comunități*, cum ar fi spus Benedict Anderson. Cu toate acestea, mutațiile care survin în ultimele decenii sunt caracterizate pretutindeni în spațiul creștin de privatizarea vieții și valorilor religioase, de orientarea de consum, precum și de ceea ce psihologii sociali numesc prevalența orientării religioase extrinseci, instrumentale, care se substituie religiei ca sens, tradiționale, intrinseci. Studiile de psihologia religiei atestă, de altfel, o legătură puternică între orientarea religioasă extrinsecă (operaționalizată prin indicatori de genul: „calificarea religiei ca fiind foarte importantă”, „participare frecventă la biserică”, „inflexibilitate doctrinală”) și o serie de trăsături de personalitate care evidențiază o raportare negativ diferențiată la „celălalt”, precum etnocentrismul, autoritarismul, dogmatismul, distanță socială sporită, rigiditatea, și, mai ales, activarea unor forme specifice de prejudecăți, de tipul celor rasiste. Ancorată în conștiința individuală, sporind nevoia alegerilor personale, religiozitatea contemporană își conservă într-o manieră ocultată funcțiile și mecanismele tradiționale, precum cea de control social, dar, așa cum sugera Jeffrey Hadden, rămîne în tot mai mică măsură „o forță cosmică ce transformă lumea”. Pe această cale se deschide câmpul de acțiune al minorităților religioase, care redefinesc înțelesul și practica credinței pentru mulți reprezentanți ai tinerei generații, aflați în căutarea unor repere identitare durabile într-o lume aflată în schimbare accelerată. Iată cum se naște alegerea privată a religiei, care devine din dat ontologic o problemă de opțiune individuală. La toate mutațiile evocate, în Europa centrală și de răsărit se adaugă și fenomenul „contaminării” provocat de naționalismul și fundamentalismul religios, adevărate ideologii transversale ce pătrund în fisurile ideologice și identitare ale statelor aflate în tranziție spre democrația liberală. Într-un asemenea context mai larg, valorile religioase la români concentrează o mare energie comunitară, putînd călăuzi procesul de reconstrucție a țării. Mulți concetățeni descoperă în „biserică” o ancoră simbolică importantă în confruntarea cu o identitate socială problematică, integrînd într-o sinteză favorizantă cele trei strategii discursive contradictorii privitoare la biserică și locul ei în societate. Prima, *imprescația și revolta*, este ilustrată de lectura

critică timpurie propusă de Dumitru Drăghicescu: „românii sunt dintre toate națiunile creștine de orice rit, poporul cel mai ateu, cel mai sceptic, cel mai puțin credincios”. A doua, opusă, vestește *renașterea și misionarismul istoric*, căci, așa cum spunea contele Hermann Keyserling: „Biserica românească e *vie*. Numai acolo Biserica greco-ortodoxă nu a încrăpăcit. (...). Astfel, misiunea lor europeană, dacă au vreuna, ar trebui să fie neîndoiește aceea de a deștepta la o nouă viață spiritul bizantin. Și, *desigur*, această țară și acest popor pot avea un viitor mare”. În sfârșit, o altă opțiune angajată pleda pentru *neutralitatea descriptivă și compasiunea explicativă*, întocmai ca în studiul recent al antropologului bulgar Bogdan Bogdanov: „omul acestor locuri nu este, în principiu, nici credincios - în sens religios -, nici superstițios, fiind gata să rîdă de cei care exagerează în credința lor. Religia nu este un mod de a privi lumea, ea este acel ceva în serviciul tradiției, care o validează, asigurându-i continuitatea”. Deși, din punctul de vedere al participării la activitățile confesionale, se arată a fi unul dintre cei mai activi europeni, internalizarea și mai ales transferul valorilor religioase în planul conduitelor publice nemijlocite rămîne deficientă. Tendința exemplificată apare, bunăoară, în studiile comparative coordonate de Robert Levine asupra comportamentului pro-social, în care imaginea „românului” e aceea a unui personaj care „nu îl ajută pe celălalt” în nevoie. În pofida tuturor acestor tendințe scăzătoare, doar asumîndu-și tradiția ca pe o resursă semnificativă și urmînd-o autentic, românul zilelor noastre va putea spera la o Românie sănătoasă în spiritul și în inima ei.

Cincizeci și patru

(7 decembrie 2006)

Viața ca prilej

Descopăr prea adesea la tinerii mei însoțitori studenți semnele dezamăgirii, ale descumpănirii, ale lui „totul e pierdut”. Privesc cu sporită neînțelegeră dezangajarea care pare că se întinde pretutindeni în jurul meu, contaminată de disprețuirea speranței. E un vuiet de delăsare, de gol, de „mi se rupe”, care mă îngheață. Mulți dintre studenții mei mă privesc tulburi, şușotesc în ore, vin înaintea-mi ca să „își facă prezențele”, și se grăbesc să plece către o destinație care nu există. Tocesc, pentru că așa au fost învățați, se sperie când îi provoci să gândească liber, se bălbâie atunci când află că pot avea vocea lor, sunt inhibați la orice semn de deschidere, așa încât simți că ai în față un corp de oameni vulnerabili, care nu știu încotro să se îndrepte. Acceptă prea ușor autoritatea oricui pare mai „cu vînă”, părăsind-o imediat pentru cineva mai „cool”. E un amestec de forță și slăbiciune care sfârșeste cel mai adesea într-o formă de absență civică și de lene intelectuală ce pare a descrie generația de 20 de ani de azi. Ei sunt cei care ne vor integra în toate toate „uniunile” din lume, și parcă îți tremură sufletul când simți că țara va ajunge pe mâna lor. Ei sunt, în esență, tot ceea ce generația părinților lor nu a putut în plan public să fie (de unde toate excesele exhibării de sine), conservând însă în intimitatea personalității lor frustrările și neputințele comunitare proprii antecesorilor. Desigur, nu sunt nici mai buni, nici mai răi decât generațiile care i-au precedat. Dar nu înțeleg, cei mai mulți dintre ei, că viața este un prilej, care poate fi împlinit sau destrămat, prin atitudinea fundamentală pe care o ai față de ea, indiferent de timp, loc sau regim politic: ori construiești, ori dărimi, ori încerci să te îndrepti către cel de lângă tine și te străduiești să zidești împreună cu el, ori te ascunzi pe mai departe în colțul tău, crezând înșelător că ratarea istoriei te ocolește. Ori rămâi om, ori cobori în viețuitoare care vegetează. Atîta văicăreală, un asemenea cortegiu de lamentații specifice unei lumi asistențiale se adună de fiecare dată la mulți dintre cei cu care mă întîlnesc, încât nu pot să nu mă gândesc câtă irosire se concentrează în această gesticulație sterilă. „E prea mult!”, „nu avem nevoie de asta!”, „mai lăsați-ne cu atîtea exigențe!”, „ce rost are să ne batem atîta capul, căci oricum nu școala te ajută să reușești în România!” sunt exclamațiile lor. Iar dacă nu vor dobîndi prin noi, cei care îi învățăm, atitudinea corectă - cea care construiește -, ne vom condamna și viitorul la fuga de istorie. În fond, Nicu Steinhartd a scris un „jurnal al fericirii” în cea mai crîncenă temniță. Căci a fi fericit și a

reuși, ori a te văita și a te autohandicapa e, pînă la urmă, o opțiune a persoanei, nu o determinare a conjuncturii.

Cincizeci și cinci

(14 decembrie 2006)

“Managerul român”

Deseori în anii din urmă am cunoscut diferiți exponenți ai leadershipului autohton, de la sindrofii publice, pînă la situații de interacțiune pedagogice. Aproape de fiecare dată, interlocutori mei își activau rîvna de a-mi dovedi „competențele” lor manageriale, aerul occidental, privirea de „ansamblu”, „viziunea” „strategică”, look-ul „democratic”. Simțeam, înainte de a-mi putea clarifica explicativ nelămurirea, o nepotrivire flagrantă între ceea ce ei îmi dezvăluiau și ceea ce răzbătea în conduita lor automată, neconștientizată și, deci, nemonitorizată. Accese de furie necontrolate, o înjurătură zdravănă pe mobil adresată unui „partener de afaceri”, subțirimea vocabularului, îngroșarea accentelor și incoerența (deseori își începeau „expunerile” cețoase cu celebrul „deci”), sexualitatea reprimată strîmb („wow, uite ce înaintare are gagica aia în sacou negru!”), încît simțeam stridența inadecvării. Școliți – pe bani mulți - în lungi „traininguri” despre „managementul transcultural”, „leadershipul centrat pe sarcină”, „gîndire pozitivă”, „inteligentă emoțională” și alte „mode”, asemenea personaje și se înfățișau în toată șubrezimea lor. În multe din firmele pe care le conduceau, dacă examinai mai cu băgare de seamă climatul de muncă și cel relațional, descopereai aceleași moravuri din vechile întreprinderi comuniste, chiar dacă mulți dintre angajați de abia mijiseră ochii în 1989. Același „lasă-mă să te las”, același „merge și așa”, tot pizma, bîrfa și delăsarea reglau jocul interpersonal, iar deciziile erau luate cel mai adesea voluntar, neconsultativ și arbitrar. Sigur, dincolo de fațade, de pojghița conduitei „profesioniste”, de laptopuri și mașini de serviciu arătoase. Chiar și la o analiză succintă, în majoritatea firmelor cu capital occidental (corporații, companii multinaționale), se poate observa cum mai degrabă decît să ne „americanizeze” occidentalii, îi „românizam” noi pe ei. Mulți dintre patronii străini descoperă subit, ajunși în România, beneficiile sincopei, farmecul „micului aranjament”, descurcările spontane – fără să o însușească vreodată la fel de fidel ca localnicii! -, încît îți dai seama, o dată în plus, că suntem o cultură puternică. Dar puterea acestui fundal de exigențe comportamentale implicite, pe care ni le asumăm ca pe o formă funcțională de a o „scoate la capăt” în societate, e departe de a ne pregăti eficient pentru lumea de mîine. O lume în care „ei”, „occidentalii”, chiar sunt - în mult mai mare măsură decît noi - centrați pe sarcină, cu o gîndire pozitivă, consultativi și deschiși la „celălalt

diferit”. Pledoaria mea nu este pentru denunțarea „înapoierii” noastre și urgența asimilării „practicilor manageriale occidentale” – chiar și la o privire fugară, un asemenea proces s-a dovedit un succes iluzoriu - , nici pentru prezervarea „specificului național” în organizații, conform devizei „așa-s românii, nu-i nimic de făcut”, și, de fapt, „nici nu e chiar atât de rău”. Pledez, ca de atâtea alte ori, pentru moderație. Pentru calea de mijloc cuviincioasă, în care să știi ce să adopți fără să copiezi mecanic, și ce să păstrezi, pentru a rămîne, totuși, tu însuți. Căci realitatea organizațională românească nu se va schimba preluînd orbește strategii de diagnoză și intervenție care dau roade în culturile în care s-au născut, nici refuzînd deplin schimbarea. Nici urmînd necritic îndemnul celor care ne sistematizează și ne clasifică înainte de ne cunoaște – iar după ce ne cunosc, preferă să devină „ca noi” –, nici, izolîndu-ne în „calitățile noastre native”, sau, după caz, în „catastrofa noastră”. Opțiunea pragmatică, în care să fim capabili să părăsim duplicitatea, privindu-ne în oglindă, luptîndu-ne cu „defectele”, valorificînd avantajele culturii organizaționale românești majoritare (puțină relaxare, centrare pe context, nevoia de securitate, nevoia de armonie interpersonală mai pronunțate), dar preluînd cîteva din practicile „occidentale” (îndeosebi contractualismul, care pornește de la respectul cuvîntului dat și de la capacitatea de a te încadra într-o anumită cadență convenită e evoluției lucrurilor), cred că e calea cea mai potrivită. Și, desigur, învățarea continuă. Și reciprocă. Precum și înțelesul cel mai important: în Europa de mîine, nu vom putea reuși decît toți laolaltă.

Cincizeci și șase

(21 decembrie 2006)

Un nou politician

Întîi ianuarie 2007 este atît de aproape. În istorie, contează de fiecare dată unde te situezi ca să privești lucrurile. Dacă ești mereu atașat de vibrația sensibilă a clipei, totul pare o magmă în mișcare, care curge dezordonat către un mîine neclar. Uneori evenimente sau mutații izbitoare, tocmai pentru că ești „lipit” de ele, îți scapă, căci nu le poți cuprinde în fluxul marii istorii, după cum altele care s-au dovedit marginale și fulgurante, îți par mari răspîntii. Dacă, însă, izbutești să iei o distanță limpezitoare – pe care ți-o poate susține cunoașterea prealabilă a dinamicii istoriei și societății – atunci totul se așează altfel. Evenimentele iau adevărata lor dimensiune, în raport cu cele care le-au precedat, și cu valurile mai largi ale istoriei. Totul, e, așadar, și o problemă de perspectivă. Or în această reșezare a lucrurilor, 1 ianuarie 2007 este cu adevărat o cotitură: la fel ca Reîntregirea, în exaltare, sau ca și instaurarea comunismului, în dramă. Este o bornă care ne deschide către un nou episod major al istoriei noastre, în care, pentru prima dată după mai bine de o jumătate de secol, intram tranșant în familia bună, facem gestul corect, ne așezăm respectabil. Este pentru prima dată după invazia tancurilor sovietice cînd românii pot redeveni autonomi, decide ce au de făcut în casa lor, și, mai ales, dispun și de pîrghiile instituționale, precum și de ansamblul garanțiilor de securitate care îi pot asigura că nu îi va mai putea deturna nimeni, dacă știu încotro să meargă. Dar, oare, știu ei ce au de făcut? La nivelul oamenilor obișnuiți, aderarea este primită cu un entuziasm necritic: suntem cei mai optimiști europeni: 72% dintre noi, conform ultimului Barometru, privim favorabil intrarea României în UE, dar aproape jumătate nu știm nici măcar numele unei instituții europene. Cînd sunt rugați să particularizeze schimbarea care se va produce în viața lor, cei mai mulți concetățeni nu pot îngăima decît un generic „va fi mai bine”. Ca să rezum: ne aflăm într-o conjunctură istorică favorabilă, conjugată cu un imens rezervor de speranțe sociale difuze. E reunit un potențial uriaș, care poate fi canalizat spre ținte precise (proiecte în infrastructură, sănătate, educație, cercetare), sau poate fi irosit, ca de atîtea alte ori, în cursul istoriei noastre moderne. Responsabilitatea clasei noastre politice este de această dată majoră. Miza nu mai este una asociată unei conjuncturi oarecare, ci uneia decisive. Ratarea, acum, nu mai este permisă. Dacă este să privim în preajmă, vedem că nici ceilalți care au aderat în valul anterior nu se simt prea bine: cehii aproape nu au guvern, polonezii

gîfii printr-o inovație bicefală la limita anecdotei democratice cu cei doi frați gemeni, Ungaria a fost zguduită de mișcări protestatere similare revoluției din 1956. Nevoia de autenticitate pentru reformarea clasei politice în toată aria central și est-europeană este marcantă. Acolo, acele speranțe difuze (care nu erau atît de intense ca la noi), au fost spulberate de retorica goală și de politicianismul ieftin. Pur și simplu, noua situație cere un nou politician: care să vină și să spună în față adevărul oamenilor, care să rostească: „da, avem nevoie de sacrificii”. Și care să informeze onest populația privitor la costurile aderării. Speranțele trebuie convertite în energii ale construirii și ale solidarizării comunitare, nu în prilejuri de polarizare socială și căpătuială pentru cei aflați în fruntea „bucatelor” (tentația e mare: vom primi mai mult sprijin financiar raportat la numărul de locuitori decît au primit europenii vestici în planul Marshall!). Dar, oare, există acest politician în România? Dacă nu, el trebuie inventat!

Cincizeci și șapte

(28 decembrie 2006)

Moș Crăciun, te aștept să fim împreună

„Pare-se că există două teorii, cu totul potrivnice, despre originea speciei umane. Unii susțin că omul coboară din maimuță, alții că a fost creat de Dumnezeu. Se ceartă grozav. Eu unul cred că se înșeală și unii, și alții. Teoria mea este următoare: cei care cred că omul coboară din maimuță, coboară cu adevărat din maimuță și alcătuiesc o specie aparte, în afara rasei oamenilor creați de Dumnezeu și care cred și știu că au fost creați de Dumnezeu.” Cu aceste cuvinte, Lev Șestov întâmpină clocotul prostiei și limitării care se răspîndise pretutindeni, într-o vreme care se revendica de la triumful rațiunii. Rațiunea șchioapă a secolului XX, cu excrescențele sale ideologice, a reușit o performanță rară: uciderea sistematică, în masă, a peste 150 de milioane de oameni (comunismul probînd o „eficacitate” dublă decît cea a nazismului). Pretindem că știm totul, fără de fapt să mai știm cu adevărat ceva important. Cu cît sporește avansul nostru tehnologic, se prăvălesc resorturile morale ce călăuzeau odinioară lumea. Votăm fără să alegem, muncim fără să producem, alergăm fără să ajungem undeva, mergem la biserică fără să mai credem. Rămîne ritualul, forma goală, salutul fără bucuria întîlnirii, sexul fără dragoste. Cu cît suntem mai săraci pe dinăuntru, ne împopoțonăm pe dinafară cu semnele parvenirii. Azi, totul e rînduit de registrul lui „a avea”. Dacă „ai” (mașină „țapănă”, casă „barosană”, slujbă „ușoară”, nevastă „faină”), „ești”. Suntem posedați de posesii, fără să ne mai dăm seama că, foarte degrabă, viața ni se scurge printre degete. Că ceea ce rămîne nu sunt obiectele, ci *relațiile* noastre cu ele. Rămîne realitatea imponderabilă a *întîlnirilor* noastre – cu oameni, idei sau speranțe – nu oamenii, ideile sau speranțele în sine. Maimuța zîmbește triumfător. Specia-i stăpînește lumea. Maimuța nu are nevoie de amintiri, de proiecții către mîine, de iluzii, ci numai de banana tehnologică la modă, de craca socială corespunzătoare, de grohăitul cultural îndestulător. Ea nu are memorie, ci numai umori. Se scurge Crăciunul în Timișoara lui 2006, într-un oraș care se pregătește, formal, să devină european peste cîteva zile. Lumini pe Corso, mașini ca în Vest, muzică excesiv de tare, vile sfidătoare, femei îmbrăcate scump și strident. Amintirea Revoluției din 1989, cu tot miracolul ei, capătă un caracter mai degrabă stingher. A devenit o povară simbolică – și chiar politică! - neutilizabilă. Și peste tot acest val de rătăcirii, maimuțărindu-se, desigur, un Moș Crăciun plătit cu ora, care fuge pe scările catedralei să aducă – fie și numai în miniatură

- alte mașini, case sau neveste. Și totuși, alături, singur, un copil care îngenunchează tăcut, privind către cer. Și rugăciunea lui care, poate, ne va salva: „dă-ne Doamne lumina Ta. Și, te rog, nu uita să mi-l trimiți pe Moș Crăciun. I-am pregătit cozonac și saloane de brad. Îl aștept să *fim* împreună”.

Cincizeci și opt

(4 ianuarie 2007)

O Românie nouă

„Suntem în Europa”! Chiar dacă „ei” își „construiau catedralele” atunci când „noi”, „apărători ai creștinătății”, „stăvileam valul barbariei păgîne”, acum „s-a făcut dreptate”. Așa cum avem în noi prea adesea chemarea ratării, a lamentării, a autohandicapării, s-ar cuveni să reînvățăm să ne bucurăm, să reclădim încrederea în noi înșine și în comunitate. Lumea lui „se poate și mai rău” să o aruncăm la coșul de gunoi al istoriei, și să pornim în a „face mai bine, acum, aici”, valorificând imensele oportunități pe care ni le oferă integrarea, refuzând jocul mărunț al „micii înțelegeri”, al descurcărelii, al lui „lasă, că merge și așa.” La fel ca în biografia fiecărui om, există și în viața popoarelor clipe semnal, dincolo de care totul poate fi altfel. Tocmai acest uriaș potențial de posibil merită convertit în fapte care să reazeze România de azi într-o postură onorabilă, creatoare. Deviza reper a întregii modernizări a societății românești, enunțată în urmă cu aproape un secol și jumătate de către Mihail Kogălniceanu: „Cum să transformăm o masă de țărani într-un popor de cetățeni”, se arată mai actuală ca oricând. Căci acum nu trebuie să refacem numai chipul instituțiilor, codurile legislative și mecanismele birocratice, pliindu-le pe exigențele Uniunii, ci se impune, în primul rând, să reconstruim românul obișnuit, înzestrându-l cu discernământ, spirit critic, responsabilitate și angajament public. Și nu trebuie să mai căutăm, rătăciți, să ne „monitorizeze”, „asiste” și „coordoneze” alții, ori să purcedem gîngav către mîine, așteptînd ca mereu cineva să facă ceva cu viața noastră. S-ar cuveni, în sfîrșit, ca profitînd de acest semn fericit, să începem schimbarea României cu schimbarea fiecăruia dintre noi. Să ne facem bine treaba acolo unde suntem fiecare, iată singurul lucru sigur de care dispunem și care ne e la îndemînă! Iar dacă vom pași cît mai mulți dintre noi pe acest drum, chiar în clipa următoare vom avea o Românie nouă! Cea pe care, de atîta timp, o aștepta Europa.

Cincizeci și nouă

(11 ianuarie 2007)

Către Europa!

Ne-am „integrat”, așadar. E de bine. Dar care dintre Români sunt în modernitatea Europei contemporane, și care în an-istorie? Uneori poți străbate din inima unui mare oraș românesc 20 de kilometri în spațiu, ca să parcurgi 200 (sau chiar 2000 de ani în timp). Vara trecută, coborând către sud, într-o zonă mai depărtată de drumul mare, am descoperit o scenă foarte sugestivă: la marginea unui sat sărac – care adăpostea, totuși, câteva case cazemată-zigurate țigănești -, o femeie foarte în vârstă ducea în spinare un plug care-o covârșea, arînd pur și simplu în locul animalului, pe care probabil îl pierduse (dacă îl avusese vreodată). Întregi parcele de pământ zăceau nelucrate, iar râvna femeii contrasta izbitor cu duhul prădălniciei istoriei care părea că bîntuise pretutindeni. Mizerie, clădirea unei Alimentara, case de chirpici, două birturi, băut pe datorie, o haltă, o biserică, și câțiva săteni care, în plină vară, stăteau și atît. Priveau la noi, la praful de pe uliță, la viața care li se scurge nelămurit. Ceasurile păreau să se fi oprit de mult, iar în toropeala amiezii, un popas e mereu binevenit. Puteam exersa ceea ce Henri Stahl denumise cîndva, mucalit, „sociologia de cimitir”: dacă nu ai timp și trebuie să redactezi un raport de cercetare despre o „comunitate”, poți afla esențialul în câteva ceasuri. Iar dacă ai ochiul ager, ceea ce vei descoperi nu se va depărta radical de ceea ce ai putea afla în câteva luni bune de „observație participativă” sau de studiu pe eșantioane. E suficient să te îndrepti către nodurile de sociabilitate ale locului. Mai ales către birtul din gară. Între două trenuri (cel cu care sosești, și cel cu care pleci), poți afla aproape tot ceea ce merită știut despre așezarea cu pricina. Iar dacă după un rachiu te mai aerisești puțin străbătînd cimitirul, degrabă ți se va deschide întreaga hartă simbolică a satului. O hartă a prestigiului și comunicării inter-familiale ți se va desena, în funcție de „cine e alături de cine” și de „cît de mare e crucea”. Corelînd cele două seturi de informații (din gară și din locul de veci), poți articula rețeaua de prestigiu, putere și autoritate în cadrul unei istorii locale care devine cea mai vie tocmai în... cimitir. Dar ce am descoperit eu: rădăcini risipite, o biserică care stătea să cadă, o egalizare în sărăcie, povești multe, scurte, și aprige, înjurături sfîrșite cu pupături, ostentația palatelor țigănești (și a crucilor corespondente) și peste toate, moromețian, dezbaterea: „Cum ne va fi în Europa?”. Bărbați cu gura mare se înfocau în a decide (repet, în timp ce la marginea satului bunica lor ara în tăcere pusă la jug), că „o s-o

ducem și noi, în sfârșit, mai bine. Poate o să le dea la ăștia de la Județ bani să ne aducă apa în sat”. Când am plecat se însera. Bunicuța era tot acolo. Împotriva tuturor, ea mergea către mîine. Ea era viitorul. Către Europa!

Șaizeci

(18 ianuarie 2007)

Calea

În călătoria pe care o întreprind în fiecare nou an cu studenții mei pe teritoriul uneia dintre cele mai fascinante discipline care ne dezvăluie „așa cum suntem”, psihologia socială, descoperim împreună multe din pornirile noastre scâzătoare. Astfel aflăm, bunăoară, cum mai mereu căutăm cusurul „celuilalt”, cum, de exemplu, atunci când reușim într-o sarcină, facem atribuiri interne (suntem „atît de inteligenți” și de „înzestrați”), iar cînd eșuăm realizăm atribuiri externe (am avut „ghinion”). Desigur, însă, că dacă „celălalt” reușește, e pe invers: a avut „noroc”, „i-a pus cineva o pilă”, iar dacă a ratat, „atît l-a dus mintea”. Suntem obsedați de a dispune de „celălalt”, căci orice relație interpersonală este și o relație de putere, chiar și atunci cînd este vorba de un cuplu de îndrăgostiți. În fond, în deschiderea față de cel de dinaintea noastră scoatem acele măști (de la lingușire pînă la agresivitatea extremă) prin care ne putem spori puterea în raport cu partenerul de relație. Suntem călăuziți de nevoia de supunere, iar cu cît căutăm mai mult puterea și devenim mai autoritari, cu atît, în fapt, căutăm, mai cu asupra de măsură, cui să ne încredințăm viața orbește. Suntem rînduiți de registrul părelniciei, căci mult mai important e „să părem că suntem”, decît „să fim cu adevărat” ceea ce exhibăm. Reraționalizăm ce nu se potrivește cu convingerile noastre și reasezăm comportamentul nostru deviant într-o albie a onorabilului, chiar și atunci cînd ceea ce facem e cît se poate de detestabil. Ne mai asigurăm liniștea crezînd mereu că știm ce se întîmplă lîngă noi, activînd o mulțime de clișee mentale (numite stereotipuri), care i-au făcut pe psihologi să ne califice drept „leneși cognitivi”, astfel încît ajungem să „știm înainte de a cunoaște”, fără a mai știi cu adevărat ceva important. Trăim scufundați într-o ceață iluzorie de certitudini false, avem multe idei fixe și suntem atrași de locurile și oamenii care ne îngăduie să „ne dăm drumul”, deindividualizîndu-ne. Toate aceste tendințe au fost limpede evidențiate de psihologii experimentalisti, încît studenții mei, pe bună dreptate, covîrșiți, par a striga la capătul unui curs în care descoperă păcătoșenia atît de întinsă în noi: „chiar nu mai e nimic de făcut?”, „omul e o ființă atît de rea?”. Pur și simplu, trebuie să înțelegem că funcțional, așa suntem. Sau mai bine zis, suntem și așa și ne e la îndemîină să fim mai degrabă așa! Iar dacă nu izbutim să ne ancorăm ferm de acele valori care ne-au făcut dintotdeauna să rămînem oameni – iar noi, cel puțin, din această parte a lumii, în miezul acestei civilizații și a

acestei tradiții, nu trebuie să căutăm foarte departe, căci aceste valori reper sunt regăsite în zece propoziții – suntem pierduți. Dar mai știm, oare, Calea?

Șaizeci și unu

(25 ianuarie 2007)

Ce frumoasă era țara mea!

Atunci când după aproape o jumătate de secol și-a revăzut țara, Neagu Djuvara mărturisea că ceea ce l-a frapat nu era atât schimbarea străzilor, a caselor ori a instituțiilor, ci a fizionomiilor oamenilor, căci odinioară „exista mai puțină răutate decât acum”. O lume departe de a fi „dreaptă”, cu multă sărăcie și ignoranță, dar care era totuși o lume rînduită după mai mult bun simț, echitate și omenie. De fiecare dată când în prezent parcurg statisticile ultimilor ani și „aflu” că „trăim bine”, mă încercă o îndoială, aducîndu-mi aminte de cuvintele istoricului român. Căci e suficient să cobori din biroul statisticienilor în stradă ca să descoperi chipurile schimonosite, cenușii, lipsite de speranță ale celor mai mulți semeni de-ai noștri. Nu trebuie decât să intri într-un bloc ponosit pentru a afla cum bătrînii de abia își duc zilele, întreținuți de copiii care le plătesc întreținerea, sau să te postezi într-o stație de transport în comun, pentru a privi în ochii celor care, ducînd o pungă cu pîine și parizer, așteaptă un tramvai și o zi de mîine care nu se mai îndură să vină. Cămăși turcești, șlapi de cauciuc, plase, multe plase, haine second și, peste toate, resemnare. România recentă nu e doar un teritoriu al marilor prefaceri structurale înnoitoare, al reușitelor din companiile multinaționale, al oportunităților de afaceri, ci și un cîmp de acțiune al unei sporite frustrări sociale și dezangajări. De la vîrstnicii părăsiți, care l-ar vota președinte pe Iliescu chiar și când acesta va fi pe cealaltă lume, pînă la tinerii imberbi, care rătăcesc pe net, ascultă vibrînd manele și pentru care singurele pagini citite sunt cele ale reclamelor supermarketurilor, numitorul comun este retragerea din viața publică, în disprețul ei. Marea primejdie a României de mîine este polarizarea socială tot mai pronunțată, neîncrederea în instituții și în reprezentanții lor, ștergerea memoriei, democrația de fațadă, și, mai presus de toate, înrăirea oamenilor. Într-o țară în care „social-democrații” au construit adevărate imperii financiare, iar „liberalii” sunt mai degrabă preocupați de realizarea unor cartele corporatiste ale clanului propriu, singurele voci coerente și „proaspete” sunt cele din echipa lui „Jiji”. Identici cu sine și cu goliciunea din ei (dar proporțional mai umflați în exhibările publice), „noii politicieni” ar putea cu ușurință să canalizeze toată această fiere socială către un vot al refuzului și al distrugerii. Uniți în negație, gîfîind de bucuria înrobirii unui corp electoral „înghețat” și valorificînd cinic dificultățile majore pe care le va genera integrarea europeană, această tabără poate să devină expresia politică a

cea ce o mare parte din România a fost dintotdeauna: un spațiu al fugii de sine. Și de istorie. Astfel, peste o altă jumătate de secol, un martor al vremurilor de acum va rosti tânguitor: „ - Ce frumoasă *era* țara mea!”

Șaizeci și doi

(1 februarie 2007)

E oare ieri?

Cu ochii înspre clipa de azi, să privim către un ieri ce pare foarte îndepărtat. S-a schimbat, oare, ceva esențial în noi? Să parcurgem, așadar, un episod al primei perioade de domnie a lui Carol I, pentru a surprinde, asemeni unei radiografii de-o clipă, moravurile clasei politice locale și seriozitatea angajamentului său democratic. E 1870? Sau e dintotdeauna? Și pentru totdeauna (?). Liberalii radicali, tocmai înlăturați de la putere prin “vigoarea” campaniei conduse de ministrul de interne Kogălniceanu, declanșează o puternică ofensivă antidinastică. Kogălniceanu însuși, odată ce pierde poziția de ministru, se va ralia protestului celor pe care tocmai îi “controlase” la urne. De la liberalii “roșii” până la cei “moderați” și conservatorii “cei mai albi”, se ridică un strigăt de dezaprobare, sintetizat în exclamația aceluiași Kogălniceanu: “Dinastia aceasta nu mai este de susținut”. Întrunirile publice protestatate se succed cu repeziciune. Cei care odinioară au constituit un suport de nădejde pentru domnitor își urmăresc propriile interese, în miezul unei atmosfere politice europene tot mai cețoase. Se orchestrează mișcări ale “popoluțiunii revoltate”, colegiul III țărănesc de Mehedinți îl alege deputat, intenționând „să dea o lecție democratică”, pe fostul domnitor A.I. Cuza și Camera Deputaților se grăbește să-i valideze dosarul electoral. Noroc că în această febră în care fiecare dorea să obțină avantaje nesperate, Cuza rămîne singurul onest până la capăt, refuzînd tranșant. Aflat în impas, guvernul se retrage și se organizează alegeri. În iulie izbucnește războiul franco-prusac. Insinuările și acuzele curg înspre domnitorul care se “împotrivește” cursului „natural”, filofrancez, al istoriei noastre. Se aștepta prima victorie franceză pentru ca principele să fie alungat de pe tron. Se pune la cale o conjurație la Ploiești, cu scopul răsturnării domnitorului. Locul și “personajele” n-au fost alese întâmplător: Ploieștiul era un adevărat bastion liberal, circumscripție a deputatului Al. Candiano-Popescu, om cu “experiență” în astfel de întreprinderi - de vreme ce a avut o “contribuție” însemnată la expulzarea lui Cuza. “Revoluționarii” iau cu asalt cazarma dorobanților (în care se aflau 7 soldați !), se declară principele detronat și se proclamă “Republica”. Totul, din prima până în ultima clipă, se scurge în derizoriu. “Zoe republicana” nu a fost doar o închipuire. În primul rînd, populația - urbană, căci cea de la țară trăia într-un alt ritm al istoriei - a fost total indiferentă la “febra” revoluționară, iar prima intervenție mai energică a unui singur batalion condus de maiorul Gorjan a spulberat “Republica de-o zi”. Consecvența și hotărîrea “revoluționarilor” poate fi „citită” prin cazul exemplar al

instigatorului ei principal, “republicanul” Al. Candiano–Popescu, care nu se va sfii, zece ani mai târziu, să devină aghiotant al regelui Carol! “Republica” va fi prezidată de doi oameni politici prețuiți pînă atunci de Carol: Nicolae Golescu și I. C. Brătianu, ce nu au ezitat, mai apoi, să revină în miezul ordinii monarhice și chiar să conducă guverne. Dezgustat de manevrele clasei politice, Carol se hotărăște să părăsească tronul. Totuși datoria va învinge, și el va face primul pas înspre conciliere. Dar nu mai târziu decît în primăvara anului viitor, într-o atmosferă întreținută de marii “tribuni” și de starea jalnică a finanțelor țării, scînteia unei noi „explozii” se apropia. Criza izbucnește în noaptea de 10 spre 11 martie, la Sala Slătineanu (Capșa), unde se serba ziua de naștere a regelui Wilhelm (proaspăt încoronat ca împărat la Versailles). Aici, “populația revoltată” se dedă la acte de dezordine, se manifestă zgomotos, strigînd: “Trăiască Republica!” Din umbră totul e dirijat de nimeni altul decît conducătorul guvernului de atunci, Ion Ghica, ce se și vedea domn! A fost din nou suficientă intervenția unui singur corp de armată, și cele cîteva sute de “revoluționari” s-au împrăștiat la prima somație. Carol ajunge la capătul răbdării. Se hotărăște să abdice degrabă. Convocă Locotenența domnească și îi încredințează destinele țării. Loialul și înțeleptul Lascăr Catargiu riscă totul și, la capătul unei întrevederi memorabile, încheiată cu “Aiasta nu se poate, Măria Ta”, îl convinge pe Carol să renunțe la gestul său, ce ar fi adus mari daune țării. Ca de obicei, și ieri, ca și azi, în toată această poveste cu intrigi de circ în care ne salvăm la limită fără să ne fi amenințat nimeni, lipsește ceva: țara reală, tăcută și frîntă. Nu peste mulți ani, exasperat, Bismarck, avea să pună diagnosticul meritat, substituind – nedrept - țara cu politicienii ei: “Românii nu sunt o națiune, ci o profesie”. Cu felinar roșu.

Șaizeci și trei

(8 februarie 2007)

Totul e sub control

Nu cu multă vreme în urmă, împreună cu studenții mei de la Științe politice, am realizat o inventariere a evenimentelor importante care s-au succedat în răstimpul a 60 de zile, precum și a celor reflectate ca „majore” în mass-media. Surpriză: nici o suprapunere! Căci cele două curbe care descriau, pe baza unor indicatori, dinamica însemnătății evenimentelor referențiale reale sau jurnalistice urmau trasee stinghere, complet diferite. Altfel spus, aveam de-a face cu o cvasi-totalitate a unor evenimente „fabricate”, care acaparau atenția publică, dar care nu evocau nimic cu adevărat important din ceea ce se petrecuse în România autentică. Desigur, și în Occident se construiesc evenimente, dar ele colorează secund lumea lui „ceea ce este”, modulează tonul discursului dominant, fac un acord mai fin cu nuanțele realității, nicidecum nu se substituie acesteia. Iar cea mai perversă desfășurare posibilă se articulează atunci când un eveniment fabricat, care e rezultatul unui scenariu imaginar, reconstruiește realitatea, conform intereselor ascunse și deloc inocente ale vreunui „regizor”. Ultimele zile sunt o pilduitoare ilustrare a puterii acestei conversiuni. Suntem în plin delir: doi români rătăciți, care au făcut o găinărie în afara granițelor țării și cărora instituțiile abilitate le-au rezolvat în cele din urmă problema, devin subiect de prima pagină, mobilizează președintele, premierul, liderii de conștiință, în corul disonant al unei trâncăneli fără sfârșit, care își devoră fiii. Căci așa cum postulase odinioară în celebra sa axiomă psihosociologică William Thomas, „dacă oamenii definesc situațiile ca reale, ele devin reale prin consecințele lor”. Or definirea realității era catastrofică: „drama celor doi români” „abandonați de autorități”, „tratați cu o neglijență criminală”. În consecință, și măsurile ce se „impuneau” trebuiau să se arate excepționale. Astfel, s-a ajuns să fie alungat cel mai competent și vizionar ministru al guvernului, Mihai Răzvan Ungureanu, într-o dispută în care cel prins în vârtejul scenariului imaginar (MRU) devine o victimă cât se poate de reală. Și când vezi - într-un *show live* în disprețul realității și urgențelor ei - cum se animă umorile politicianilor noștri, care se re poziționează „strategic” în funcție de „evoluția” „războiului dintre palate”, cum se fac noi calcule legate de cine ce scaun țintește în noua așezare a lucrurilor, cum „vechi prieteni” se metamorfozează în dușmani înfocați, iar adversari detestabili se transformă în „parteneri”, „în vederea asigurării stabilității și binelui țării”, îți vine mai bine să... pleci în Irak. Măcar acolo ai

șanse, asemenea lui Adi și Nelu, să te preschimbi în „cineva”. Într-o țară de bieți figuranți la spectacolul propriei vieți, în care bătăranii și șmecherii au mereu „audiență”, iar bunul simț, consecvența și moderația sunt stînjenitoare, opțiunea absurdă devine legitimă, iar răsturnarea rolurilor, salvatoare. Și în spatele acestui carnaval timp, printre zgomote și ameteală, „regizorul”, care nu își poate ascunde izul de petrol, zîmbește satisfăcut. Spectacolul curge bine: – „Puteți țopăi liniștiți. Totul e sub control. Sub controlul meu!”.

Șaizeci și patru

(15 februarie 2007)

Preșul și noi

Uneori în cele mai neînsemnate detalii ale cotidianului descoperi scoica în care viața este oceanul. Multe din însemnele urbanității noastre sunt rînduite după tot felul de mode arhitectonice, astfel încît un bun cunoscător poate descifra urmele barocului tîrziu sau ale *seccesion*-ului în unul sau altul din zidurile orașului. Există, însă, ceva ce vine dincolo de aceste contaminări culturale onorabile, ceva ce mărturisește, printr-o semantică ascunsă, un mesaj al refugierii de istorie, de schimbare, de reînnoire. Sunt semne mărunte atît de firești, simboluri identitare cu care întreținem o relație atît de plină de naturalețe, și sunt atît de lipite de respirația noastră socială, încît nici nu le mai băgăm în seamă. Populînd spațiul citadin în cele mai neașteptate chipuri, aceste obiecte vorbesc despre un anumit mod de a ne situa în viața comunității, despre un fel anumit de a ne raporta la „celalalt” și la „destin”. Și nu le poți remarca straniețea prezenței lor decît după o familiarizare cu o „altă lume”, ca atunci cînd viața te poartă, pentru un timp mai îndelungat, într-o altă țară, precum cea din care am importat „catedralele”, „filarmonica” și „cartea funciară”. Observi curînd că „firescul” de acasă lipsește cu desăvîrșire „dincolo”, ca un însemn frapant al diferenței. Așa bunăoară, poți remarca absența totală la un occidental a unui obiect de neînlocuit la noi, care populează intrarea în cele mai diverse așezăminte (de la vila îmbogățitului peste noapte, pînă la garsoniera navetistului): preșul. Ce ne-am face noi, Români, fără preș? Mai ales, într-o țară în care mereu suntem „duși cu preșul”, și ne complacem în asta. Irina Nicolau, cu harul antropologului empatic, sugera că prezența preșului la români exprimă o travestire într-un spațiu real a unui spațiu imaginar rătăcit: pridvorul. Chircit într-o locuință neîncăpătoare, supravegheat de către un „Stat” discreționar, „românul” a creat - da, e o „creație” comunistă!, căci dacă îl veți întreba pe Uica Bacsî despre „preșul interbelic”, vă va privi bizar - un accesoriu care să substituie acel tîrîm al intervalului dintr-un „acasă” pierdut. Și care, în versiunea orășenească, trebuie să „curețe” ceva ce nu poate fi, tocmai pentru că vine „din afară”, ca tot ce vine „din afară”, decît „murdar”. Dacă la sat pridvorul juca rolul deschiderii și invita la convivialitate, în noul oraș românesc preșul te somează să-ți iei seama, scuturîndu-ți murdăria pe care ai adus-o cu tine, odată cu lumea pe care o reprezinți. Ceea ce înainte te „poftea”, acum te „avertizează”. Dar preșurile nu sunt numai ustensile defensive puse să „ferească” gazda de „noroiul vieții”,

ele dau seama și de cine este „proprietarul” lui „acasă”. Căci privind tipologia preșurilor, poți „afla” degrabă, prin-un adevărat mesaj identitar ofensiv, cine e gazda. De la preșul de rafie, moștenire rurală, care te asigură că proprietarul e un „țărăntoc sărac”, trecînd prin preșul „proletar” de cauciuc, pînă la cel septic, din mochetă asortată, colorată discret, de la mall, al „intelectualilor rafinați”, în toate cazurile, ai de-a face cu aceeași poveste, spusă mereu le fel. Între doi semeni singuri, care se întîmpină cu neîncredere, într-o țară murdară (pe străzi) și murdărită (în sufletul ei).

Șaizeci și cinci

(22 februarie 2007)

Fiecare cu țeapa lui

Un alt însemn mărunț, dar grăitor, al identității noastre ascunse îl constituie o anexă rezidențială greu de înlocuit: gardul. Aparent., acest obiect care desemnează separarea de „celălalt” nu ar avea prea mult a ne comunica. În fapt, la români, el transmite o dată în plus, ca tot acest repertoriu al marginalității, o întreagă saga despre felul în care îl privim pe cel de lângă noi. Am parcurs de curînd, împreună cu studenții mei, „Timișoarele din Timișoara”, și pe lângă alți indicatori ”cuvincioși”, am construit și o serie de indicatori legați de simbolistica gardului. Informația culeasă s-a dovedit foarte consistentă și spectaculoasă, căci, pe baza ei, începeau să se articuleze în fața noastră întregi tipologii identitare. Bunăoară, se putea stabili cu precizie prezența unei corelații între aria rezidențială și volumul locuinței, pe de o parte, și înălțimea gardului, precum și accesibilitatea sa vizuală, pe de altă parte. Mai simplu spus, cu cît casa era mai impunătoare, cu atît gardul era de așteptat să fie mai înalt și mai impermeabil vizual. La un pol aveam casa monstru, tip siloz, îmbrăcată cu marmură și anticipată de niște lei de ghips, cu un gard asemănător unei cazemate, prin care nu poți străbate cu privirea, a noilor îmbogățiți, iar la celălalt pol casa modestă, cu grădină și alee cu flori, cu un gard „deschis” vederii, care te invita să o vizitezi cu gîndul, a oamenilor locului. Mesajul subiacent care deriva dintr-o asemenea opțiune arhitectonică a îmbuibaților „ajunși” era: „suntem mari și tari, băgați de seamă asta, dar plecați cît mai degrabă de lângă noi!” Simțindu-se în neregulă, ei găsesc cu cale să ascundă ceea ce omul așezat, integrat în comunitate, vrea să deschidă. Pe lângă această schizoidie rezidențială, în care, de obicei, poți descoperi case dărăpănate alături de uriași finisați „italiano-țigănește”, dar și o anticameră de noroi gros la adevărate palate cu intrare supravegheată video, observi cum „fiecare e cu fiecare” și nu mai suntem „deloc împreună”. Sensul unei solidarități comunitare e pierdut de mult, iar aerul acela de convivialitate și bună-cuviință pe care copilăria noastră îl mai cunoștea, îl mai poți afla numai insular. Și peste toate, gardul mai are ceva „specific național”, ce ar deveni intraductibil „dincolo”: țeapa. Ei bine, repertoriul țepelor (la propriu) la gardurile autohtone (din păcate, din ce în ce mai frecvent, și la cele bănațene) este impresionant. Curînd poți accede la identitatea proprietarului, urmărind tipul țepii. Căci există țeapa decorativă, care numai te împunge (de-a dreptul), deși vrea să te mîngie (vizual, prin tot felul de înflorituri), a „oamenilor

subțiri”. Există țeapa falnică a „omului din popor”, ajuns „patron”. Îți ia ochii și țeapa mărunță, deasă, a țăranului rătăcit la oraș de vreo două generații, înlocuind pe alocuri sîrma ghimpată furată din depozitul fabricii (acum dezafectată). Dar și țeapa invizibilă (și cea mai primejdioasă), formată din bucăți de sticlă spartă, înfipte în fortificația gard de beton, a „magnaților” locului. Cîtă spaimă e ascunsă - chiar și pentru cei mai „mari și tari” - în această semantică implicită! Și cu cît țeapa e mai amenințătoare, cu atît proprietarul ei maschează o vulnerabilitate mai adîncă. Racordați la „nevoile pieței”, există întreprinzători care răspund „cererii”, gestionînd foarte profitabil această spaimă neconștientizată. Studenții mei au descoperit SRL-uri specializate, care îți ofereau, printr-o listă de „produse și servicii” foarte variate, „țeapa dorită”. Într-o lume alcătuită din atîția oameni mici, cu pasiuni mărunte și cu crezuri de o zi, acest adevărat simbol național vorbește sartrian despre noi și singurătatea noastră: „celălalt e infernul”. Și pentru fiecare avem țeapa potrivită!

Șaizeci și șase

(1 martie 2007)

Expertiza cercului chivernisitor

Opinia publică a fost informată, mai pe ocolite, că actualul premier și-a asigurat serviciile de consiliere ale unui reputat expert de campanie american. Consilierea acestuia se alătură unui alt grup de expertiză, format din cei care, nu cu mult timp în urmă, îl sfătuiau pe Adrian Năstase și PSD. Așadar, nici o problemă: clientul nostru, stăpînul nostru. Mai bizar e faptul că acești specialiști în imagine și marketing politic au reușit performanța de a-i îndruma – plătiți cum se cuvine - pe clienții lor de la stînga către înfrîngeri răsunătoare. Alegerile prezidențiale din 2004 sunt un exemplu evocator (arareori un decalaj atît de mare în favoarea primului clasat în turul întîi poate fi pulverizat în numai două săptămîni, și asta după ce partidul din care provenea cîștigase alegerile parlamentare!). Sau cazul mătușii Tamara, cînd același sfătuitor din umbră i-a sugerat președintelui de atunci al Camerei Deputaților să își exhibe „transparența”, deschizîndu-și porțile casei ziariștilor: pierderea de imagine a lui Năstase a fost catastrofală. Prin urmare, cum se face totuși că astăzi, primul ministru „de dreapta” optează pentru această soluție „salvatoare”, solicitînd sprijinul „de specialitate” al unor mîini moarte? De ce cultivarea imaginii proprii devine mai importantă decît acțiunea politică reală, transformatoare, prin care lumea românească poate fi preschimbată pe baza unei strategii coerente, în numele unui crez politic limpede, care urmărește binele comun? Obsesia imaginii i-a urmărit pe toți cei care ne-au condus în intervalul postdecembrist. Desigur, politicianul autentic trebuie să știe (iar dacă nu știe, să învețe) să își gestioneze această resursă fantasmatică prin care poate stîrni adeziuni, capta audiențe, modela speranțe. Dar, totodată, ar trebui să știe că rolul său nu e doar de icoană publică, ci, în mult mai mare măsură, de catalizator al energiilor colective în vederea satisfacerii nevoilor și așteptărilor cetățenilor. Într-o țară, însă, în care omul simplu devine interesant pentru politician numai o dată la patru ani, în care ceea ce desparte „stînga” de „dreapta” sunt doar cuvinte de dicționar politic, iar ceea ce le unește e un cartel transideologic în jurul unor interese economice foarte pragmatice, într-o țară în care crezurile trăiesc atît cît durează „oportunitățile”, ceea ce mai rămîne este numai aparența participării la spectacol. Care trebuie să fie cît mai gălăgios, cît mai spumos, iar actorii cît mai circari. Iar publicul să se înfierbînte cît mai strașnic. „Experții” creatori de măști strîmbe îi vor liniști asigurător pe clienții lor: nu are

importanță calitatea spectacolului, important e să capteze audiența. În fierbînțelea astfel îngemănată, dincolo de imaginea confecționată „adecvat” (în cazul de față, de vădită „virilitate politică”), lumea românească este, într-adevăr, preschimbată nemijlocit de niște impotenți moral. Luînd relieful buzunarelor lor.

Șaizeci și șapte

(8 martie 2007)

Cine votează e mai important decât cum se votează

Deseori când căutăm un teritoriu al trecutului împlinit, suntem înclinați să desemnăm intervalul interbelic (1918-1940) drept „perioada fericită”. Astăzi, când sunt puse în discuție posibilele reforme electorale, ce putem oare învăța din acel răstimp al lui „era și la noi, totuși, bine”? E suficient să importi un model electoral pentru ca el să devină funcțional și echitabil? Legea electorală din 1918 a fost adoptată după modelul belgian, pe baza reprezentării proporționale, rînduind alegerile din 1919, 1920, 1922. Constituția din 1923 a fost însoțită și de o lege electorală nuanțat diferită (1926), prin introducerea sistemului primei majoritare. Astfel, în cazul obținerii a minimum 40% din voturi de către partidul câștigător, acestuia i se distribuiau 50% din numărul mandatelor, cealaltă jumătate fiind împărțită între toate partidele, proporțional cu numărul voturilor ce-i erau adresate. Preluată după modelul italian al vremii, noul mecanism întărea considerabil partidul învingător, propunîndu-și să asigure o stabilitate sporită sistemului politic parlamentar. Cu toate acestea, vom înregistra un adevărat “dans electoral”, întreținut de alegătorii în bună măsură imaturi din punct de vedere politic, pe fondul unor drastice disparități sociale și educaționale. Un asemenea fenomen straniu, asemenea „dinților unui fereștrău”, a fost remarcat de sociologul francez de origine română Mattei Dogan: partidul câștigător (în cîteva rînduri cu scoruri copleșitoare, de 70%), curînd după ce pierdea conjunctural puterea, era „nimicit” la proximele alegeri, ajungînd să obțină, uneori după numai cîteva luni, 3-4%. Desigur, au fost și presiunile unei administrații mereu schimbătoare, dar o asemenea conversiune nu se poate datora numai manipulărilor electorale. S-a observat o corelație între intensitatea „dansului” și știința de carte. Dacă în 1899 numărul știutorilor de carte era la nivelul țării de numai 29% (deci 71% din populație era analfabetă, în mediul rural ponderea fiind chiar de 78%), în 1930, cu toate progresele înregistrate, 43% din români nu știau să scrie și să citească. Potrivit aceluiași recensămînt interbelic, pe provincii, existau serioase diferențe între regiunile aflate anterior sub stăpînirea Imperiului Austro-Ungar (34% analfabeți în Bucovina și 33% în Transilvania și Banat), în timp ce în Regat proporția era mai mare (44%), ajungînd chiar la 62% în Basarabia. Amplitudinea acestei oscilații se arata a fi mai pronunțată în provinciile sărace și cu mai mulți neștiutori de carte (Basarabia, Dobrogea) și mai ponderată în provinciile dezvoltate (Transilvania, Banat, Bucovina).

Prin urmare, deși generoasă în intenții, invitând marea masă țărănească să părăsească letargia multiseculară, și conferind prilejul unei învățări la scară largă a beneficiilor democrației (alegerile desfășurându-se periodic, succedându-se zece consultări electorale în nouăsprezece ani), consolidând polarizarea politică între doi actori semnificativi (partidul liberal și cel țărănesc) și asigurând una din cele mai ridicate – la nivel european - participări la vot (peste 70%), reforma electorală nu a rezolvat miezul problemei. Crescută pe ignoranța corpului social și alimentată de moravurile corupte ale clasei politice, „regula jocului” transforma întrecerea electorală într-o competiție, cel mai adesea, fictivă. Ordinea derulării procesului de alternanță politică parcurgea următorul curs: guvernul în funcție era revocat, se nădea un nou guvern format din membrii partidului rival, parlamentul era mai apoi dizolvat, iar în noile alegeri guvernul tocmai instalat obținea o majoritate confortabilă (consolidată, după 1926, de prima electorală). Regula a funcționat fără cusur pînă în 1937, cînd într-un context aparte, Partidul Național Liberal, deși a organizat alegerile (și fără să le piardă, cîștigîndu-le cu 36%!), nu a acumulat cele 40% necesare primei electorale. Așadar, deși „majoritatea tăcută” a început „să vorbească” în istoria politică a țării, a făcut-o descentrat, fără un orizont politic limpede, lipsindu-i educația participativă proprie regimului democratic. Mai mult, în 1937, ea va credita consistent partidele naționalist-xenofobe de extremă dreapta, ce vor strînge 25% din voturile electorilor, cu un program orientat înspre un orizont al trecutului, încărcat cu valențe mistice, hrînind frustrările sociale cu un spirit mesianic autohtonist. Și de aici a început, pentru noi românii, pentru mai bine de o jumătate de secol, căderea. Lecția e limpede: are mai puțină importanță procedura de vot, important cu adevărat e ca electorul să devină informat, responsabil și competent civic. Fără această învățare de proporții, fie el și uninominal, votul va rămîne numai o altă „formă fără fond”.

Șaizeci și opt

(15 martie 2007)

Scuipatul și „ei”

Într-o cercetare recentă derulată pe străzile Timișoarei, am urmărit o dată în plus transferul normelor implicite în comportamentele publice. Reguli nescrise, dar extrem de influente, împărtășite printr-un fel de negociere tăcută între cei care compun comunitatea, aceste prescripții asupra conduitei sociale mărturisesc despre cât de firesc și respirabil știm să fim împreună. Printre alți indicatori selectați, am mai introdus unul (aparent) derizoriu. L-am denumit „scuipatul comunitar” și cuantifica frecvența și expresivitatea gestului cu pricina, executat într-un spațiu partajat cu semenii similari (precum cei pe care îi găseai în așteptarea tramvaiului sau autobuzului). Realizat prin procedee de eșantionare specifice, în diferite arii rezidențiale, mereu în același interval orar și în zone asemănătoare ca „distanța față de centru”, indicatorul evocat măsoară câți călători trec prin stație și câți dintre ei scuipă „fără să le pese” de ceilalți, în răstimpul a 30 de minute. Interesantă nu e atât ponderea celor care activează un asemenea comportament dezagreabil (oricum, mai mică decât în alte centre urbane, precum cele din sudul țării), cât felul în care o fac. Printr-o grila de observație sui-generis, operatorii înregistrau, așadar, „dacă scuipă”, dar, mai ales, „cum scuipă cetățeanul”. Global vorbind, se observa că timișorenii scuipă în feluri foarte diverse. O tipologie succintă ar identifica cel puțin patru tipuri distincte. Primul, pasiv-agresiv, e al subiectului care „scuipă mașinal, rutinier, fără să bage de seamă”, fiind și cel mai frecvent. Întâlnit majoritar în toate zonele orașului, acest comportament public ilustrează un tip social timp civic, bleg etic și tern intelectual. Un astfel de om nu vă va saluta niciodată (decît dacă are un interes punctual să o facă), nu vă va întinde o mîină atunci cînd, abrupt, aveți nevoie urgentă de ajutor, nu vă va spune o vorbă bună dacă vă va simți doborât. Dar nu o va face nu pentru că își urmează vreun crez al disprețului față de semen (un asemenea personaj nu are crezuri), ci pentru că nu intrați în *softul* lui cognitiv, în „schema lui” relațională, populată de un singur personaj care contează, el însuși. Mai poate fi identificat și tipul grobian explicit-agresiv, care ar fi în stare să „vă scuipe între ochi”, care o face cu o mînie ce îl însoțește în toată gesticulația publică. Îl recunoașteți desigur, printre cei care vă împing „cu naturalețe în tramvai”, care „bagă manelele” pînă vă dansează geamurile apartamentului, care vă înghiontesc sufletul cînd înjură de cele sfinte în fața copiilor dvs. sau care apreciază „calificat”, după o fluierătură

semnificativă, „bă, da' bună e nevastă-ta!”. Un loc aparte îl deține și „scuipătorul cu principii”. Deși are o uitătură intelectuală, e, de fapt, umoral. El scuipă scurt și țintit, din frustrare, e nemulțumit că iar „a fost înșelat”, a căzut pradă „conspirației” (șefului, nevestei, soacrei, masonilor, ungarilor sau tuturor la un loc). Întrucât „adevărurile” sale sunt „terfelite”, nu îi mai rămâne decât afișarea cu năduf a victimizării sale. Cel mai stingher e, însă, tipul „scuipătorului timid, cu remușcări”, care se uită în jur, și, pe furiș, îi „dă drumul”. Trăind mai mereu sub povara ratării, lui nu îi mai rămâne, de fapt, decât să se scuipe pe sine. De aceea e și cel mai concentrat în realizarea anevoioasei sarcini, motiv pentru care deseori ratează pînă și autobuzul. Printre asemenea tipuri umane care rătăcesc în mulțime, o normă implicită rînduiește cortegiul acestor expectorații simbolice: viața trece, singuri suntem, oricum „totul iese cum vor ei”, așa că nu ne mai rămâne decât imprecăția. Scuipăm ca să uităm. Să uităm ceva chiar mai rușinos, și anume că „ei” nu scuipă, ci de-a dreptul *fac* pe „noi”.

Șaizeci și nouă

(22 martie 2007)

Examinarea temeiurilor subiective ale realității social-istorice constituie cel mai fidel test al autenticității ordinii democratice. Urmărind cum se structurează încrederea și speranța socială, se poate anticipa cât de „sănătoasă” este societatea, deopotrivă în registrul formal-instituțional, cât și în cel relațional. Așadar, încrederea în „celălalt”, pe de o parte, și nădejdea că acțiunea în care individul se angajează poate să fie încununată de succes, pe de altă parte, reprezintă cele mai însemnate resurse ale normalității identitare. Omul obișnuit s-ar cuveni să simtă că destinul său se poate împlini și să știe că între efortul și ținta sa nu se vor interpune instanțe – de tipul organismelor birocratice – care să-i inhibe activitatea. În anchetele de teren, cele două concepte au fost operaționalizate printr-o serie de indicatori particulari. Astfel, primul indicator exprima așteptările subiectului față de „celălalt”, articulate în formule foarte generale, precum „încrederea în alți oameni” (de unde și numele de încredere generalizată), sau în formule ce vizau instanțe specifice (încrederea în „funcționarul din administrație”, „primar”, „guvern”, „parlament”, „președinte”). Cel de-al doilea ilustra, însă, fie asocierea cu o orientare existențială preponderent proiectivă („simt că mâine va fi mai bine”), exprimând o speranță socială vitalizantă, fie cu una regresivă („prezentul e dezamăgitor; odinioară era mult mai bine”), ipostaziind o speranță socială deficientă. În cazul primei versiuni, subiectul conștientiza și se centra pe oportunitățile oferite de mediul social („se poate face”) în defavoarea piedicilor („sigur nu se poate; nu are nici un rost să mă angajez în efort”). Există deja o colecție semnificativă de studii care atestă că bogăția capitalului social reprezintă cel mai solid temei al *calității* democrației, iar un capital social diminuat este specific societăților dezechilibrate, caracterizate printr-o conflictualitate accentuată și un dialog social precar, de genul societăților ieșite de curînd de sub povara totalitarismelor. Un loc aproape comun din cercetările psihosociologice pe eșantioane reprezentative indică prezența în Banat, în mod constant din 1999 pînă azi, a unor scoruri cu 10-15 puncte procentuale mai ridicate decît în „restul țării” pe dimensiunea „încrederea în celălalt, necunoscut, de lîngă noi”. În egală măsură, ca pattern evaluativ, Banatul exprimă durabil în sondaje printre cele mai intense rate de nemulțumire regională (peste 50%, uneori chiar 70%) față de evoluția situației socio-economice din țară, dintre regiunile istorice care compun România. Asociind tiparul evaluativ regional evocat cu nivelul sporit de încredere față de semen,

se poate observa cum Banatul dispune în mai mare măsură decât celelalte provincii istorice românești de acest capital social. În consecință, tăria și sursa nemulțumirii față de „direcția în care merg lucrurile” nu se asociază „oamenilor locului”, față de care bănățeanul manifestă cel mai ridicat prag al încrederii generalizate, ci unei entități exterioare, „centrul”, cu care regiunea întreține raporturi mediate apreciate ca „inechitabile”. Mai mult, în focus-grupurile efectuate deopotrivă cu principalii actori ai vieții publice locale, dar și cu oamenii obișnuiți, răzbătea cu putere percepția publică a unei marginalizări simbolice a locuitorilor din această parte a țării. Ca într-un recitativ ce revenea în cercetările calitative, se activa o adevărată *geografie identitară diferențiată*, în care reprezentările sociale ale vestului „mai dezvoltat”, dar „insuficient susținut”, chiar „boicotat”, se confruntau cu imaginea unui „centru balcanizat”, „incapabil să înțeleagă problemele noastre” și, care, în consecință, „refuză să ne sprijine”. Depășirea ansamblului de simptome potențial primejdioase evocate mai sus se poate, cred, realiza prin schimbarea formulei ideologice a raportării „centrului” la realitățile locale și provinciale, potrivit unei *ideologii policentrice*, care să nu mai postuleze hegemonic și să regularizeze administrativ într-o manieră uniformizantă „calea de urmat” – un asemenea proces s-a dovedit deja pierzător -, ci să încurajeze comunitățile ca pe baza moștenirii lor culturale să-și identifice și să se angajeze, conform nevoilor specifice, pe drumul propriu. Rolul „centrului” ar putea deveni – dintr-unul autoritar – unul de *moderator* al dialogului intercomunitar, asigurând un cadru al cooperării și al proiectelor comune necesare la nivelul întregii societăți românești.

Șaptezeci

(29 martie 2007)

„Noul rasism” ca resursă perversă

În ce măsură prejudecata, privită ca atitudine negativă îndreptată înspre membrii unui grup (precum unul etnic, rasial sau regional), determinată de simpla apartenență la acel grup, se transferă în conduite explicite (sau, cum le consideră psihosociologii, devin discriminări)? Deși în forma „hard” (comportamente agresive manifeste) discriminarea s-a diminuat foarte mult în societățile occidentale — în Statele Unite un studiu recent al lui J. Swim raportează o reducere importantă a discriminărilor efective la adresa populației de culoare, de exemplu — fenomenul rămâne influent în alte arii culturale, precum Balcanii, Extremul Orient sau lumea islamică în general. Urmărind conținutul jurnalelor de știri, dar și conduitele explicite din spații cotidiene frecventate, precum mijloacele de transport în comun, localurile unde se servește masa, instituțiile de învățământ sau cartierele mărginașe ale marilor metropole, J. Swim ne atrage atenția că, mai degrabă decât să dispară, fenomenul s-a sublimat în forme „soft”, mai subtile, travestite, precum „*noul rasism*”. Nefiind cu nimic mai puțin primejdios, în pofida respingerii formale a rasismului manifest, acesta induce subteran o segregare socială (de la cea educațională, pînă la cea legată de statusul economic și rezidențial) și o diferențiere pe baze peiorative a „celuilalt”. „Ceilalți” sunt plasați simbolic în mod „natural” la marginea societății, iar deseori situarea lor urmează o logică circulară: ei chiar *trăiesc, cel mai frecvent, la margine* (rezidențial, bunăoară), iar simpla lor plasare ex-centrică este un semn convingător al inabilității și deficitului lor de identitate „sănătoasă” (cum este identitatea „noastră”). Faptul trebuie „să ne pună în gardă” și să ne „determine” să ne separăm *igienic* de ei. Desigur, ne situăm în miezul disputei pentru cîștigarea teritoriilor simbolice apreciative ce aparțin, în mod „*firesc*”, grupului propriu și care asociază stigmatul „celuilalt”. De la teoria habitusului și a capitalului simbolic a lui P. Bourdieu, cea a identității sociale a lui H. Tajfel sau cea antro-po-psihologică asupra stigmatului a lui E. Goffman, toată această logică implicită a socialului ne evidențiază că, în pofida discursurilor conciliante și a diminuării acțiunilor explicite agresive împotriva „celuilalt”, există un tipar diferențiator, ce încearcă, pe calea unei eredități sociale mascate, conservarea „valorilor lumii noastre”. Pe termen mediu și

lung, activarea sa este mai dăunătoare chiar decât rasismul clasic, adâncind clivajele sociale. Cît de frecvent am întâlni în jurul nostru, dacă am trece pragul intimității și încrederii semenului de lângă noi (bănățeanul „tradițional“, de exemplu), exprimarea mocnită, rareori manifestă, a revoltei exteriorizată în formula: „Să plece în Oltenia lor!“, adresată celui care invadează spațiul său simbolic (precum scara de bloc în care tocmai s-a mutat și i-a devenit vecin)! Amenințarea la adresa moștenirii simbolice locale este resimțită într-un registru diferențiator extrem, pe baza acestei matrici stereotipe care substituie informația individualizantă (ceea ce este în particular vecinul nostru, cu calitățile și defectele lui specifice) cu informația categorială (ceea ce sunt „oltenii“). Se produce astfel o conduită defensivă la nivel manifest, dar una ofensivă la nivel latent, plină de suspiciune, care se va activa în contexte favorizante (cînd vecinul, poate doar întâmplător, se identifică cu trăsăturile generice ale stereotipului regional). Iată de ce această energie negativă ascunsă este responsabilă nu numai pentru întărirea graniței identitare proprii — „celălalt“ devenind „străinul“, „vinitura“ —, ci și de alimentarea unor comportamente sociale mascate, dar nu mai puțin discriminatoare la adresa sa. Iar cînd asemenea discriminări travestite sunt întreținute de o lume politică ce are mereu nevoie de „țapi ispășitori” pentru ascunderea eșecurilor sale, s-ar cuveni să fim mai moderați în respingerea „celuilalt”. În fond, „noi” trebuie să învățăm să fim împreună (fie că suntem „bănățeni”, „moldoveni” sau „olteni”), refuzînd să mai exersăm rolul de păpuși reciproc arțăgoase pe care ni le rezervă neputința și venalitatea politicianilor. Nemulțumirea noastră ar merita canalizată nu în descalificarea frustrată a „celuilalt regional”, ci în reformarea reală a țării, pornind de la ceea ce unește Româniile sociale care compun România, și nu de la ceea ce le desparte.

Șaptezeci și unu

(5 aprilie 2007)

Zeul schizofren

Am avut „șansa” de a da mâna cu trei șefi de stat. În ordine cronologică inversă: Emil Constantinescu, Regele Mihai și... Nicolae Ceaușescu. Fiecare întâlnire în sine a constituit pentru copilul sau tânărul care eram o cotitură biografică și a avut tâlcul său. Astăzi am să vă povestesc despre cea mai îndepărtată. Biografia fiecăruia este alcătuită din asemenea clipe revelatoare, dincolo de care viața curge „altfel”. Noua lentilă prin care citim lumea ne reasează mai lucizi, mai gravi, într-o albie a maturizării noastre, și poate reprezenta concentratul unei întregi lumi. Eram, așadar, la mijlocul anilor 80 un vajnic liceean, într-un liceu oarecare din Timișoara. S-a „nimerit” ca în acea toamnă blîndă să aflăm că anul școlar va porni tocmai prin vizita „mult iubitului Conducător” în orașul nostru, taman în liceul în care învățam. De aici a început o desfășurare remarcabilă. Cu vreo două săptămîni înainte de „marele eveniment”, a sosit de la „centru” prima trupă de „experți” care realizau „selecția”: ce elevi ar fi potriviți să îl întîmpine pe secretarul general. Am fost printre cei „aleși”. Printr-o adevărată grilă rasistă, criteriul fizionomic, dar și cel legat de apartenența la o „familie rezonabilă” a decis. Apoi, cel... biologic. De cîteva ori în intervalul menționat, noi, cei puțini „privilegiați”, eram testați bacteriologic. Ca nu cumva să îi contaminăm pe „ei”, solarii noștri lideri. Au fost unii care au căzut, succesiv, testul. Eu l-am promovat. Acele imagini de acum mai bine de 20 de ani îmi revin în minte ca într-un film suprarrealist. Dar totul a fost ireal de real! În acele zile am văzut cum o întreagă echipă de politrucii (care numai din asta trăiau, și, pesemne, însoțeau peste tot cortegiul prezidențial) se ocupa de refacerea asfaltului, astuparea gropilor, îndreptarea și vopsirea gardurilor, asezonarea... pomilor în peisaj. Și de „discursurile” noastre de primire, care le memoram cadențat. Iată și „marea” zi. Suntem în fața liceului, la poarta de intrare. În jur, într-un cerc larg, sute de elevi și „oameni ai muncii”, care vuiau un „Ceaușescu și poporul!”. Nu pot uita cum, atunci cînd mașina a oprit și au dat colțul înspre noi, am trăit prima înlemnire: în fața mea pășeau doi bătrîni urîți, decrepiți, două cadavre ambulante. Șocul a fost atît de teribil, încît simțeam cum gura mi-a rămas încleștată de surpriză. Imaginea propagandistică contrasta izbitor cu precaritatea înfățișării lor. Apoi, în timp ce se apropiau, printre umerii lor, am văzut pentru o fracțiune de respirație, chipul unui coleg, care sărea ca turbat într-un picior, strigînd mai abtîrit: „Ceaușescu –

PCR!”. Era egal cu el însuși, în sfârșit. Era cel pe care îl consideram un prieten drag, și cu care împărtășeam în taină poziții critic-naive la adresa lumii în care trăiam. Simpla vedere a liderului îl înnebunise de entuziasm. Strigau desigur controlat securiștii, dar, peste ei, tot acel val de oameni trăia într-un sincer delir mistic, asemeni colegului meu, întâlnirea cu „trupul divin”. Simpla apropiere înnebunea de emoție și metamorfoza totul în jur, într-un vârtej al clipei care exploda. Ajung în fața mea. Pornesc „banda de magnetofon”, silabisind automat cuvintele „omagiale”. A treia înlemnire. Îmi dau seama că vorbesc, buzele mele se mișcă, dar nu se aude nimic din ceea ce spun. Vacarmul e prea mare. Puteam să-i înjur de mamă cu zîmbetul pe buze, că tot nu se auzea nimic. Atunci e prima oară cînd am ratat șansa de a fi disident. Le dăm florile, și în năluceala bulucită de „după”, rămîn abandonat de valul care curgea către alt „obiectiv” al liceului. În uralele bezmetice și sincere ale asistenței, înțeleg brusc că în mulți dintre noi gena obedienței e mai puternică decît cea a libertății, și totul e „să pară că este, nu să fie cu adevărat”. În fond, în pelerinajele lor autohtone, Ceaușeștii trăiau aceeași experiență a părelniciei: mereu străzi asfaltate și curate, garduri drepte, copaci falnici, oameni entuziaști. La propriu, ca în micul episod pe care l-am relatat, ei nici măcar nu auzeau puținele cuvinte (fie și „omagiale”) care li se rosteau. România părea, cu sprijinul nostru strașnic, o țară care îi venerază. Chipul schimonosit din acea clipă decisivă din 21 decembrie exprima o deplină neînțelegere: cum e cu putință ca „poporul meu să nu mă vrea”? Rupt de România reală, uitînd să mai dialogueze cu Țara, crezîndu-se veșnic, omul politic român de prim plan a împrumutat mereu mai apoi acest sindrom al zeului schizofren. Crezîndu-se singurul vindecător al bolilor noastre și biziindu-se pe această apetență pentru supunere a omului simplu care nu a experimentat libertatea și discernămîntul, „marele lider” se simte, ajutat de cei mai mulți dintre noi, „izbăvitorul”. În nimicnicia lui, atunci, ca și acum, el uită, însă, că vine ceasul. Cu toate părelniciile lumii, la capătul drumului, într-o haltă dosită a istoriei, pe fiecare îl așteaptă un 21 decembrie.

Șaptezeci și doi

(12 aprilie 2007)

Golul

Atunci cînd le iau pe fetițele mele la grădiniță, ne oprim la joacă, vreme de mai bine de o oră, în curtea școlii vecine. Invariabil, ni se deschide aceeași imagine: o șleată de băieți s-au prins aprig într-un meci de fotbal cu „adversarii”, dar „bătălia” e atît de înverșunată (deși copiii sunt mai mereu alții), încît ai spune că e disputată o miză uriașă. Dar ceea ce se impune atenției, aproape de fiecare dată, e felul aparte în care se desfășoară jocul. Așadar, un băiat pune piciorul pe minge, și pornește nebunește într-o cursă solitară spre poarta adversă, sub privirile buimace ale coechipierilor și dușmănoase ale adversarilor. Nici urmă de colaborare, de strategie colectivă, de privire îndreptată înainte. Douăzeci de puști asistă „firesc” la această desfășurare, întreruptă foarte degrabă de o deposedare „ca la televizor”. Și mingea zboară la un jucător din echipa adversă, care o ia la picior și pornește nebunește singur în direcție inversă, și... tot așa, la nesfîrșit. Și vreme de un ceas, aceeași goană în care, desigur, complet întîmplător, cursele solitare se sfîrșesc din cînd în cînd cu vreun gol, dar în care, totodată, simți că nu există echipe, ci numai individualități. Să mai spună cineva că suntem colectivști! Ce frapează e și naturațea acceptării acestui mod de a juca. E ca și cum copii înțeleg tacit că nu poți „reuși împreună”, că nu „are rost” să pasezi (în fond, oricum „celălalt” va reîncepe cu vedetismul), că singura izbîndă posibilă e prin sforțarea aproape imposibilă de a trece prin toți, la propriu, fără să te uiți în stînga și în dreapta. Bizară e în această cheie și bucuria pe care o resimt copii cînd totuși un coechipier trece prin baricadele de picioare și înscrie: sentimentul de noi se coagulează în jurul unei reușite la care nu ai contribuit decît cu răcnetul eliberator. Cum vă pare acest tablou? În aerul trîncănelii, într-o țară atomizată, în care oamenii ce o compun sunt aruncați mai mereu pe maidanele istoriei, iar reușita personală depinde de driblingurile „descurcărelii” și de strășnicia „îmbrîncirii” celui care îți stă în față, conduita copiilor din micul scenariu de mai sus e revelatoare. În fond, ei învață de acum lecția succesului: rîvnește, împinge, mergi cu orice preț înainte, nu privi în lături, și poate, cine știe, vei înscrie golul. Ce mai rămîne? Desigur, tot un gol. În noi.

Șaptezeci și trei

(19 aprilie 2007)

Europa noastră (?)

“Cuvintele ordine, dreptate, cinste onoare sunt adesea uitate în Țara Românească. Aici toate slujbele se cumpără, adică se plătește dreptul de a săvârși o crimă fără a fi pedepsit. Fiecare slujbă, în scurt timp, îl îmbogățește pe cel care o cumpără, dar, după un an, trebuie s-o părăsească sau s-o lase altuia. (...) Aceste dregătorii au prețuri mai mari sau mai mici, după veniturile pe care le pot aduce boierilor care le cumpără de la membrii Divanului. Ispravnicii <administratorii județelor, n. ns.> (...) iau fără rușine și chiar fără să se ferească, de la fiecare țăran grânele, vitele, banii. Fiecare familie trebuie să plătească la Divan o dajdie oarecare: ispravnicul o face de două ori, de patru ori, de zece ori mai mare și împarte suma cu membrii Divanului. Dacă țăranul se încumetă să se opună (...) este întemnițat, ruinat, bătut, schingiuit în așa fel încât adesea moare în chinuri, sau, când călăii sunt și mai cruzi, omul se uită cum îi sunt schingiuiți nevasta și copiii.”. Printr-un asemenea rechizitoriu fugar, contele Langeron descria la începutul secolului al XIX-lea moravurile liderilor locali, situându-le într-o tradiție a barbariei comunitare și a jafului instituțional care atingea apogeul în văgăunile politice ale Balcanilor. Astăzi suntem primiți oficial în cel mai select club al lumii (UE), afișăm toate etichetele birocratice onorabile, guvernul e format din partidul care se prezenta drept „cel mai democratic” și cu „rădăcinile istorice cele mai viguroase”, dar dacă arunci coaja acestor aparențe, descoperi același miez găunos. În care o doamnă om politic – privită de mulți ca un model demn de urmat de femeie politician – prezintă nivelul „taxei de intrare pe listă”, în care un actual ministru a cotizat financiar la partid în campanie mai mult decât venitul anual declarat, în care „dregătoriile” sunt pe mai departe vîinate, dincolo de competențe, în funcție de beneficiile potențiale. În care, mereu, cel mai împovărat, și sigurul salvator rămîne tot omul simplu, care e pus să acopere toate hemoragiile economice și sociale provocate de această specie de lipitoare, ce vine, cum vedeți, în istoria noastră politică mult mai de departe. Din secole de dependență, nerînduială, nestatornicie, în care singura strategie sigură a celui „ajuns” e „să apuce cît mai mult acum și aici, că nu se știe ce va fi mîine”, și, desigur, „să-și recupereze investiția” făcută prin cumpărarea poziției sale. Și în care preocuparea cea mai ferventă este, pe lîngă consolidarea poziției și extinderea rețelei de înstăpînire asupra resurselor, conferirea aparenței de legitimitate și rezonabilitate. Am scris aceste

rînduri și sub puternica impresie a unui eveniment la care am participat deunăzi în universitatea mea, în care doi oameni politici europeni de prim plan (Emma Nicholson, ce a avut un rol decisiv în procesul aderării României la UE, și Bronislaw Geremek, unul dintre cei mai expresivi și profunzi istorici contemporani, fost ministru de externe al Poloniei în vremea guvernului Solidarității) s-au văzut prinși în aceeași rețea a aparențelor de onorabilitate ale unui partid (PC), care a organizat „întîlnirea cu studenții” sub auspiciile alianței liberalilor europeni (ALDE). E neverosimil să descoperi cum într-o țară ca a noastră un partid care nu mai reprezintă pe nimeni (iar fenomenul e din ce în ce mai accentuat și în cazul PNL), dar care este exponentul unui cartel economic transpartinic cu rădăcini securisto-comuniste, reușeste să confiște imaginea unor mari personalități și să fie acceptat instituțional de familii politice venerabile, pentru a ne vorbi despre „valorile europene”. Ca mai mereu în ultimele două secole ale modernizării societății românești, dacă tot „ei” ne vor integra în Europa, aceea nu va mai fi și Europa noastră. Căci nu ne vor mai lăsa nimic din ea.

Șaptezeci și patru

(26 aprilie 2007)

Această liniște

Trăim o epocă plină de așezări ale lucrurilor nefirești. De altfel, programatic, chiar democrația autohtonă s-a rînduit iliescian sub zodia „originalității”. Și poate cea mai perversă structurare a spațiului public ilustrează cum importante nu mai sunt azi urgențele de pe agenda cetățeanului, care să determine acțiunea conjugată și consecvență a celor care pun România în mișcare, ci felul în care politicienii noștri, în marea lor majoritate, înțeleg să comunice cu societatea. Ineficienți și duplicitari, corupți și incompetenți, cei mai mulți dintre ei găsesc cu cale să gestioneze fantasmatic temerile și neliniștile oamenilor, producînd evenimente prin izolarea unui țap ispășitor (precum președintele Băsescu), înspre care încearcă să verse frustrările sociale. Și lansează mesaje dominante, folosind – pe bani serioși - o expertiză demnă de o cauză mai bună. Sunt mereu ofensivi în ultima vreme (Tăriceanu fiind cel mai bun exemplu), chiar dacă în miezul mesajului lor sunt goi și au abandonat de mult orice crez. Folosesc însă cel mai important atribut al unei persuasiunii eficace: *inițiativa*, știind că cel care lansează primul mesaj are un avantaj decisiv în bătălia informației pe terenul deschis de conținutul *acelui* mesaj. Totul e să ataci, și să ataci neconținut! Atacul perpetuu e cheia înfrîngerii adversarului. Doar urmînd această strategie, emițătorul primar poate să își construiască nestingherit discursul, în vreme ce eventualul oponent va fi ocupat să răspundă, să demonstreze inautenticitatea sau nedreptatea mesajului sursă, și nu va mai avea posibilitatea unui discurs propriu, coerent și eficient. De aceea, cel mai adesea replica nu vine, în războiul profesionist al persuasiunii, pe același teren, ci se coagulează într-o direcție adiacentă, ofensivă, care înglobează doar parțial problematica mesajului inițial al atacatorului. E frapantă azi absența unui dialog autentic, care a fost substituit de o succesiune de monologuri războinice. Pentru a putea promova un mesaj în straturi cît mai adînci ale socialului e necesară și o prezență cît mai pregnantă în zona mass-mediei, cine deține controlul acesteia avînd cele mai mari șanse de a stăpîni mințile oamenilor. Din acest motiv, puterea din România, indiferent de compoziția și orientarea ei, s-a dovedit extrem de interesată de înfeudarea principalelor mijloace de comunicare în masă. Privind în urmă, putem rememora antologicul exemplu al “puciului legionar” din iunie '90, invocat de președintele de atunci pentru a justifica tulburările interne. Deși absurd și în contradicție flagrantă cu realitatea (sute de mii de

bucureșteni, martori ai acelor zile îl pot invalida ca ridicol și grotesc), era foarte simplu, făcea apel la neliniștile reale ale oamenilor față de instabilitate și dezordine (nu întâmplător sloganul cel mai influent în vreme va fi “Vrem liniște!”) și avea avantajul indiscutabil al lansării sale pe canalul media cel mai pătrunzător (televiziunea națională). Căzuți în capcana jocului de mesaje, fără să știe ca sunt confrunțați cu o realitate mult mai profesionist organizată, studenții victime, în loc să acuze, la conferința de presă s-au disculpat: mult timp de atunci ei vor încerca să argumenteze, că, totuși, “ei nu sunt legionari”. Inutil, impactul în opinia publică a fost contraproductiv, confirmând, în pofida enormității afirmației ofensive, postulatul lui E. Aronson: “Cu cât un emițător credibil transmite un mesaj mai radical, cu atât eficacitatea persuasiunii crește”. Astăzi, „ei” vor să ne convingă, în pofida evidențelor, că „Băsescu e trădător”. Și că, întocmai ca în 1990, „vrem liniște!”. Avem oare nevoie de „această” liniște?

Șaptezeci și cinci

(3 mai 2007)

Pe cine vom asculta?

Dezinformarea deliberată - sau manipularea - constituie o realitate atotputernică a societății românești, iar felul în care vom ști să ne ferim de mașinăria de minciuni interesate va hotărî cât de autonomi vom rămîne într-o țară în care „ei” ne doresc supuși și ignoranți. Implicînd o strategie ce are ca efect transmiterea unor mesaje parțial sau total neadevărate, manipularea vizează modelarea unui orizont de așteptare și a unor replici dorite de emițător, grupate în atitudini și comportamente colectiv împărtășite (precum „demiterea președintelui”). Cel mai adesea, dezinformarea se articulează prin intermediul unor instituții specializate, de plan secund, care apelează la specialiști ai manipulării sociale. Structura sistemului de dezinformare este alcătuită din patru registre succesive, în care rolul de inițiatori îl joacă „comanditarii”. Aceștia formează nivelul de decizie, sunt cei ce concep și proiectează conținutul mesajului, stabilesc țintele. Categoria celor ce formulează cererea este alcătuită, cel mai adesea, dintr-o serie de factori de decizie (guverne, state majore militare, partide politice, firme influente, dar și grupuri informale de putere) care pot solicita „operațiuni” (a se remarca predominanța termenilor militari!). Ele pot fi „defensive”, conturînd un răspuns „replică” la atacurile „adversarului”, sau, cel mai adesea, „ofensive”, avînd inițiativa angajării „celuilalt” într-o dezinformare. În cazul de față, mogulii alianței anti-Băsescu sunt cei care „au pus totul la cale”. Dar ei știu *unde* vor să ajungă, dar nu și *cum* să ajungă acolo. Pentru un asemenea rol misterios, plin de „grație”, e nevoie de „specialiști”. Ca nivel de elaborare strategică, menirea acestora este de a prelua solicitările comanditarilor pe baza unui contract ascuns și de a planifica profesionist secvențele tactice ale dezinformării. Uneori sub fațadele celor mai onorabile institute de sondare a opiniei publice sau de marketing politic – plătiți regește pentru diagnoza lor – se reunesc experți în comunicare și în tehnicile influenței sociale, sociologi și psihologi. La rîndul lor, ei știu să ajungă la „controlori”, sau la nivelul de legătură, recrutînd persoane ce stabilesc, sub acoperirea anonimatului, relaționarea eficientă între nivelul de decizie și cel de influență directă. La noi e mare înghesuială „aici”, căci controlorii sunt reprezentați de indivizii fără un profil social pregnant, de „binevoitorii” care sugerează cine și în ce condiții ar fi dispus să participe la dezinformare. Misiunea lor principală (de la parlamentari ratați pînă la funcționari frustrați din administrație sau

dascăli de țară care se scaldă în mizerie) este de a se angaja în racolarea subiecților interesați și de a comunica cu regularitate „succesele dezinformării“. Recompensați cu niște firmituri (o mică „atenție” salarială, de regulă), „activitatea” le devine o sursă de îmbărbătare: sunt și ei băgați în seamă de cineva. În sfârșit, „agenții de influență”, sau nivelul de propagare penetrantă, sunt selectați dintre cei care se bucură de prestigiu în grupul de referință, urmînd să recepteze mesajul dezinformant. Datorită statusului de prestigiu superior, vor ajunge să propage mesajul cu eficiență sporită în cîmpul social în care dețin „prim-planul“. Pot fi recrutați din categorii diverse: liderii de opinie, persoanele cu un mare prestigiu academic, științific, cultural, jurnaliștii cunoscuți, cei aspiranți la un rol social principal, pe scurt, cei care-și fac din exhibarea publică un scop în sine (precum „echipa” Cristoiu, Nistorescu sau Gușă). Tehnicile cele mai eficiente instrumentalizate sunt cumpărarea sau șantajul, conform principiului: „fiecare are prețul lui“, iar în cazurile excepționale, de abatere de la regulă: „fiecare are o pată ascunsă și împovărătoare“. Subiecții racolați joacă rolul unor adevărate relee care amplifică impactul în audiență al mesajului. Subtilitatea ultimă a profesioniștilor dezinformării, atinsă frecvent prin valorificarea sensibilităților țintei, este aceea de a recruta pe cineva care nu devine conștient de participarea sa explicită la o astfel de manipulare informațională (precum în cazul exemplar al lui Octavian Paler). Așa încît, fie și numai pe tema demiterii președintelui, avem două armate mobilizate față în față, în care mulți dintre liderii de conștiință au pierdut orice conștiință. Ei au fost în prealabil avocații oricărei cauze ce le putea aduce vizibilitatea publică indispensabilă, fără de care se sufocau. În acest zgomot „controlat”, puținele voci oneste și neoportuniste (cazul cel mai limpede e al lui Gabriel Liiceanu) riscă să rămîină neauzite. Pe cine vom asculta?

Șaptezeci și șase

(10 mai 2007)

Dacă nu...

„Unificarea țării s-a făcut în ciuda avertismentelor și protestelor neconținut repetate ale conducătorilor ardeleni și bănățeni și cu un dispreț desăvârșit pentru obligațiile morale luate la proclamarea unirii. (...) Au fost numite în toate posturile importante persoane necunoscute, în timp ce elemente cu mari merite în luptele naționale din trecut pentru unitatea noastră stat au fost înlăturate, în zîmbetele de ironică satisfacție ale minorităților (...). Ardealul și Banatul au fost astfel aruncate într-o atmosferă cu totul contrară concepției lor de viață”. La douăzeci de ani de la Marea Unire - la care contribuise decisiv -, Iuliu Maniu scria aceste cuvinte grave într-un „Memorandum” radical adresat proaspăt înscăunatului ca „unic conducător”, Carol al II-lea. În relația Bucureștiului cu provincia, raportul inechitabil devenea de netolerat. În pofida deschiderii elitei politice transilvănene și bănățene, care renunțase la soluții autonomiste în favoarea realizării visului națiunii române unite, răspunsul politicianilor de pe Dâmbovița a fost unul dezamăgitor, atunci cînd nu era cinic. Aproape tot ce se convenise la Alba-Iulia în cadrul a ceea ce, totuși, a fost o „unire condiționată” a Transilvaniei și Banatului cu România, fusese ignorat și disprețuit. Unirea se realizase în 1918, unificarea nu s-a încheiat nici astăzi. La fel cum atunci, la doi ani după Unire, reprezentanții provinciilor în guvern sunt înlăturați, căci nu mai erau „utili”, și astăzi rolul politicianului „provincial” este unul marginal. La fel cum atunci resursele (mult mai bogate ale Vestului) erau alocate discreționar pe criterii clientelare, și azi întîlnim același simptom chivernisitor. Rolul de partener egal și respectat al „provinciei”, specific unei „uniri condiționate”, a fost convertit, curînd după „valorificarea” entuziasmului inițial, într-unul de supus incomod. Și totuși, Transilvania și Banatul aduceau noii țări zestrea cea mai însemnată la ceea ce va deveni România Mare, deopotrivă în registrul economic (indici mai ridicați de dezvoltare industrială, comercială și în infrastructură), în registrul instituțional (funcționalitatea superioară a instituțiilor) și, chiar, în capital uman (ponderea sporită a populației instruite). Gestul din 1918 al lui Maniu și al colegilor săi a fost, așadar, unul de o deplină generozitate. Ei dădeau mai mult decît primeau, în numele unei cauze mai înalte, care călăuzise imaginarul politic național vreme de mai multe generații. Ei nu se aflau în situația elitei politice românești din Basarabia și Bucovina, care decisaseră unirea sub tutela

asigurătoare a armatei române. Consiliul Național Român Central și Consiliul Dirigent desemnat guvernau provincia autonom, iar marea adunare a Unirii s-a desfășurat în condițiile în care armata română era la mai bine de 200 de km de Alba Iulia. Așadar, ei puteau decide și o „altă cale”. Și totuși, Maniu a ales să fim împreună. Fascinația ideii de „Țară”, pentru care ei luptaseră o viață, a fost mai puternică. Cu condiția „să fim respectați” și să „ni se asigure creșterea firească”. În 1938 însă, în plină dictatură regală, acumulările mîhnite răbufniseră. Nu mai era loc de iluzii. „Bucureștiul ne-a trădat”. Și numai de lipsă de patriotism nu poate fi acuzat cineva ca Maniu. Războiul și, mai apoi, comunismul au înghețat la nivelul dezbaterii publice problematica regională. Centralismul aberant, corupția generalizată, moravurile fanariote asimilate „natural” de noua elită – nomenclatura – nu au făcut decît să adîncească faliile dintre provincii și capitală. Tensiunile acumulate de decenii, care se înrădăcinesc în absența unei dezbateri critice și lucide a marii teme pe care nu îndrăznește să o formuleze nimeni - „a meritat, totuși, Unirea?” -, pot provoca dezechilibre structurale majore. Iar „moștenitorii” - deseori la propriu - ai nomenclaturii sunt cei care azi, oriunde de uiți, „au grija de noi”. Într-un asemenea context, mai are vreo șansă ideea de „Țară”, pentru care merită să ne sacrificăm acum fiecare, ca să ne fie tuturor, mai apoi, mai bine? Poate. Cu condiția ca cei care decidem asta să ne asumăm erorile trecutului, să ne respectăm cuvîntul dat și să scăpăm de cei care, cu același porniri de stăpîni răsfățați, vor să ia totul pentru ei. Dacă nu...

Șaptezeci și șapte

(17 mai 2007)

Oare chiar nu mai e nimic de făcut?

Răzbate mai mereu în cursul modernizării noastre o tentație a risipirii. Atunci când toată lumea se așteaptă, după o izbîndă, să ne apucăm sănătos de treabă și să valorificăm oportunitățile serioase care s-au ivit, lăsăm frîu liber chemărilor anarhice, intrăm în panică și căutam neliniștiți dezbinarea, mica pîră, învîrteala, și, desigur, conspirația. Adevărata dimensiune a reușitelor este reconfigurată la proporția îngustimii „viziunii” clasei noastre politice. E ca o boală de creștere: cu o democrație imatură datorită „arderii etapelor”, nu putem vedea limpede și acționa coerent, ci rămînem într-un infantilism regresiv care ne „salvează”, căci ne plasează în cea mai convenabilă postură ce poate legitima inacțiunea și inadecvarea: cea de victimă. Îmi amintesc un tablou revelator din perioada imediat următoare Marelui Război, când după pacea de la Saint-Germain, în care se obținea un câștig diplomatic remarcabil, politicienii locului nu erau capabili să vadă marea victorie în toată plinătatea ei, ci coborau în deznădejde și frustrare, invocînd „trădarea aliaților” (care nu făcuseră altceva decît să reglementeze într-un mod permisiv o scadență mai veche a „democrației” autohtone: statutul minorității evreiești). Punînd în balanță marea reușită politică (recunoașterea Unirii) și „înfrîngerea” legislativă (naturalizarea evreilor), privind din perspectiva unui secol de istorie, e flagrant dezechilibrul. Nu și pentru contemporanii lui Ionel Brătianu. I. G. Duca descrie episodul sosirii în țară al celui mai eficient lider politic din istoria noastră modernă: „Mi-a fost dat să asist la acest spectacol de neînchipuit: omul care înfăptuise visul secular al neamului, omul care aducea în geanta lui tratatul internațional care recunoștea granițele României reîntregite, străbătînd satele și orașele ca un simplu turist, fără o recepție, fără o aclamație, fără un arc de triumf și intrînd în capitala României Mari, neobservat de nimeni, ca cel din urmă anonim. El, învingătorul, se întorcea acasă ca un învins”. Împreună cu cîțiva colegi de partid, Brătianu servește masa în restaurantul modest al gării Predeal și se îndreaptă mai apoi, stingher, cu mașina spre o capitală în care va fi primit cu răceală și indiferență. Există un decalaj de percepție și de adecvare care e tulburător. Asemănător poate cu cel ce însoțește, după aproape un secol, cea mai importantă reușită a României recente: aderarea la UE. Ceea ce ar fi trebuit să devină un prilej de mobilizare a energiilor naționale pentru valorificarea oportunităților uriașe ale primirii României în „familia bună” a Europei

ajunge degrabă un pretext pentru reglarea de conturi între clanurile transideologice ce stăpînesc țara. În locul gestului perseverent care construiește, se impune gesticulația incontinentă care dărimă. În locul multiplicării resurselor sporite de susținerea Vestului – de care să beneficiem toți -, apare obsesia de a smulge pentru buzunarul propriu fărîmele disputate de puțini. Politicienii victoriei ni se înfățișează ca niște oameni mici, incapabili să înțeleagă șansa clipei, copleșiți de o istorie prea mare pentru ei. Și în plan secund, dincolo de zgomotul politic, același popor tăcut, învățat să uite speranța. Oare chiar nu mai e nimic de făcut?

Șaptezeci și opt

(24 mai 2007)

Să facem curățenie!

Într-o cercetare recentă derulată pe străzile Timișoarei am urmărit felul în care se activează ceea ce psihologii numesc comportamentul prosocial. Descriș ca și comportament de ajutoare al celui care, exact în momentul înfîlnirii, are nevoie de un sprijin urgent, acest gen de conduită mărturisește implicit despre cît de coezivă este comunitatea examinată, despre cît de firesc și de intens „ne pasă” de ceilalți. Studiile clasice verificau – prin intermediul unor complici ai experimentatorului – activarea cîteva scenarii „clasice”: cît de dispuși sunt trecătorii să ajute „o bătrînică neputincioasă” sau, după caz, „un nevăzător, să treacă strada”, cît de prompt se sare în ajutorul unei persoane care face o „luxație” sau, mai grav, are o „criză cardiacă”, ori cît de binevoitori sunt cei din preajmă în a furniza informația utilă atunci cînd un străin nu găsește o „stradă necunoscută”. Rata de ajutoare devenea un indicator fidel al capitalului de încredere în „celălalt” și al respectului față de semen. Știm din studii comparative realizate în mai multe țări, care au făcut și o anumită vîlvă jurnalistică la noi, faptul că „românii” (cei examinați erau, de fapt, „bucureștenii”) sunt printre cei mai a-sociali și „lipsiți de inimă” cetățeni ai unei mari metropole. Conduitele rutiniere în situații de interacțiune se încadrau majoritar în simptomatologia țoapei, în retorica agresivă a bătăranului standard, în gesticulația aurolacului prizat. Dar oare cum stau lucrurile în Timișoara? Am să vă relatez azi dinamica unui singur indicator, care părea asociat uneia dintre conduitele „soft”. Așadar, un bărbat între două vîrste – complicele nostru – „pierdea” din „greșeală” o bancnotă în timp ce își trecea haina peste umeri. Era vizibil modest îmbrăcat, iar banii „pierduți” păreau a avea o importanță semnificativă pentru cineva care nu se arata a fi un „ajuns”. Previzibil, cu cît „bancnota” (care era o hîrtie fotocopiată atent, ce reproducea originalul) era mai „valoroasă”, cu atît numărul celor care vedeau scena și îi înapoiau banii „neatentului” era mai redus. S-a ajuns chiar ca o bancnotă de 500 de RON să fie confiscată atît de energic de către un trecător, încît deși psihologii i-au explicat mai apoi – din rațiuni deontologice - că a fost implicat într-un scenariu experimental cu „scop științific”, „descoperitorul” să o îndese în buzunar și să ia grăbit colțul. Spectaculoase au fost, însă, explicațiile postexperimentale ale celor implicați în studiu. În primul rînd, s-a observat că pe măsură ce vorbeau mai mult, făcuseră efectiv mai puțin pentru a ajuta. Apoi abundau explicațiile absurde, care

contraziceau comportamentul real angajat (de genul „tocmai așteptam să privească în spate, pentru a-i înapoia banii” sau „știam că e numai o bucată de hîrtie fără valoare, și am vrut să văd cît de bine e copiată”). În sfîrșit, aproape nici urmă de rușine sau vinovăție: majoritatea covîrșitoare descria, la rece, implacabilitatea gestului lor: „oricum, dacă eu aș fi fost pățitul, cei din jurul meu ar fi făcut exact ceea ce am făcut eu adineaori”. Răzbătea același fior de singurătate și de părelnicie. Iar, vorba unui „subiect”: „dacă tot e să mi se *dea* ceva, trebuie să apuc degrabă, căci mie dintotdeauna mi se ia, nu mi se dă”. Smulgerea convertea simbolic în gest „cîștigător” strategia celui care, într-o lume normală, adună perseverent, prin muncă, într-un climat de competiție loială, resursele. Aproape într-un caz din două oamenii obișnuiți fură la drumul mare, fără să simtă vreo responsabilitate pentru conduita lor duplicitară, și asta în orașul declarat drept model al „civismului” autohton, iar sigurul lucru care contează e „să mă scot acum și aici, căci nu se știe ce va fi mîine”. Pe acest fundal se întinde caracatița neputinței și a vrajbei. Care poate fi – și este – cu atîta cinism valorificată de cei care ne învață că „nu are rost să ne băgăm”, că „oricum jocurile sunt făcute”. De „ei”. Și pentru „ei”. Temelia absenteismului, dezinteresului și autoritarismului în spațiul public româneasc se află (și) în acest fatalism orb al dezangajării și furtișagului. Care e, de fapt, un furt de sine. Ce-ar fi să le jucăm o festă. Să începem de mîine să refuzăm să ne „lăsăm duși de val”. Abandonul nostru face puterea „lor”. Și să întindem, în sfîrșit, mîna semenului de lîngă noi, înțelegînd că numai împreună cu el putem să „le” aplicăm ceea ce merită orice gunoi al istoriei: să fie măturat grabnic!

Șaptezeci și nouă

(31 mai 2007)

Ce popor harnic avem!

Vizitînd localitatea socrilor mei din Ardeal, nu poți să nu constăți ce „dinamici sociale” semnificative se petrec. Comuna se reconfigurează: îndeosebi după 2002 au început să apară case cu un etaj și un balcon impunător în partea frontală, toate după modelul primului plecat, care a izbutit să aducă suficienți bani acasă, încît să schimbe referința arhitectonică a locului (care era mai degrabă una discretă pe orizontală și în adîncimea – curții –, nu una pe verticală, care să „îți ia ochii”). Dacă la început tinerii optau pentru vecinătatea apropiată, Ungaria, pentru a-și face un rost, pe măsură ce anii de după 2000 treceau, ei se îndreptau spre lumi din ce în ce mai îndepărtate, preferînd Spania în cele din urmă, mai ales în domeniul construcțiilor. Nu plecau ca să se așeze „acolo”, ci numai să se aranjeze „aici”, căci ceea ce le oferea lumea românească era altfel dezamăgitor și lipsit de speranță. Povești despre izbînda unor oameni care muncesc fără de limite și iau totul pe cont propriu pentru a reuși, în pofida unui stat care le pune numai bețe în roate, ați auzit negreșit. Nu am să mai adaug una. Mai cu seamă că „succesul” lor e problematic. Ceea ce m-a frapat în toată această poveste nu este ceea ce se întîmplă nemijlocit, ci ...ceea ce nu se întîmplă. Așteptarea ca mod de viață. Proiectul existențial pentru un mîine care va să vină, pentru care sacrific aproape deplin clipa. Căci acei oameni – aveam să aflu – munceau cîinește pentru ceea ce dobîndeau, și ținta lor era să arate consătenilor cît „de bine s-au ajuns”. Aproape neintegrați „acolo”, trăiau în enclave care reproduceau rețeaua familială de acasă, ostenindu-se cîte 12-14 ore pe zi, intrînd într-un scenariu în care era expulzat prezentul. Iar cei de acasă își rînduiau viața tot după secvențele așteptărilor: „cînd sună tata”, „cînd fugim la poștă la Western Union”, „cînd trimite pachetul”. Timpul se comprima sau se lărgea după un ritm tăcut și încordat impus de un mîine în care „ne va fi, și nouă, în sfîrșit, bine”. Iar în acest ansamblu de evaziuni, descopereai alte simptome ciudate. Bunăoară, mai ales de prin 2003 (cînd primul mare val de migranți era deja absorbit), cei rămași au intrat într-o altă formă de abandon comunitar, care pentru un cititor neatent al realității poate să se coboare în anecdotică facilă. Așadar, într-o localitate în care oamenii muncesc din greu - căci fiind o zonă de deal, totul se obține lucrînd pe brînci -, puteai observa cum, de exemplu, pe la ora 17.10, grădinile înțesate de femeile aplecate asupra pămîntului erau brusc și generalizat depopulate. Pentru 50 de minute, ele evadau în lumea unei

telenovele, suferind la propriu pentru „dramele” unui Alehandro sau ale unei Quanita. Oameni aspri altfel, care se exteriorizau cu zgîrcenie, puteai să îi surprinzi atunci când se regăseau ca din vrajă, plîngînd efectiv și confesîndu-se reciproc despre „ce s-a mai întîmplat și ce e de făcut”, ca și cum viața substituit în care se aruncaseră era mai intensă și mai autentică decît cea reală. Priza unui asemenea scenariu virtual se bizuia tocmai pe această imensă nevoie de a trăi din plin „ceva care să merite”, într-o lume în care, rutinier, „nimic nu iese” și „nu se întîmplă nimic”. Din nou, către seară, se așeza praful pe balcoanele proaspăt zugrăvite, dar stinghere, în urma cirezii mînate de fostul șef de CAP, devenit acum văcarul satului. În liniștea tălăngilor, printre suspinele gospodinelor pentru „suferința contesei”, puteai simți cum pulsează această singurătate în comun. Ziua de azi nu a existat. Și tot așa, nu va exista nici cea de mîine. Iar viitorul e prea departe. Iar cei care au întreținut toată această istorie fără de timp își freacă mîinile mulțumiți. Acum și aici: „Iată ce se mai schimbă fața patriei! Și ce popor harnic avem! Putem să îl călărim în liniște.”

Optzeci

(7 iunie 2007)

Cu parapanta înspre golul istoriei

De curînd am devenit „țăran”. Sau, mă rog, convențional vorbind, m-am mutat în „mediul rural”. Deși categoria evocată e și ea problematică, fiind o așezare în imediata vecinătate a Timișoarei, iar administrativ este menționată drept „comună”, noua mea localitate de rezidență e departe de a fi un sat de provincie. Cu toate acestea, nici oraș nu e. Într-un areal de cîțiva kilometri pătrați poți descoperi cele mai neașteptate mixturi: case de văiuță, alături de vile somptuoase, căruțe obosite, lîngă Mercedesuri ultima generație, femei în vîrstă, ostenite de muncă și aduse de spate, dar și tinere minijupiste cu haine „de firmă”, care se leagănă deliberat provocator. Numai rotindu-ți aleator privirea poți reuni cîteva straturi de sărăcie, dar și excese de făloșenie, iar peste toate pulsează un praf gros, dens și atotprezent. Ceea ce atrage atenția este, în acest loc al contrastelor, absența unui „între”. Aici nu există, la vedere, un loc al partajării clipei cu ceilalți. Cu excepția sătenilor răsfirați (cîți au mai rămas), care și-au conservat rețelele de sociabilitate, „restul” caută degrabă să se ascundă în spatele gardurilor proprii, într-o curte care să fie cît mai impermeabilă privirilor celorlalți. În comuna mea nu vei găsi un spațiu de odihnă pentru vîrstnici, nici un loc de joacă pentru copii (cel improvizat de lîngă primărie e mai mereu părăsit). Ca și cum satul e format din cîteva sute de insule izolate, în care fiecare se „așează” cum poate mai bine, fără să mai știe de „celălalt”. Așadar, nimic care să vestească nașterea unei noi comunități cu identitate proprie, în care oamenii să caute să fie împreună. Tranziția a avut mulți perdanți, dar și cîțiva „cîștigători” neașteptați. Astăzi vreau să vă vorbesc despre categoria celor care s-au trezit bogați (unii din inspirație, alții după aranjamente de culise colorate politic, alții pur și simplu la nimereală), numai prin faptul că locuiesc „aici”. Prețul terenului a devenit atît de mare, încît cei 2-3000 de mp de grădină (cît avea o familie săracă odinioară), pot ajunge să valoreze și 200000 de euro. Odată vîndut, terenul îl transformă pe „întreprinzător” într-un „capitalist” care se încurcă în propriul „capital”. Am cunoscut deja cîteva astfel de „consăteni” (și sunt de ordinul zecilor), care nemuncind efectiv pentru banii – mulți – pe care îi au, ajung să îi direcționeze către cele mai neobișnuite destinații: de la mașini scumpe (după ce tocmai au abandonat tractorul), pînă la amenajarea unor „grădini orientale” (după ce au dat gata rîndurile de zarzavat). În ultima vreme, ca o etichetă identitară asumată, noua lor „ocupație” este... săritul cu

parapanta. Și dacă se poate experimenta vertijul adrenalinei undeva mai în Caraibe sau pe Coasta de Azur, cu atât mai bine. Golul de acolo e mai incitant. Să nu vi-i imaginați ca pe niște rătăciți. Simt ca totul li se cuvine, sunt plini de vervă, se cred cei mai deștepți și înzestrați, „bagă tare” în tot ceea ce fac (cum beau, ascultă manele, aruncă banii la nunți sau se răstesc la „sărantoci”). Ei sunt „aleșii” și se cade să iei seama de privilegiata lor prezență. Într-o mică lume în care oricum fiecare e cu fiecare, atotputernicia lor constituie, la scară redusă, o garanție a „reușitei integrării României”. În golul istoric care ne așteaptă, încă o dată, voios.

Optzeci și unu

(14 iunie 2007)

Despre „țigani” și „țigănitare”

Știu că titlul acestui articol este „nerezonabil”. S-ar cuveni, *politically correct*, să vorbesc despre „romi”. Pe de altă parte, însă, după îndelungate anchete de teren, în care am intrat în contact nemijlocit cu reprezentanții acestei etnii, pot afirma cu mâna pe inimă că eu am întâlnit numai țigani. Nici unul dintre interlocutorii mei (și au fost cu sutele) nu se autoidentifica prin etnonimul „rom”. După cum, frecvent, autodesemnarea de „țigan” nu era percepută de cel care o realiza ca fiind stînjenoare sau descalficantă. M-am lămurit curînd că „romul” este, de fapt, „țiganul” ideologic. Mulți mercenari de ocazie s-au înghesuit, în spatele fondurilor europene, să devină avocații acestei etnii și să îi „trezească spiritul identitar”. „Romi” întâlneau numai la conferințe despre „multiculturalitate”, „dialog intercultural”, sau, după caz, „autoritarism și discriminare în România contemporană”. Aici mereu era prezent, de regulă în capul mesei, fie cîte un ONG-ist fără vîrstă, proaspăt convertit la „noua cauză”, fie vreun țigan „revoltat”, cu cravată și ghiul, care bolborosea ceva despre „dificultățile integrării” etniei sale într-o Românie care „ne fură fără oprire”. Oricum, însăși identitatea țigănească, ca orice identitate etnică, e dilematică. Nu este un dat „obiectiv”, sau mai bine zis, nu este în primul rînd un dat obiectiv (legat de culoarea pielii, vreo particularitate rasială sau vreo uitătură relațională). În periplurile mele, alături de studenți, prin Banatul rural, puteam găsi în numeroase locuri comunități tipic țigănești (prin habitat, obiceiuri, limbă – dar rostită „pe la spate”), care, în fața cercetătorului interesat, încercau să își dovedească „românitatea” sau „germanitatea” lor. Angrenau astfel, *sui-generis*, un discurs despre „sine” prin care își reconfigurau o identitate auto-percepută ca stigmatizată, ancorîndu-se simbolic de niște identități etnice mai „onorabile”. Chiar și deontologic situația devenea problematică: cum să îi înscrii, bunăoară, în chestionare, unde apărea rubrica standard „etnie”? Ce făceai dacă se declarau „nemți”, cum am „pățit”, de exemplu, la Tomnatic? Ca psihosociolog, nu poți decît reține fidel informația livrată de către respondent, plecînd de la premisa de onestitate a interlocutorului. Așa se face că astăzi avem oficial atît de puțini „țigani” în România. Oricum, identitatea socială (precum cea etnică) este în primul rînd un ansamblu de norme implicite, valori comunitare și ansambluri comportamentale împărtășite. În fond, dacă citim afirmația de mai sus într-o perspectivă mai largă, vom înțelege că nu doar simpla rezidență te face „timișorean”, nu

doar vorbitul în românește îți asigură calitatea de „român” și nu doar faptul că dispui de o bibliotecă mai acătării te transformă în „intelectual”. În toate, identitatea devenea confirmată – sau nu - printr-un proces de asumare efectivă a unui *mod de viață* (operaționalizat printr-un set de valori, atitudini și comportamente sociale specifice), caracteristic pentru cei mai mulți dintre reprezentanții categoriei vizate, fie ea de „țigan”, dar și de „timișorean”, „român” sau „intelectual”. Dar care sunt atributele „țigănității”? Sărăcie, deficit educațional, inapetență civică, autarhism, visceralitate relațională? Negreșit, cei mai mulți dintre țigani sunt așa. Sunt, însă, și țigani foarte bogați, chiar sfidător de bogați, precum cei care au ocupat deliberat inima Timișoarei, printr-un adevărat război semantic, convertind marginalitatea lor proverbială într-o centralitate simbolică. Sunt și țigani instruiți, activi în „cetate”, capabili de raționalitate. După cum sunt mulți, foarte mulți români „țigănizați”, care se integrează în descrierea de mai sus. Așadar, „țigănitătea” este în primul rând un construct cultural, înainte de a fi o realitate ce ține de o biologie a socialului. O anumită memorie colectivă ordonează ceea ce „merită a fi țigan”. Și tot mai pregnant, în anii din urmă, aceste memorii concurente (precum cea de „țigan” și de „român”) devin din ce în ce mai difuze, aglutinate, producând contaminări degenerate în ambele direcții (vezi manelele, bădărănizarea vieții publice, disprețul contractualismului, descurecările). Și astfel, descoperi cum la capătul drumului rămîne o „meta-narațiune” fără autor. Care descrie o tipologie sociologic majoritară ce poate fi, convențional, calificată drept o „mare țigănie”.

Optzeci și doi

(21 iunie 2007)

Am luat examenul?

Astăzi am mai avut un examen. De ce un episod dintr-o zi oarecare a unui universitar merită atenția unui cititor, inevitabil, grăbit? Poate pentru că într-o fărîmă de împlinire se ascunde un înțeles mai adînc, care mărturisește o dată în plus despre deriva lumii noastre. Așadar, în miezul evaluării observ cum unul dintre studenți, relaxat, și-a strecurat o altă foie cu „informații utile” sub paginile lucrării scrise. Dexteritatea și naturalețea cu care a mînuit totul mă provoacă. Mă arunc înspre ochii lui. Vreme de cîteva clipe privirile ni se intersectează. Bag curînd de seamă că cel tulburat sunt eu. Nici o tresărire, nici o emoție nu vibrează pe fața-i. E inert, senin, tîmp. Simt cum explodez. Încerc să mă stăpînesc. Plusez. Mă adresez, aparent calm, întregii asistențe: „Dacă descoperiți că din greșeală – sau nu – s-a strecurat o altă foaie sub paginile de examen ale vreunuia dintre dvs., vă rog *acum* să o înlăturați de acolo”. Pentru cîteva secunde mă întorc deliberat cu spatele. Invitația la „salvare” e atît de flagrantă, gîndesc eu, că numai un nesimțit notoriu nu ar reacționa. Reîntors cu fața către clasă, constat degrabă că mi-am făcut iluzii. Studintele copia liniștit mai departe. Colegii de alături erau la fel de detașați, cufundați în recuperarea (ne)științei lor. Mă echilibrez cu greu, și, după ce îl „pic” pe loc, înștiințîndu-l ce îl așteaptă „conform regulamentului”, îl întreb, totuși, cum a putut, cînd a văzut limpede că l-am „ochit”, să lase foia tot acolo? Răspunsul lui a venit automat: „Domnule profesor, ați stat prea puțin timp întors cu spatele”. Rumoarea mea se întîlnește cu uităturile rătăcite ale celor mai mulți dintre cei care îi erau în preajmă. Să nu vă imaginați replica de adineaori ca pe un afront asumat. Personajul descris mai sus nu era în stare de înălțimea unei sfidări. Iar colegii săi – mulți dintre ei – nu făceau altceva decît să își ascută simțurile, perpelindu-se de apropierea „vînătorului”. Lehamitea care mă cuprinde – mai ales la acele examene, precum cel de azi, în care se adună „restanțierii” – e vecină cu furia sterilă a căutătorului de aur în grajdul porcilor. Necurăția intelectuală cu care mă confrunt, absența oricărei morale, spiritul gregar, descurcatul cu orice preț și, peste toate, inerția omului „dus de val”, mă îngheață de fiecare dată. Veți spune că tabloul de mai sus e unul marginal și exotic. Că ar merita mai degrabă să îl tratez cu umor. Simțul umorului l-am pierdut în primii ani de universitate. Căci în diverse variațiuni, ceea ce am „pățit” astăzi mi se împlinse, mie și confrăților mei, tot mai des. Se spune că învățămîntul

românesc universitar a ajuns unul de masă. Că vechiul focar formativ al elitelor a fost convertit într-unul de „întreținere” a viitorilor șomeri, pentru o piață a muncii în care specializările pe care absolvenții le dobândesc nu au nici o legătură cu realitatea. Asistăm la un cerc vicios pe care nimeni nu vrea să îl frîngă. „Noi” „îi ținem” pe „ei”, inclusiv pe cei care nu sunt capabili să închege coerent o propoziție, iar „ei” „ne țin” pe „noi”. Toată lumea știe asta, dar nimeni nu o recunoaște tranșant. Deficitul cronic de resurse alocat educației, precum și declinul demografic, transformă munca noastră într-una mereu amenințată de spectrul reducerii posturilor din statele de funcții. Golul e suplinat parțial de „banii lor” (în contul taxelor pe care le plătesc, mereu mai consistente). Și de aici diluarea exigenței, autocenzura discernământului, „euforia” supraviețuirii. Sigur că sunt și excepții. Sigur că sunt profesori care nu acceptă compromisul, precum și studenți remarcabili. Important este însă dozajul lor în corpul sistemului. Or, aceștia au devenit minoritari, și într-o tabără, și în cealaltă. Masa critică a ignoranței instituționalizate a fost depășită. De acum, nu ne mai rămîne decît să ascultăm sfatul „eliberator”. Să ne întoarcem cu spatele. La viață, la istorie, la „celălalt”. Și să înțepenim cît mai mult timp așa. În mizeria care se întinde (în noi și din noi), asistați și tot mai singuri, măcar ni se va părea că totul e ok. Ni se va părea că am luat – examinat și examinator – examenul.

Optzeci și trei

(28 iunie 2007)

Merită să mai încercăm o dată! (?)

Într-o tăcere aproape deplină, azi se împlinesc 67 de ani de la începutul sfârșitului. Să exersăm împreună un exercițiu de empatie. Ceea ce urmează nu e o povestire literară. Și nici o frântură de text „emoțional”. Ci o invitație la o (re)găsire de sine. Așadar, în dimineața zilei de 28 iunie 1940, neanunțați de nimic, țăranii dintr-un sat bucovinean de pe malul Ceremușului, la granița cu Polonia, primeau vestea șoc: rușii vin peste noi! Puneți-vă în locul lor. Totul e „așezat” așa cum se cuvine, și tocmai se pregătesc de hramul bisericii din sat, de Sfântul Petru și Pavel. Nici cea mai mică aluzie nu putea sugera o asemenea desfășurare. Mai mult, „regele nostru” declarase asigurător, în fața unei mulțimi înfrigurate de emoție, cu câteva săptămâni înainte, în plin centrul Cernăuțului, că „nu vă vom abandona niciodată”, chiar dacă „ar fi să murim pînă la unu”. Și dintr-o dată, totul se prăvălește. Ce ai adunat o viață, tu și familia ta, e pulverizat în câteva clipe. O valiză. Asta e tot, în cazul în care, dacă te grăbești, după ce ți-ai dezmeticit familia, poți lua cu tine în Refugiu, către Țară. Mulți însă rămîn, neizbutind să se rupă de singurul „acasă” în care viața lor își afla un rost să se scurgă. Aveau să plătească cumplit. Peste numai un an, cînd Bucovina a fost redobîndită – vremelnice –, refugiații care și-au căutat gospodăriile, le-au descoperit fie pustiite, fie înstrăinate. Toți, dar absolut toți cei rămași, care erau după acte „români”, fuseseră deportați. Trimiși după Cercul polar, mulți aveau să se piardă. Mai apoi, în vara lui 1944, la al doilea refugiu, speranțele erau deja alungate. Din nou, toată viața îți intră într-o valiză, pe care o iei cu tine înspre o Românie agonizantă. Peste ani descoperi, căutîndu-ți rudele și pe cei apropiați, că cei mai „norocoși” s-au reîntors în satul lor natal după mai bine de 40 de ani, o dată cu relativa deschidere gorbaciovistă. După 1989, revizitîndu-ți locul de obîrșie, ți se înfățișează o lume „nouă”, stranie și străină, în care nu se mai vorbește, practic, românește. Afli că pentru cei ce s-au întors, în sfîrșit, „acasă”, nu mai este loc. Și totuși, viața se strecoară prin toate ungherele istoriei în care se poate respira. Ți se dezvăluie din nou cu speranță cum singurii ce mai vorbesc românește sunt copiii și copiii copiilor celor deportați, care moștenind verticalitatea și îndărătnicia părinților, se înverșunează să trăiască și să crească. Imaginea satului din povestirile părinților i-a ajutat ca atunci cînd au întîlnit realitatea nemijlocită a așezării

să o preschimbe după chipul imaginii reper. Deși acum o mână de oameni, au reclădit cu puterile lor biserica dărâmată din sat și astăzi se pregătesc, curați, pentru hramul de Sf. Petru și Pavel. Îi puteți privi în ochi? Ați făcut ceva pentru ei? Și pentru cei ca ei? Fiți liniștiți. Nu sunteți vinovați. Căci, nu-i așa, „nu ați știut nimic”. Nu ați știut că în vara lui 1940, cu o lașitate vecină cu netrebnicia, am abandonat fără să tragem un foc de armă aproape o jumătate de țară, găsind și cele mai onorabile justificări pentru „salvarea ființei noastre naționale”. Nu ați știut nimic despre acest mărunț tablou în mișcare al unui sat oarecare din Bucovina de Nord, satul tatălui meu, care poate fi multiplicat, la scara întregii țări părăsite, de mii și mii de ori. Am astupat mai mereu cu cuvinte pompoase (așa cum nu s-a sfiit în epocă să facă și Carol al II-lea) o realitate care se vestea tragică. Iar atunci când tragicul s-a petrecut, am fost îndemnați la uitare și rescrierea realității. Pe tiparul ideologic la modă, fie el legionar, „naționalist”, comunist sau al „democrației originale”. Dar ce ne facem cu oamenii? Cu concentratul lor de suferință și de nedreptate? Chiar dacă ei nu intră în „povestea oficială”, a ceea ce avem voie să ne reamintim? Ca niște relicve vii, ei ne caută privirea și ne întind mâna. Vom păși către mâine, ignorându-i mai departe? Dacă „noi” am fi fost „ei”? Începutul sfârșitului, așadar? Dacă vom persevera în uitarea teleghidată, din care se îmbuibă toate lipitorile politice, negreșit. Dar poate, în ceasul din urmă, punându-ne oglinda în față, vom înțelege că trebuie să începem să trăim „altfel”. Asumându-ne trecutul, găsind căi de a fi împreună. Căci la fel ca tinerii bucovineni care au reconstruit o biserică după o imagine moștenită, pe care o aveau numai în sufletul lor, și noi avem de reconstruit o Țară. Care, cândva, odată cu zorii secolului 20, începea să se arate ca o mare promisiune. Merită să mai încercăm o dată! (?)

Optzeci și patru

(5 iulie 2007)

Multă vorbărie și puțină viață

Tiparul deschiderii de sine a constituit în ultimii ani o topică des exersată a psihologiei sociale. Autodezvăluirea, privită ca și capacitate a actorului social de a transmite audienței informații consistente despre propria sa identitate, este esențială pentru stabilirea oricărui tip de relație interpersonală, dar și pentru ansamblul tiparelor relaționale dintr-o societate. Autodezvăluirea în sine este un proces universal, însă profunzimea sa, natura informațiilor vehiculate, preferința pentru un anume interlocutor, sunt influențate de specificul orientării cultural-valorice. Investigarea autodezvăluirii în țările Europei Centrale și de Sud-Est (deci și a României) a făcut obiectul unor cercetări aprofundate în anii din urmă, precum cele coordonate de Robin Goodwin. Ansamblul lor ne îngăduie să privim în cheie comparativă speciile de autodezvăluire proprii esticilor, față de cele ale „occidentalilor”. Dacă exponenții culturilor „occidentale”, individualiste, valorizează autodezvăluirea personală, reprezentanții culturilor „orientale”, colectiviste, încurajează autodezvăluirea relațională. De aceea, la români (tipic „colectiviști”), când semenul ți se deschide, îți vorbește de „tot neamul”, în schimb la „vestici” („individualiști”), informația livrată este despre sine și propria biografie. De asemenea, „esticii” au reticențe în a-și dezvălui gândurile sau sentimentele proprii înainte de a cunoaște opiniile partenerului de relație, printr-un fel de retractilitate „naturală”, asumată de timpuriu, și întreținută de temerea că „celălalt” va profita de „ceea ce află despre mine”, așa cum probează C. McHugh. Nu întâmplător, adâncimea autodezvăluirilor (calitatea, gradul de intimitate al informațiilor vehiculate) este mai modestă în culturile naționale colectiviste, suplinită de o expansivitate pe dimensiunea orizontală, a întinderii autodezvăluirii (cantitate de informații schimbată între parteneri), ceea ce conferă aparența unei autodezvăluiri echilibrate. Mesajul sugerat de aceste cercetări ar putea fi rezumat astfel: la colectiviști „se vorbește mult” - întindere a autodezvăluirii mare -, dar informația transmisă este „nerelavantă, superficială” - așadar, cu un grad de intimitate și autenticitate mai modest. Nu întâmplător, evocându-l pe Mircea Iorgulescu, putem întări că trăim într-o lume a „marii trăncăneli”. Cum se deschid esticii, în general, și românii în special, atunci când au în față un străin? Un corpus cercetări mărturisesc despre moștenirea locului: lumea Europei Centrale și de Sud-Est este teritoriul geo-politic și social în care cele mai adânci

legături interpersonale au fost îndeaproape supravegheate și puteau reprezenta o sursă pentru șantaj din partea puterii comuniste, care întreținea o atmosferă de teamă și neîncredere în semenii. Într-un spațiu social-politic dislocat la mijlocul secolului al XX-lea de la cursul firesc de evoluție, procesele interpersonale cele mai intime au cunoscut distorsiuni dramatice. Astfel, dincolo de beneficiile unanim recunoscute ale scoaterii la lumină a informațiilor despre propria persoană în raporturile cu partenerii de relație (regăsite în dezvoltarea relațiilor de prietenie, creșterea satisfacției maritale, obținerea suportului social, păstrarea sănătății fizice și psihice), la aceste națiuni, din nefericire, riscurile autodezvăluirii s-au materializat deopotrivă în trăirea sentimentelor de vulnerabilitate, a fricii de a fi abandonat de cei din jur, a temerii de a deveni victima agresiunilor sau a „pierderii controlului”. Aceste amintiri dominante asigură un mod specific de lectură a realității actuale, fapt ce perpetuează frustrarea definitorie (un exemplu apropiat de noi este trăirea „poverii de a fi român”), a sentimentului de inferioritate specific oricărui stigmat, corelate cu o atitudine obedientă și fatalistă. Așadar, suspiciune, neîncredere și teamă de „celălalt”, dincolo de aparența convivialității. Și peste toate, multă vorbărie și puțină viață.

Optzeci și cinci

(12 iulie 2007)

Deci

„Deci, asta e!” Vă sună cunoscut? Ca mai mereu în viața noastră publică, ceea ce spunem și ceea ce facem nu exprimă ceea ce suntem. În fond, această inflație a lui „decii”, care ar oglindi siguranța și claritatea unui raționament concluziv tăios, nu face altceva decât să suplinească un gol reflexiv. Studiile de psiho și socio-lingvistică au examinat modul în care se activează anumite tipare discursive, cu un anumit bagaj lexical, fără ca subiectul care le animă să mai fie conștient că le angajează. Interiorizate încă de timpuriu în cadrul socializării, ele dau seama de o anumită raportare la istorie care se rutinizează și lămuresc, uneori într-un chip neașteptat, modul în care subiectul „simte” și „știe” „ce se întâmplă” cu el. Astfel, de exemplu, în engleză „temătorul” „*I mean*”, repetat ca un adagio discursiv în conversațiile curente (de la cele ale unor conferințe academice formale, pînă la cele informale și colocviale, la o bere între prieteni) sugerează o îndoială – privitor la un aspect al lumii care poate fi deslușit - și o nevoie de explorare suplimentară, ce poate fi limpezită împreună cu un partener de dialog interesat, care te ascultă cu adevărat. A experimenta dialogul autentic, în care ești încurajat să vorbești despre realitatea unei lumi care merită să fie dezvăluită împreună cu celălalt, contrastează puternic cu stilul monologal, gălăgios, în care nici măcar nu aștepti să vezi „ce vrea” să spună celălalt, și în care „știi deja” că „lumea” e rînduită după „legea lor”, a celor care „fac jocurile” în societate. Iar noi, „asta e”, rămînem numai cu „vorbăria”. Cu alte cuvinte, „ce rost mai are să vorbim”, căci „oricum, totul iese cum vor ei”. Și atunci, nu ne mai rămînde decât „să ne facem că vorbim”, iar în locul informației, punem zgomotul, în locul urechii plecate către gîndul interlocutorului, punem obsesiile singurătății noastre. Acest tipar de comunicare contaminează cele mai neașteptate contexte de interacțiune: în conversațiile dintre părinți și copii, între partenerii de viață, între colegii de serviciu. E ca și cum excesul expresiv în plan retoric (asezonat la cei mai mulți conaționali și cu o gesticulație abundentă) poate suplini gîndul împărtășit, preocuparea pentru soarta „celuilalt”, convingerea că „noi” nu suntem numai o turmă care reunește niște „eu”-ri stinghere. Oricum, rezultatele studiilor realizate asupra repetitivității de apariție în limbajul cotidian ale unor sintagme reper implicite (care plasează „decii”-ul românesc la loc de cinste, ca un echivalent – în frecvență – al „*mean*”-ului anglofon) descriu nu numai recurențele lexice, ci și

funcționalitățile acestor „noduri de comunicare”, cum le numesc sociolingviștii. Bunăoară, la britanici, dubitativul „*mean*” joacă rolul unui ferment de creștere a unei comunicări împreună cu „celălalt”. La români, în schimb, concluzivul „deci” nu pune capăt unei călătorii semantice (așa cum s-ar cuveni cu orice „nod comunicațional de bilanț”), ci, cel mai adesea, o inaugurează (mulți români își încep discursul cu „deci”). Iar după deci,... nimic. „Deci... asta e”.

Optzeci și șase

(19 iulie 2007)

„Gură mare” și „morală mică”

Printre multele scenarii experimentale pe care psihologii sociali le imaginează pentru a-și testa ipotezele, se strecoară uneori și unele ce pot să pară o farsă. Dincolo de registrul anecdoticului, însă, multe dintre tiparele valorice și atitudinale cele mai profunde ale celor implicați pot deveni accesibile. Ce faci, bunăoară, ca simplu client, dacă într-un supermarket, după ce ai achitat contravaloarea produselor cumpărate (să zicem 50 RON pentru niște mărfuri care valorau 35 RON), ți se înapoiează un rest vădit mai mare decât cel necesar (ți se oferă 45 de RON, în loc de 15 RON). În primul rînd, „constați” greșeala ori nu? Dacă da, cînd înapoiezi banii, o faci cu „spectacol”, dovedind audienței corectitudinea ta „exemplară” sau firesc, tăcut, reaşezînd lucrurile la normal fără tevatură? Ce se întîmplă dacă variezi nivelul sumei primite ca „rest greșit”, sporind progresiv valoarea banilor pe care vînzătoarea îi aşează, mașinal, lîngă casa de marcat? Toate aceste întrebări le-am avut în minte atunci cînd am construit un scenariu precum cel descris mai sus, în care au intrat toți cei care întîmplător - conform schemei de eşantionare - s-au nimerit să-i devină „actori”. Urmîndu-l, am încercat să estimez, în registru comparativ, felul în care românii obișnuiți se raportează la exigențele corectitudinii și respectului interpersonal. Pe scurt, aparent, românii sunt „rezonabili”: pe ansamblu, în șapte cazuri din zece, aceștia refuză să „fure”. Dacă însă suma „în dispută” crește semnificativ (în loc de 50 RON, primești un „rest” de 500 RON, de exemplu), românul devine mai „flexibil”: aproape un subiect din doi uită să refacă „greșeala” vînzătoarei. Oricum, în Germania și Olanda, acest studiu a indicat scoruri infime ale furțișagului, de 2-3%, indiferent de nivelul sumei returnate eronat. În privința deschiderii expresive a „clientului corect”, în opoziție cu loturile de subiecți occidentali, la noi predomină „cercul” exemplificator. Astfel, de regulă, conectînd audiența conjuncturală din preajmă, cel care își descoperă „onestitatea” o face vocal și evocator. Ceva de genul: „băgați de seamă, cine-i ca mine!”. În sfîrșit, în interviurile post-experimentale, cînd psihologul îl avertizează pe subiect că, totuși, a fost numai o „mică înscenare științifică” și trebuie să înapoieze banii în surplus, la noi apărea o variabilă dependentă foarte „originală” - inexistentă „dincolo”-: rata de subiecți care refuză să mai returneze suma necuvenită. Sub cele mai neașteptate pretexte, de la varianta „pragmatică” („să-și facă datoria vînzătoarea și să fie mai atentă”), trecînd prin cea

pasiv-agresivă („scuțiți-mă cu știința voastră, nu cred că am fost obiectul unei cercetări”) și sfârșind cu cea „mistică” („mîna lui D-zeu mi-a pus banii în mîna mea”), „românul” nostru decidea, în 9% din cazurile de furțișag (3% din total) că „nu-i pasă” și că „ce-i în mîna nu-i minciună”. Și pășea mai departe. Așadar, după ce parcurgi 1000 de cazuri „testate”, din care în 300 „te fură” pe față, iar în zece mai și pleacă cu banii furați după ce i-ai dezvăluit public furtul, îți dai seama că ai de-a face cu un tip social aparte: „gură mare” și „morală mică”. Oricum, studiul a fost organizat în Timișoara. Ar fi interesant de văzut ce rezultate s-ar obține dacă, vorba psihosociologului, s-ar varia variabila independentă: tip de magazin, mediu de rezidență,... regiune istorică. Ce părere aveți?

Optzeci și șapte

(26 iulie 2007)

Deindividualizarea la români

Descrisă ca un proces de trăire a pierderii identității din cauze de natură fizică (precum întunericul) sau de natură socială (precum starea de mulțime), deindividualizarea a suscitat numeroase controverse și a reunit multe demersuri experimentale cu rezultate neliniștitoare. Cercetătorul care a avut cele mai importante contribuții în domeniu este psihosociologul american Philip Zimbardo. Încă din studiul său din 1969, acesta a distribuit subiecții în două grupe: în prima a solicitat participanților să îmbrace haine care să le întrețină anonimatul, de genul unor mantale lungi, cu glugi de tipul Ku Klux Klan; iar în cea de-a doua, haine comune, obișnuite, particularizate. Rolul celor implicați a fost acela de a administra șocuri electrice unor complici ai experimentatorului, care erau învățați să greșească într-o sarcină de învățare. S-a constatat că cei din prima grupă aplicau șocuri electrice de intensitate considerabil mai ridicată, pierzându-se sub anonimat, ceea ce l-a făcut pe cercetător să concluzioneze că deindividualizarea conduce la comportamente iresponsabile, cu efecte negative asupra rețelilor sociale locale. Dar există diferențe culturale asupra deindividualizării? Cum s-ar comporta românii în condiții de anonimat? Câteva studii derulate pe loturi de subiecți în vestul țării ne sugerează unele tendințe care ne pot pune pe gânduri, ce urmează – sau nu – să fie validate pe eșantioane mai largi. Merită subliniat faptul că anonimatul transformă într-un mod cu totul special participantul român la experiment. Aici, în termeni relativi, se înregistrează scoruri mult mai mari ale violenței interpersonale decât în varianta „occidentală”. Însușită în vremea comunismului ca o „resursă” prin care „puteai supraviețui”, convertind astfel frustrarea și marginalitatea, ascunderea de „celălalt” conferea omului obișnuit energia interpersonală necesară pentru denunț sau agresiune explicită. Și cu cât frustrarea socială era mai pronunțată, cu atât „disponibilitatea” de a „lovi în semenul tău” sporea. Ciudate sunt însă „moștenirile” acestor comportamente deviante, mobilizate acum de tineri care nu s-au socializat în comunism. De exemplu, atunci când unui grup de 74 de studenți (de la o facultate... umanistă) le-am asigurat anonimatul, mai bine de jumătate dintre aceștia (41) au decis să aplice un șoc electric „letal” unor „nevinovați” (medie peste 220 V), „studenți și ei” (desigur, complici în tot acest scenariu foarte realist), pentru că nu își aminteau niște asociații de cuvinte, citite în prealabil o singură dată. Cu toate acestea, tinerii „umanști”

au fost la fel de iresponsabili ca și „părinții” lor (cu toții din învățământ, cu o medie vîrstă de peste 50 de ani, și cu o rată a „violentei extreme” de 33 din 61). Pînă la urmă, chiar și limita agresivității era convențional stabilită (220 V), cvasi-totalitatea fiind mai mult sau mai puțin violenți, doar 11 subiecți refuzînd tranșant aplicarea unor șocuri electrice. Ce putem înțelege din această descriere care poate să ne pară terifiantă? Că, așa cum susține Zimbardo, personalitatea este un construct situațional (deci „ceva” „flexibil”, modelat de context), astfel încît, parafrazîndu-l, „suntem cu toții asasini potențiali”? În parte, ori cît de greu ar fi să ne asumăm asta, da. Există, însă, societăți traumatizate, în care oamenii ce le compun au experimentat atît de frecvent și de profund neputința, privarea de libertate și marginalizarea simbolică (adică, mai pe românește, batjocura la drumul mare!), încît înclină să transforme această imensă energie negativă în violență îndreptată împotriva celui care, fie și numai pentru o clipă, „ajunge pe mîna mea”. Așa „îmi imaginez” că „și eu sunt puternic”, devenind „stăpînul vieții mele”. În fapt, cei care „controlează” la nivelul societății toată această gramatică a supunerii generalizate nu fac altceva decît să amenajeze profitabil frica și frustrarea. Înrobind o dată în plus. Astfel, putem înțelege de ce denunțurile la români au fost atît de frecvente, de ce violența mediatică, linșajul intelectual, bătăria interpersonală constituie regula și nu excepția climatului public. Așadar, la noi agresivitatea exteriorizată prin deindividualizare nu este (numai) „din afara noastră” (situațională), ci, mai ales, „din noi”. Și merge dincolo de noi, înspre o istorie în care am uitat – prea adesea – să trăim ca actori angajați, ci numai ca spectatori aruncați la spectacolul propriei vieți.

Optzeci și opt

(2 august 2007)

Despre sondaje și reprezentativitate

Sondajele de opinie constituie una dintre cele mai însemnate achiziții ale democrației postdecembriste. Dincolo de procentele perindate pe dinaintea ochilor telespectatorilor și de graficele frumos colorate ce ne indică gradul de adeziune al cetățeanului pentru un anumit personaj de prim plan sau pentru o anumită politică publică, sondajele ne comunică o semantică de plan secund încurajatoare: “și noi contăm!”. Avem de-a face cu o filosofie de ordonare a lucrurilor în societate care contrastează flagrant cu monologul ideologic comunist, în care ni se livra viziunea perspectivă a “Partidului și conducătorului iubit”, încât oricâte rezerve metodologice și deontologice ai avea, nu poți să nu semnalezi progresul. E adevărat: cel mai adesea sondajele sunt comentate de nespecialiști, care deturneză sensul tendințelor statistice sau construiesc inferențe nelegitime, nesuținute de date – pe care oricum nu au competența de a le gestiona -, după cum nici nu sunt mulți sociologi cu darul vorbirii pe înțeles. Totodată, nu poți ocoli faptul că există institute de sondare îndoielnice, care propun cifre ce se sincronizează suspect cu interesele finanțatorilor, iar mass-media prezintă deseori fără discernământ aceste rezultate, laolaltă cu ale firmelor – foarte puține la număr – serioase și oneste. Dar ca în orice proces de învățare la nivelul societății, lucrurile încep să se cearnă: apar expertize tot mai profesioniste, institutele se ierarhizează mai ferm cu fiecare an, competența cetățeanului activ și angajat public (care alcătuiește acel strat de aproximativ 10% ce pune România în mișcare) e tot mai sporită și exigențele sale vor impune o reșezare a pieței institutelor de gen, în care cei dubioși vor fi, treptat, marginalizați. Căci s-a înțeles importanța strategică extraordinară a informației adecvate, precise și rapide, precum și resursa imensă pe care o constituie cunoașterea tendințelor care compun metabolismul social românesc. Iar cei care au puterea – sau aspiră la ea – au nevoie de cunoașterea dinamicilor structurale, pentru a acționa asupra mașinăriei sociale și nu a re-acționa mereu la un curs al evenimentelor impus din afară. Dar... Dincolo de evoluțiile optimiste, nu pot să nu stîrnesc scepticismul din mine când îmi dau seama că cei care vor să reformeze sondajele de la noi – și implicit acuratețea lor – nu se vor confrunta numai cu precarități metodologice de colectare a datelor, ci și cu o trăsătură mai adâncă a patologiei sociale românești: neîncrederea generalizată în “celălalat”. În fond, premiza fundamentală a oricărui sondaj de opinie este

reprezentativitatea. Complicata metodologie de colectare a datelor prin procedeele de eșantionare vizează tocmai examinarea *tuturor* opiniilor exprimate într-o societate pe o temă dată și a tuturor straturilor sociale care le animă, chiar și a celor nu ar dobîndi altfel o voce publică. Or acest pluralism discursiv de nivel societal e pus în discuție de un simptom care - ca și coordonator a multor cercetări pe eșantioane reprezentative – mă neliniștește: rata de acceptare a completării unui chestionar curent la un sondaj scade progresiv în România ultimilor ani. Altfel spus, ceea ce strîngi dintr-un eșantion se dorește a fi o copie fidelă a opiniilor înregistrate în “volumul populației globale”. Dar ce se întîmplă cînd se ajunge ca aproape în 2 cazuri din 3 oamenii obișnuiți să refuze să vorbească cu tine, ca operator (tendința e mult mai accentuată decît la începutul anilor 90, cînd rata neîncrederii era de aproximativ 1/2) ? Rămîne un “popor tăcut” care, cu siguranță, este “altfel”. În ce măsură mai este “reprezentativ” ceea ce “descoperim” noi sociologii, cînd nu mai găsim căile de a ajunge la ceea ce gîndesc un număr atît de copleșitor de mare de semeni de-ai noștri? Dincolo de corecțiile rutiniere ce ne ajută să ponderăm tehnic acest efect, rămîne întrebarea cea mai grea: de ce astăzi românii sunt mai neîncrezători chiar decît în anii imediat postceaușiști, cînd aveau în sînge teama de a spune liber ce gîndesc despre lumea în care trăiesc? Ar merita să ne aplecăm cu mai multă preocupare asupra acestui uriaș continent de tăcere și refuz, după cum s-ar cuveni să ne mai moderăm absolutismul expertizelor noastre. Și să înțelegem, în sfîrșit, că dacă nu vom găsi fiecare (deopotrivă noi, psihosociologii, cu uneltele științei noastre, dar mai ales politicienii, cu resursele lor) căile de a ajunge la “cealaltă” Romînie, nu vom mai avea o țară, ci numai niște teritorii sociale tot mai fracturate, monologale și neîncrezătoare. Pe deplin reprezentative...

Optzeci și nouă

(9 august 2007)

V-am făcut-o!

Deseori, studenții îmi furnizează cele mai interesante subiecte de cercetare. Așa s-a întâmplat deunăzi, când unul dintre tinerii inteligenți cu care am lucrat mi-a sugerat să mai las deoparte „abordările de sus, structurale”, și să cobor într-o realitate „mică, de-a lui Mitică”. Căci mai ales aici poți găsi miezul unor fenomene care pun în mișcare dinamicile „macro”. Bunăoară, cum ne prezentăm „noi românii” – ca să vorbim academic – în registrul „contractualismului interpersonal”? Mai simplu, al respectării cuvîntului dat? Omul fusese frapat și jignit (ardelean fiind) de ușurința cu care patronul pentru care lucrase într-o slujbă cu jumătate de normă a „uitat” să-i plătească orele suplimentare, pe care convenise să i le achite în afara contractului scris. Mărturia studentului e edificatoare: „- Patronul mă rugase disperat să îl ajut, căci apăruseră niște comenzi urgente care trebuiau rezolvate, și cu toate că eram și eu foarte prins, am acceptat. Trebuia doar să îmi plătesc studiile de undeva, așa că nu imi stricau niște bani în plus. După ce urgența se consumase, șeful a cotit-o brusc și a trebuit să plec din firmă cu buzele umflate. Într-adevăr, nu semnasem nimic. Dar ne dădusem cuvîntul să ne ajutăm reciproc: eu cu munca, cît e nevoie, el cu banii, la sfîrșitul comenzilor. Acum m-am învățat minte și mi-am luat seama. Și cînd mă gîndesc cum se fălea șeful meu cît era el de „bănățean” și de „neamț”, mi se face lehamite. S-a miticit lumea asta peste măsură!”. Contaminat de acest exemplu, am urmărit mai apoi modul în care se respectă înțelegerile între oameni într-o specie de interacțiune similară, pe care aproape nimeni dintre noi nu o poate evita: cea cu „meșterul”. Fie el zidar, zugrav, instalator sau electrician, personajul cu pricina devine un actor al scenei vieții noastre care frecvent rîvnește la un rol de stăpîn atotputernic. M-a preocupat nu atît modul în care se derulează raporturile dintre „client” și „specialist” într-un contract formal (scris), ci în „micile aranjamente” informale. De asemenea, sarcina trebuia să nu fie doar punctuală (căci ar fi fost greu de ocolit înțelegerea doar la schimbarea unui robinet), ci mai „complexă”, necesitînd măcar 2 zile de lucru. Intervievînd peste 100 de timișoreni care avuseseră de-a face în ultimul an cu „meșterul”, am aflat că în aproape 7 cazuri din 10 oamenii se simțiseră înșelați: costurile au fost mai mari și/sau termenele nerespectate. Ca un numitor comun răzbătea fatalismul asumat: „ăștia suntem”, „nu aveam de ales” (?). De la bun început relația fusese contruită disproporționat, între un client

neputincios, incapabil să își apere drepturile și care cedează pînă la urmă „ca să iasă, totuși, treaba”, și un „specialist” discreționar și incorect. Care știe că „te are la mîna”. Era neverosimil să descoperi cazuri în care intelectuali de bună condiție consimțiseră să fie „tăvăliți” de un „meșter” cu patru clase sau oameni cu venituri modeste (de regulă pensionari), care acceptaseră să plătească pentru același serviciu mai mult decît cei cu stare. Într-o lume în care *simți* că „nu ai de ales” (deși azi ai mai mult decît oricînd!) în rezolvarea unor sarcini curente, pînă și cele mai mărunte interacțiuni cotidiene sunt un prilej de exercitare a strategiilor „descurcărelii”. Și „fiecare se descurcă cum poate!”. Ocolind contractualismul formal, care pare costisitor (deși un coleg dintr-o multinațională îmi dezvăluia că rata de respectare integrală a clauzelor contractuale formale de către partenerii cu care firma avea afaceri nu depășea 50%!), „românul” obișnuit caută „mica potriveală”, maximizarea „oportunităților” clipei – mereu pecepute ca limitate. Știind doar că rolurile, sunt, în fond, interschimbabile: „azi mi-o face el mie, mîine i-o fac eu la altul!”. Și aceste mici „reglări de conturi” alimentează, la nivel „macro”, marele val de neîncredere în instituții și generalizatul cinism social. Multiplicat la scară de masă, lîngă noi, și în doze diferite, în fiecare dintre noi, Mitică chicotește mulțumit: „V-am făcut-o!”.

Nouăzeci

(16 august 2007)

Spațiul proxemic la români

În ultimii ani, pornind de la intuițiile antropologului și sociologului E. T. Hall, s-au articulat întregi corpuri de studii asupra *distanței proxemice*, înțelegând ca distanța fizică interpersonală care asigură o securitate psihologică în relația cu „celălalt”. Conform viziunii cercetătorului american, fiecare om partajează cu semenii un spațiu informal prin care se simte „în siguranță”, câtă vreme însoțitorul său nu încalcă această graniță simbolică. Situații de interacțiune specifice delimitează „arii de securitate” bine precizate, care sunt din ce în ce mai restrânse pe măsură ce plecăm dinspre contexte de interacțiune publică (într-o stație de tramvai, de exemplu, când distanța proxemică este mai mare, de ordinul metrilor), înspre cele private (în relația cu un partener de dragoste, bunăoară, când distanța proxemică devine mult mai redusă, de ordinul zecilor de centimetri). Încălcarea acestei granițe (când „celălalt” intră în „spațiul meu”) este resimțită ca o agresiune nemijlocită, generând un disconfort semnificativ, însoțit de simptome psihosomatice (neliniște, temeri, nesiguranță). Măsurători ale percepției distanței proxemice în contexte determinate (de exemplu, în mijloacele de transport în comun) au relevat diferențe interculturale însemnate. Din nou, variabila cea mai influentă pentru tema în discuție o constituie tiparul cultural, care poate fi colectivist (propriu popoarelor post-comuniste, dar și lumii islamice ori extrem orientale) sau individualist (specific popoarelor „occidentale”, cu referința extremă Statele Unite). Astfel, s-a observat că în culturile naționale individualiste, omul obișnuit înclină spre strategii relaționale prin care își afirmă independența, și întreține, în general, o distanță fizică mai mare față de „celălalt” necunoscut, comparativ cu reprezentanții culturilor naționale colectiviste, care își protejează aria de securitate simbolică personală. Comparația tipică care se poate realiza este aceea dintre reprezentanții popoarelor balcanice, preponderent colectiviste, și cei ai popoarelor nordice, considerate individualiste. În consecință, un „sîrb”, un „grec” sau un „român” vor fi, de exemplu, în „mult mai mare siguranță” atunci când se întîlnesc cu un personaj cunoscut în prealabil, fie și fugar, iar paleta expresivității relaționale coboară deseori în conduite („îmbrățișări”, „pupături”, „dialog pe un ton ridicat”) care stîrnesc adevărate blocaje semantice și afective pentru un „sudez” sau „german”. Totodată, s-a constatat că în culturi colectiviste, atunci când relația cu „celălalt” se stabilește cu un partener de rol cu

care subiectul de referință știe că va întreține o relație în viitor și cu care anticipează că va partaja spațiul personal, distanța proxemică este mai redusă decât în culturi individualiste. Dacă, însă, relația se îngemănează cu un „celălalt” cu care subiectul nu „a avut de-a face”, cu „străinul” prin excelență, atunci intervalul de securitate fizică personală se stabilizează la distanțe interpersonale foarte mari, ceea ce exprimă și temerea în inițierea unei relații cu „celălalt diferit”. Nu întâmplător, în țările colectiviste nivelul capitalului social, regăsit îndeosebi în încrederea interpersonală față de „cel necunoscut, de-o seamă cu noi” (așa numita încredere generalizată, calificată așa de sociologi pentru că măsoară „încrederea în *general* în oameni”) este de regulă mai scăzut decât în țările individualiste. Pe scurt, colectivștii (deci și majoritatea românilor) sunt mai vulnerabili, căci sunt și cei mai autarhici: imediat cum ies din „mica” lor lume și sunt puși în situația de a interacționa cu semenii necunoscuți, se simt deja „invadați”. Și, ne învață Hall, strategia de „răspuns” cea mai frecventă pe care oamenii o angajează atunci când experimentează constant și rutinier încălcarea spațiului lor proxemic o constituie agresiunea implicită. Activată „natural”, fără „să te mai poți stăpâni”, aceasta devine o formă mascată de a converti „salvator” nesiguranța și frica de „celălalt”. Astfel, atunci când diagnosticăm atotputernicia bătărilor în viața publică românească, cred că ar trebui să nu ocolim și această sursă neliniștitoare.

Nouăzeci și unu

(23 august 2007)

„A supraviețui” sau „a deveni”

Au existat mereu dificultăți în definirea unui specific cultural. Atunci când se încearcă o definire operațională, se preferă descrierea unei culturi prin intermediul unor tipare relaționale specifice. Factorul fundamental angajat în acest demers e reprezentat de ansamblul *patternurilor existențiale*, exprimate prin verbele ontologice „a fi”/ „a avea” sau „a supraviețui” / „a deveni”. Comunitățile centrate pe „a avea” sunt tipice unor societăți care au depășit „foamea istorică” și au însușit valorile postmaterialiste, pentru a prelua sintagma lui Roland Inglehart. În asemenea locuri, „a fi împlinit” înseamnă a poseda „obiecte” și „experiențe”, cât mai diverse și mai „la modă”. Comunitățile care funcționează, însă, în registrul lui „a fi” valorizează registrul împlinirii personale prin trăiri autentice, profunde, asociate unei morale tradiționale. Comunitățile în care oamenii sunt ghidați în strategiile lor existențiale de registrul lui „a supraviețui”, „își duc viața” printr-o formă de *autism social* la limita subzistenței, nefiind capabili de strategii pe termen mediu și lung, singura și decisiva preocupare fiind salvarea „de pe o zi pe alta” din impasul colectiv, mizeria cotidiană și lipsa de speranță socială. „Izbînda” lor e provocată, bunăoară, de plata facturilor curente și a întreținerii. Cei din registrul lui „a deveni” pot însă îngemăna planuri pe termen mediu și lung (de la hotărîrea propriei biografii profesionale pînă la alegerea destinației viitorului concediu de odihnă, achiziționarea bunurilor de larg consum, construirea de locuințe sau inițiativa în deschiderea unei afaceri), au o speranță socială angajantă („are rost” să pornească o acțiune comunitară), se automotivează, *simt și știu* că „merită” să aibă inițiative sociale, economice, politice, pentru că ele vor avea un ecou stimulat, sporindu-le resursele comunitare. Din nefericire, societatea românească contemporană trăiește sociologic majoritar la limita subzistenței, iar conținutul barometrelor de opinie publică din intervalul 1994-2007 exprimă un *pattern* existențial precumpănitor dezangajant. Privind la dinamicile sociale românești, ceea ce vedem „în față” poate să se contureze, de aceea, înșelător. Da, totul pare „în mișcare”, au apărut super și hypermarketurile - care sunt mereu pline -, mașini noi și scumpe poți descoperi pretutindeni, vilele se ridică precum ciupercile după ploaie. Dar această Românie a „ajunșilor” nu formează decît o parte, modestă, din România întreagă. Așadar, preluînd diferențierea de început, datele atestă

că numai aproximativ 3 români din 10 activează strategii de dezvoltare, cei mai mulți retrăgându-se în registrul subzistenței. Și totuși, nu suntem condamnați la nefericire. Totul e să „fim”, cu condiția să fim în numele unei tradiții vii și catalizatoare social, care să ne învețe să ne așezăm comunitar împreună. Astfel vom putea începe, progresiv, și să „avem”. Dar mai e, oare, de găsit așa ceva?

Nouăzeci și doi

(30 august 2007)

Poveste de la mare

Călătorind prin țară, prin diferitul cultural reprezentat de România reală de astăzi, poți remarca și numeroase similarități neașteptate. Bunăoară, privind în jurul Timișoarei și exceptând capitala, te-ai aștepta să observi în mai mică măsură specia "întreprinzătorului" imobiliar, cu cât mergi către răsărit. Nici pomeneală. Mai mult, cu cât zona are un potențial de câștig imobiliar mai substanțial (precum în Valea Prahovei sau pe litoral, ca să dau numai două exemple flagrante), cu atât tipul social vizat e mai influent și mai fudul. Exersând în concediu cu familia o antropologie domestică involuntară, am descoperit un "informator" cu o poveste interesantă, care deschidea alte povești pline de tîlc. Dascăl de provincie atras irezistibil de mare, acesta mi-a mărturisit cum a optat, în urma cu aproape 40 de ani, pentru o repartiție la Costinești. Iată-l așadar descins într-un tîrg părăsit, ploios, într-o zi mohorîtă de septembrie, cu hotărîrea de a aduce, atît cît e cu putința, fără fumuri pașoptiste, "lumina" (sau măcar o farîmă din ea) printre oamenii "părășiți" de aici. Tot ce găsisese în micul sat întrecea cele mai pesimiste așteptări: sărăcie, ignoranță, și, mai ales, totul, dar totul cenușiu. A fost găzduit la început în casa unei văduve tinere cu mulți copii. De la oraș fiind, cînd a intrat, a rămas aproape înmărmurit. Cum ploua strașnic, zidurile de chirpici, nu mai înalte de un stat de om, se umeziseră și pe interior, astfel încît încăperea părea o peșteră inundată de un izvor subteran care stătea să izbucnească. Dar, mai ales, cînd a pășit, picioarele i s-au afundat, la propriu, pîna la glezne. Podeaua nu era decît o mîna de pămînt bătut, care se mocirlea la prima ploaie mai zdravănă. Femeia l-a întimpinat, emoționată (auzise de la primar ca vine "dom' profesor", iar ea nu avea nici măcar patru clase) și, fugar, așa cum făcea cu preotul la biserică în fiecare duminică, i-a sărutat mîna, poftindu-l cuvios. Vizibil stingherit, tînărul dascăl a pășit în noua lume de la înălțimea unui rol social care, atunci, reprezenta "ceva". Omul s-a adaptat cum a putut, și în pofida frumuseții sălbatice a locului, a plecat de aici cu prima ocazie, înspre un oraș reședință de județ unde "era, măcar, trotuar". Pleca complet vindecat de iluzii culturalizatoare. Se întorcea însă la dragostea lui, marea, de fiecare dată cînd găsea puțin timp liber. Și, cu cât drumurile biografiei sale se îndepărtau de mare, cu atât Costineștiul se schimba mai vîrtos. Regretă că la începutul lui 90 nu a cumpărat un lot de pămînt aici, căci i s-a părut 'neprofitabil'. Era vremea lui 'un leu metrul'. Cu jumătate de salar îți puteai cumpăra o

suprafață de 1000 de metri pătrați. Apoi a plecat din țară, traversând oceanul, și legătura cu "marea noastră" s-a rupt. A aflat, printre frînturi, că oamenii de aici s-au îmbogățit treptat. Astăzi s-a reîntors și și-a cumpărat un teren de 1000 de metri pătrați cu puțin peste 100000 de euro. A vrut să își viziteze și gazda de odinioară. A căutat strada mocirloasa și s-a rătăcit. De jur împrejur erau numai vile mai ceva ca în Miami Beach. Iar vechea lui gazda e o matroana "onorabila", care trona în fața celei mai "țapene" clădiri din zonă. În jur, Land Rover-urile și BMW-urile "copilașilor". S-a îndreptat spre ea. L-a recunoscut imediat din priviri, dar acum ea era cea care stătea "sus". Nici măcar nu s-a sinchisit să răspundă la salutul lui respectuos. Era numai un "pîrlit de profesor", doar. Intrigat, a aflat cum femeia și familia ei făcuse avere din "afaceri cu terenuri" - desigur, alături de micii nomenclaturiști ai locului - iar acum, deși era "aceeași" Marie, intrase în cu totul altă pălărie a unei Romanii răsturnate, în care nu "cartea face parte", ci, vorba localnicilor, "ciupeala" și "țeapa potrivită". Iată cum tranziția nu a avut numai perdanți. Și cum, la fel ca în Giroc sau în Dumbrăvița, lângă Timișoara, poți afla o altă față a imensei schimbări postdecembriste: șansa de a fi câștigător aproape fără să vrei și fără să știi prea bine ce să faci cu ceea ce da pe dinafară. Dar să nu ne amăgim, căci Pierre Bourdieu ne învață că, spre deosebire de matroana din poveste (care va intra și ea, probabil, în aceeași regulă nescrisă), societatea reglează cel mai adesea, pe termen mediu, "treaba": cine nu a avut înainte, nici nu va avea, iar cine a avut, va avea în preaplin.

Nouăzeci și trei

(6 septembrie 2007)

Principiul simplei expuneri și “trezirea” socială

Unul dintre cele mai des confirmate postulate ale psihologiei sociale, efectul simplei expuneri, a fost pus în evidență de Robert Zajonc, devenind suport pentru orice acțiune mediatică profesionist constituită. În descrierea sa, psihologul american a observat cum, pe măsură ce suntem expuși mai frecvent la un stimul slab negativ, neutru sau pozitiv, ajungem la o apreciere progresiv pozitivă a stimulului (ce este prezentat, de exemplu, sub forma unor cuvinte sau ideograme dintr-o limbă inaccesibilă subiectului). Așadar, pe scurt, fie că e vorba de un detergent sau de un candidat politic, cu cât mai frecvent îl privești, cu atât “îți place” mai mult. Până se produce o „saturație”, mecanismul funcționează fără greș. Totul e, cum spuneam, ca stimulii inițiali să nu fie, de la bun început, respingători. Astfel, un stimul perceput ca puternic negativ nu va conduce la o sporire a atractivității sale. Orice semen de-al nostru ce și-a păstrat un minim discernământ, oricât de frecvent ar fi expus mediatic la un stimul de tipul chipului de „tribun revoltat și izbăvitor“ al lui C.V. Tudor sau de „sfânt artizanal” gen Gigi Becali, nu va ajunge să-l prețuiască mai mult, mai degrabă accentuându-i-se disprețul și dezgustul inițial. În alte culturi, însă, tendința nu e identică cu cea obținută în Statele Unite. Îndeosebi în zona latino-americană și în Balcani, cercetările înregistrează o “încetineală”, o „rezervă” perceptivă considerabilă în evaluarea stimulului prezentat repetat, așa încât poți să faci „publicul țintă” să te privească, că oricum nu „te vede”. Aici vei obține tendințe similare dacă, pe de o parte, se oferă participantului la studiu o condiționare pozitivă („bani”), sau, pe de altă parte, se permite subiectului să privească toate cuvintele deodată, după care să fie expus mai puțin la unele și mai mult la altele. Prin urmare, când omul obișnuit este motivat suplimentar, sau este îndemnat să judece pe baza unei evaluări inițiale a întregului părțile ce-l asamblează, redevine „american”. Se sugerează că ceea ce lipsește „non-americanului” este o experiență cotidiană a unei motivații ridicate pentru sarcini curente (care pentru americanul de rând sunt recompensatoare) și o experiență pozitivă a interacțiunii cu stimulii cotidieni, conferind ansamblului lumii sociale percepute calitatea de a fi „în regulă”, ceea ce pentru cei mai mulți dintre americani reprezintă o achiziție „firească”. Numai depășind un prag dublu, prin care omul simplu își recuperează motivația angajării în sarcină și se convinge că ceea ce i se

dezvăluie nu are nimic amenințător, acesta ajunge să favorizeze progresiv stimulii la care este expus. Dacă, dimpotrivă, societatea nu îl înzestrează pe subiect cu „informație validă”, întreținând o *obișnuință a învățării nerelevante*, fenomenul conduce la retragere și reținere. Rămîne un „popor” de oameni însingurați, care „nu aud” ceea ce se spune și „nu văd” ceea ce se petrece, căci au fost învățați că oricum viața lor „e făcută” de alții. Efortul pentru a-i „trezi” este, de aceea, înzecit. Iar practicile occidentale de influență socială vor rămîne inadecvate și ineficiente, cîtă vreme nu îl vom putea face pe românul obișnuit „amorțit” să simtă că „merită” să „trăiască aici”, iar ceea ce se întîmplă cu el e „de bine”.

Nouăzeci și patru

(13 septembrie 2007)

O mare indigestie istorică

„- Salut, prietene. Ce mai face Banatul *meu*?” Tresar. Oare cine e „prietenu” care și-a apropiat Banatul? Sunt bătut pe umăr, mă întorc cu oarecare stinghereală când descopăr un chip incert – l-am întâlnit undeva, cândva, dar atît – care alunecă tot mai aproape de mine. În acest abur, deopotrivă de semiclandestinitate și semietilitate, sunt împins deja spre confesiune. E cam nepotrivit, găsesc eu, să am secrete în plină reuniune publică bucureșteană, „lansare de proiect cultural”, în preajma atîtor mari personalități și în jurul unei mize cît se poate de urgente. Dar bag de seamă, curînd, că pentru unii dintre invitați (toți „importanți”) miza nici nu mai contează (de aceea nici nu am să o mai dezvălui). Ci „altceva”. Ce crește pe lîngă șampania și caviarul răsturnate pe gît în foc automat. Altceva reunit în interogațiile „prietenui prevenitor”. Îl aud sacadat: „- Îl vezi pe A, uite-l acolo lîngă dama aia strîmbă în negru? Parvenitul ală complexat. Știi că e homosexual?” Apoi mă înghiontește complice și îmi îndreaptă privirea spre B: „Și-a îngropat nevasta și i-a mîncat toți banii”. Urmează C, care „e un pocăit gata să sece într-o noapte un butoi de tămîioasă”, dar și D, care „după ce a luat Premiul de excelență, a fost prins în izmene, recitînd sonete în fața nevastei consulului african”. Și ar fi urmat, negreșit, tot alfabetul dacă nu aș fi găsit un pretext energic ca să întrerup brutal șirul acesta al despuierii întregii asistențe. Cum vijelia părea că trecuse, mă înarmează cu un pahar de apă și încerc să ma adun într-un colț al încăperii. În noua deschidere panoramică asupra sălii, se ivesc tot mai multe mici coglomerate de „preocupați” care se înclină conspirativ către cel care povestește. Și care, vădit, „șintește”. Iar în această geometrie mobilă a bîrfei, ce se înstăpînește cu nesaț peste atmosfera ce se dorea solemnă a locului, răzbate neputința de a ne așeza unul alături de celălalt pentru un ideal (precum obiectivul proiectului) care e dincolo de noi. Exhibînd viețile celorlați – îndeosebi în derizoriul lor – acești „neliniștiți”, majoritari în împrejurarea cu pricina, se deposedau de propria lor viață, trăind de fapt prin viețile celorlalți. Într-un final, după ce „prietenu” a străbătut mai multe grupuri de „prieteni”, se oprește și cumpănește nedumerit. A uitat ceva. Deși e la capătul opus al încăperii, privirile ni s-au intersectat fulgerat. Apoi, reintră rutinier în gesticulația canibalismului simbolic cu cei din preajmă, care adulmecă, privindu-mă intermitent. Îmi dau seama curînd că... „mă vorbesc” pe mine. Mestecînd orice urmă de carne – reală sau imaginară

– de pe osul biografiei mele, devoră, pesemne, ceea ce a mai rămas din mine. Îi văd sătui numai atunci când, după ultima molfăitură, consimt ceea ce a mai rămas cu adevărat din ținta lor: nimic. Și merg mai departe. La nesfârșit. Și, totuși, ce mai rămâne din ei, din noi, din idealurile noastre obligatorii? De vreo 200 de ani de spirit public românesc, mult prea adesea, o mare indigestie istorică.

Nouăzeci și cinci
(20 septembrie 2007)

Rezervorul de încredere e plin, dar...

Antropologii și sociologii străini care ne-au urmărit „felul de a fi” au descoperit nu numai „deficite de angajare civică”, „debilități politice”, „inapetențe pentru contractualism”, ca să preiau numai câteva formule pretins „academice”, greoaie și discutabile, ci și ceva care, totuși, îl indica pe „român” mai bogat decât „celălalt” occidental. Descriind o realitate ce le era inaccesibilă în codurile sale ascunse, ei remarcău dominanța în comunitățile studiate a unei rețele sociale informale, care nu e „la vedere”, care e însă mai influentă și reglează jocul social local. Altfel spus, dincolo de instituții, legi și reguli formale, ce încep la noi să semene la suprafața cu cele occidentale, dar care își duc viața artificial, se impune „ceva” viu, atotputernic, ce ține de sociabilitatea informală, și care e decisiv. Întrucât realitatea era mai cuprinzătoare decât „conceptul”, au fost „inventăți” termeni noi care să desemneze „ceea ce se întâmplă”. Așa a apărut, bunăoară, în cadrul conceptului mai larg de „economie secundară” (ce exprimă schimbul realizat prin ocolirea fiscalității și a exigențelor contabile), cel de „credit informal”. Un „împrumut” care se bizuie pe „încrederea în celălalt” și pe statutul lui în comunitate. Astfel, cu cât statutul social era mai prestigios, cu atât volumul „creditului” care putea fi „obținut” sporea. Așa s-au ivit binecunoscutele la noi catastife de la buticurile și, mai ales, cârciumile din sate și cartiere, care păreau neverosimile pentru un „ochi occidental”. Erai în „caiet”, primeai „cinzeca” sau „parizerul”, și, la un termen precizat (și el negociat în funcție de „onorabilitate” și de felul în care „ți-ai respectat cuvântul”) omul restituia „suma adunată”. Urmând multe din sugestiile metodologice ale tinerilor sociologi bucureșteni Liviu Chelcea și Puiu Lățea, care încă de la sfârșitul anilor 90 au urmărit cu sagacitate „fenomenul”, câțiva dintre colaboratorii mei studenți au observat cum și în zona Banatului „creditul informal” e departe de a fi marginal. Deși regiunea – cu excepția Bucureștiului - e cea mai „formalizată” și înregistrează scorurile cele mai mari la indicatorii care măsoară birocratizarea vieții publice, totuși pentru mulți dintre cei care trăiesc aici, „mica înțelegere” face regula. Astfel, „Doamna Silviuta, de la buticul din colț” sau „Petrică, care <dă> la cârciumă” devin personaje referențiale, mult mai însemnate decât primarul sau directorul școlii, ca să nu mai vorbim de prefect sau șeful de la finanțele județene. Investiția reciprocă de încredere atestă puterea unei rețele de sociabilitate sătulă de

batjocura unei rețele birocratice sufocante și ineficiente, care s-a raportat la omul obișnuit discreționar și samavolnic. Iar „caietul” indică deseori o adevărată geografie simbolică a arborescențelor prestigiului dintr-o comunitate plină de viață: cine „e legat” de cine, „cât merită” fiecare și cine nu va fi niciodată „admis” în „club”. Într-o lume în care fațadele sunt mai importante decât interioarele, bogăția acestei salvări pe ocolite prin celălalt din sărăcia și lipsa de orizont cotidiană poate să reconfigureze încrederea socială de care avem atîta nevoie. Rezervorul de încredere este plin. Pentru a nu-l mai canaliza înspre ținte parohiale, trebuie ca și instituțiile să vină, însă, onest și eficient, înspre cetățean.

Nouăzeci și șase

(27 septembrie 2007)

Lenea socială la români

Intuită de timpuriu de către Max Ringelmann și desemnată ca un fenomen de diminuare a implicării individuale în condiția realizării unei activități la care participă toți membrii grupului, *frînarea* sau *lenea socială* a fost unul dintre cele mai frecvent studiate fenomene psihosociale, în care principala cauză a dezangajării provine din *non-identificabilitatea* efortului subiectului (nu se putea măsura nemijlocit contribuția acestuia în sarcină). În experimentul original se solicita celor implicați să tragă de o frînghie în condiții de competiție (unu „contra” unu, apoi 3/3 și 8/8). Evaluate cu o serie de dinamometre, eforturile participanților la studiu atestau că în cazul efectuării în comun a sarcinii (ca în condiția a doua și a treia), subiecții nu se mobilizau la fel de intens ca atunci când se întreceau cu „celălalt” individual (precum în prima condiție experimentală). Mai mult, pentru că efortul fiecărui participant nu putea fi remarcat de către „spectatori”, „chiulul” s-a dovedit cu atât mai mare cu cât creștea mărimea grupului, indiferent de natura sarcinii (deci și în sarcini intelectuale, nu numai cele în cele fizice). În ultimele decenii s-a observat că în funcție de dimensiunea individualism (cazuri tipice: SUA sau țări din „occidentul” Europei) – colectivism (cazuri tipice: China, India, țări islamice, Balcani), lenea socială variază semnificativ. Astfel, s-a evidențiat cum în culturile colectiviste fiecare persoană dintr-un grup care realizează o acțiune oarecare împreună cu „ceilalți” „trage mai tare” în colectiv decât individual, omul obișnuit simțindu-se împlinit mai degrabă prin inserarea în „grupul bun”, în care „își face treaba cum se cuvine”, iar reușita grupului e mai valorizată decât reușita individuală. Tendința de mai sus nu se întîlnește, însă, și în studiile românești, unde e exact pe dos, „românii” devenind „occidentali”. Adică se chiulește la fel de mult în aceste condiții, deși suntem categorisiți drept „colectiviști”. La baza unui asemenea comportament neașteptat stă un individualism „altfel”, izolaționist, ca specie total diferită de individualismul american. Deși cu multe simptome colectiviste, românii dovedesc achiziționarea unui tipar relațional cu puternice note specifice individualiste. Acest individualism nu este însă unul *partenerial*, articulat într-o competiție deschisă cu „celălalt”, vegheat de o regulă a jocului social respectată transindividual (ca în versiunea sa nord-americană), ci unul în care „celălalt” se transformă din competitor în „dușman”, pe care „trebuie să-l dobor” pentru a reuși,

într-o lume în care, dacă mi se oferă oportunitatea, „trebuie să apuc acum și aici”, cât pot de mult, căci „nu se știe ce va fi mâine”, și în care regulile sociale sunt cel mai adesea *interindividuale, negociabile*. Așadar, experiența persistentă a *nerînduiei*, a *neașezării*, precum și rememorarea unor raporturi dezechilibrate și inegale cu „celălalt instituțional” (de la funcționar pînă la dascăl) modelează distinct specia individualismului românesc, convertindu-l într-un *profil identitar autist* („întors cu spatele istoriei”). Un asemenea portret – sociologic majoritar, dacă ar fi să parcurgem dominantele sale în cadrul Barometrelor de opinie publică din ultimii zece ani – ar predispuce la o lene socială și mai pronunțată, căci în egală măsură reușita individuală „în fața celorlalți”, precum și „izbînda grupului” nu sunt recompensate decît arbitrar. Și, peste toate, rămîne o țară de oameni singuri, în care „fiecare e cu lumea lui” și în care „fiecare se descurcă cum poate”. Această atomizare a societății e cel mai solid temei al manipulării și supunerii colective. Nefiind o comunitate, nemaifiind capabili să ne adunăm în jurul nici unui ideal, ne răsucim în jurul micilor noastre eforturi biografice de „a o scoate la capăt”. Și cînd obosim – și asta se întîmplă mai devreme sau mai tîrziu -, „chiulim”. De la propria noastră viață.

Nouăzeci și șapte

(4 octombrie 2007)

„Poporul vorbește liber”

Polarizarea de grup reprezintă o formă particulară a deciziei de grup și evidențiază modul în care omul obișnuit își exprimă opțiunea în condiții de risc și incertitudine. În 1961, psihologul american J. Stoner a făcut o descoperire importantă: grupurile pe care le-a asamblat au înclinat să ia o decizie mai riscantă decât media punctelor de vedere individuale ale membrilor care le compuneau. Mai ales atunci când grupurile sunt formate din necunoscuți (străini), fiecare subiect încearcă să își definească mai proeminent identitatea prin adoptarea unei poziții extreme, care „să bată la ochi”, tendință care facilitează deciziile riscante. Sugestiile lui Stoner deveneau foarte „utile” pentru conducătorii care doreau să impună o alegere indezirabilă social. De exemplu, un lider de organizație care intenționează să fie „eficient” când dorește să facă concedieri masive, mai bine convoacă un „consiliu al reprezentanților angajaților”. Poate fi sigur că dacă va întreține „aparența participării” și va da impresia „responsabilizării de grup”, va ajunge la decizii colective mult mai severe (extreme) decât ar putea propune fiecare individual. Mai mult, el poate obține și acoperirea unei „decizii democratice” în favoarea „însănătoșirii organizației” (doar s-a hotărât „împreună”). Totodată, un lider politic care are interesul să organizeze o intervenție sângeroasă sau o condamnare la moarte în gen stalinist a liderului anterior „trădător”, devine mult mai eficient când convoacă un „Front al Salvării Naționale”. Mecanismul polarizării a fost studiat și în alte culturi decât cea nord-americană. S-a observat că „deplasarea spre risc” nu este universală. Ea se manifestă precumpănitor în țări în care riscul este valorizat, precum SUA (unde competiția loială e prețuită social, dar și autentic apărută instituțional), Canada, Noua Zeelandă sau Marea Britanie. În țările în care prudența este valorizată și oamenii obișnuiți sunt mai degrabă temători și fataliști privitor la „mersul lucrurilor”, situația este diferită (de exemplu, în țările africane, latino-americe sau balcanice). În aceste arii culturale, absența temporară a liderului determină o neclaritate decizională însemnată. Astfel, în culturile în care dominantă colectivista s-a impus și în care indicele de dezvoltare economică este mai modest (țările sunt „sărace”), tipul de comportament activat de mecanismul polarizării de grup devine contradictoriu. Inerția decizională care se naște dovedește cum, atunci când grupul e consultat, iar „liderul lipsește”, grupul rămâne suspendat într-o ambiguitate decizională și nu se poate

autonomiza. Dacă, însă, grupul e „călăuzit de un lider”, poate ajunge să adopte, „îndrumat” de către acesta, o poziție excesiv de radicală de la bun început (exact invers ca în mecanismul descris inițial de Stoner, unde liderul era mai moderat în cereri, și grupul, manevrat de lider, „plusa” semnificativ), chiar dacă o asemenea opțiune este irațională, nerealistă, uneori de o violență extremă. Dar, în „țara/locul în care nu se întâmplă nimic” un asemenea exercițiu angajant sub atenta supraveghere a „păstorului” construiește aparența unei identități autonome, căreia i se oferă șansa să „își spună liber cuvântul”. Multe dintre efluviile de violență publică de la noi își află sursa originară în acest tip frustrat de exhibare colectivă, care maschează incapacitatea omului simplu de a-și lua viața în propriile mâini. Câtă neputință (de a fi „stăpîn pe viața ta”), atîta nevoie de „a i-o face celuilalt”. „Pedepsirea” sa devine recompensa pentru ratarea proprie. Și tot atîta sensibilitate pentru păstorii „generoși” și „democratici” care ne „consultă” (de la Iliescu la Băsescu). Ne „consultă” rînjind fericiți: „Poporul vorbește liber”.

Nouzeci și opt

(11 octombrie 2007)

Două nașteri

Întâmpinându-i pe studenții mei „boboci” la acest început de an universitar, mi-am dat seama curînd că am în față o generație specială. Căci toată această întîlnire se așeza sub semnul a două nașteri. În primul rînd, ei sunt generația care s-a născut în 1989, socializată exclusiv în perioada postcomunistă. Ei sunt cei care nu ar mai trebui să fie covîrșiți de povara cedărilor, compromisurilor și rușinii. Mai apoi, degrabă am realizat că cei mai mulți dintre noi, cei care acum alcătuim echipa catedrei, facem parte dintr-o generație care avea în jurul a 18 ani chiar în 1989. Și care, așadar, ne-am născut a doua oară odată cu speranța eliberatoare a zilelor Revoluției. Între „noi” și „ei” s-a adunat un răstimp care a dospit miezul unei tranziții amestecate, în care nădejdea difuză de mai bine, entuziasmul fără margini din primele săptămîni postdecembriste și aerul de libertate s-au aglutinat curînd cu bîtele minerilor, „democrația originală” și rînjetul „ilieștilor”. Astăzi, nu cred că mai e loc, pentru generația mea, de iluzii colective. Pentru cei care am mai rămas pe aici, speranța, cîtă mai e, se cuvine adunată în jurul eforturilor individuale de a ne face treaba fiecare, cît mai bine, acolo unde suntem. Restul e vorbă goală. Sau? Oricum, toți acești ani ne-au dovedit cu asupra de măsură că România reală recentă este un teritoriu al mîrșăviei instituționalizate și al disprețului față de cetățean. Dacă la început „cîștigătorii” tranziției se mai fereau, azi fură pe față, cu ștampila ministerului. Dacă am pornit cu mica învîrteală, alimentată sîrguincios de rețelele securistice, astăzi „moștenitorii” securiștilor stăpînesc economia țării, organizează licitațiile, devalizează băncile, subjugă mass-media, ne dau lecții de democrație. Joacă pe picior mare. Iar mulți dintre tinerii de odinioară au devenit la fel de „bătrîni” și de alunecoși ca predecesorii lor. Conversiunea în omul crezului *util*, capabil să se ambaleze cu egală convingere în jurul oricărui „crez”, cu condiția ca acesta îl răsplătească material și simbolic, constituie cea mai neliniștitoare mutație identitară din România prezentă. E dincolo de apartenențe generaționale, ideologice, etnice, regionale, sociale. Am pierdut, așa cum aprecia Mihai Șora, „memoria *comportamentală*, automatismul reflexelor corecte” de „corectitudine relațională”. Fapta cotidiană mărunță, a „omului la locul lui”, izvorîta odinioară, în amurgul interbelicului, din bun simț, dreapta măsură și datoria – față de sine și față de „celălalt” – nu mai e așezată acum în jurul ideii de mai bine comunitar, ci de înfășcat individual.

Nu am excelat niciodată, noi românii, în ultimele două secole ale modernizării, de efuziuni comunitare, dar ceea ce se petrece astăzi, într-o tăcere sinonimă cu sinuciderea unei țări, reprezintă apogeul privatizării unei imense speranțe, născută în decembrie 1989. Speranța că vom începe să ne scuturăm de comunismul de lîngă noi și din fiecare dintre noi. Asemeni numeroaselor fabrici-deșeuri cumpărate pe bani de nimic, oamenii crezurilor utile au cumpărat-o ieftin. Și au reciclat-o convenabil. Divizată și dispersată, ea devine azi o resursă socială stînjenitoare, marginală, adăpostită în mesajul unor „retardați istoric” – precum tot mai puținii supraviețuitori ai Gulagului românesc sau rătăciții naivi și înverșunați ai Revoluției -, care mai bîguie, din ce în ce mai rar, cîte un cuvînt despre „punctul opt”. Iar tema forte, a lustrației, a fost confiscată chiar de către cei care au privatizat pînă și singura moștenire ideologică coerentă care a reșezat sănătos țara în ultimul secol, cea a liberalismului. Să fim însă serioși, PSD, PNL, PD șamd nu sunt decît alte măști ale aceluiași chip. „Utilitar”. Și totuși politicienii sunt „departe”. Și totuși, acum, aici, începe un nou an universitar. Și totuși, „ei”, „bobocii revoluției” poate că - și prin „noi” – vor rupe cu cei care ne fură propria viață. Și își vor face, inclusiv în registru politic, viața lor, care se va întîlni, în sfîrșit, cu a noastră. Dacă nu, atît „ei”, cît și „noi”, ne-am născut, în 1989, degeaba...

Nouăzeci și nouă

(18 octombrie 2007)

„Plinul democratic”

Deseori „experții” în „dezvoltare personală și instituțională” care ne bîntuie țara ne livrează tot felul de procedee de diagnoză și intervenție în organizații, preluînd fără discernămint modele, teorii și practici „occidentale”, care nu au decît o relevanță modestă într-o cultură înrobîtă de colectivism, asistențialism și victimizare. Așa ni se prezintă fenomenul deciziei de grup, asemeni unui mecanism psihosocial „universal” de raportare sănătoasă, angajantă, la schimbare. Fenomenul a fost pus în evidență în perioada lipsurilor inerente celui de-al doilea război mondial, atunci cînd echipele lui Kurt Lewin încercau să identifice căile prin care oamenii pot fi încurajați să-și schimbe atitudinile alimentare, pentru a accepta, în „vremuri grele”, să consume produse substituit, mai ieftine și mai accesibile într-o perioadă de recesiune (de tipul laptelui praf, a cărnii în conserve etc). Un astfel de experiment pilot derulat în anii conflagrației pe un lot de gospodine, a fost confirmat mai apoi frecvent în spațiul unor întreprinderi. În urma studiilor s-a ajuns la concluzia că participanții și-au schimbat în mai mare măsură comportamentul în urma unor discuții de grup, comparativ cu condiția în care li se prezentau niște materiale persuasive pentru a le lectura. Atunci cînd, însă, mecanismul deciziei de grup a fost testat într-o fabrică din Norvegia, psihologii au remarcat o tendință diferită. Acolo mulți angajați nu au perceput discuțiile colective ca un mod legitim de a introduce schimbarea, preferînd cealaltă metodă, a opțiunii individuale. Într-o asemenea arie culturală se încetățenise opinia că grupul obține decizia managerului, iar dacă tot e să se producă o discuție colectivă, aceasta se cuvine să se desfășoare organizat, într-un cadru formal, de genul consultărilor sindicale. Așadar, doar apartenența la un grup organizat, cu sarcini precise, devine un exercițiu acceptabil. Altfel, avînd de-a face cu o cultură care a probat frecvent performanța individuală, e preferabil să se acționeze asupra individului singular, care expus în această calitate la sursa de influență, e mai permisiv la schimbare. Într-un alt set de cercetări din America Latină, rezultatele obținute sunt și mai neașteptate. Mulți dintre angajați au considerat discuțiile de grup cu privire la luarea unor decizii privind destinul fabricii drept un semn rău prevestitor, un indiciu al falimentului iminent, un semn de slăbiciune organizațională, conform principiului: „dacă au ajuns să ne consulte și pe noi – care nu suntem întrebați niciodată ce e de făcut - înseamnă că e lată”. În urma unui

asemenea demers, un număr important de angajați au decis să-și părăsească locul de muncă, pentru a se angaja la alte firme „mai serioase”. Oricum, decizia de grup a fost privită ca una „pierzătoare” (căci managerii „știu ei singuri ce au de făcut”). Prin urmare, se observă că ne aflăm în fața activării unui tipar relațional diferit de cel „occidental”, care exprimă o rezervă și o dezangajare „naturală” a subiectului, ce a „înțeleș”, pe baza experienței trecute, că solidarizările sale sunt formale, fără ecou social. Dacă în varianta vest-europeană discuția de grup era inefficientă, pentru că oricum grupul lucrează „în favoarea omului simplu”, iar eficiența maximă se obținea prin maximizarea performanțelor individuale, în varianta latino-americană discuția de grup devine inutilă. Profund marcate de experiențe coloniale înrobitoare, aceste culturi naționale cu moșteniri totalitare activează un tipar relațional retractil, pe baza principiului asumat implicit: „putem vorbi oricât, o facem degeaba, că oricum totul iese cum vor ei”. În consecință, țări în care speranța socială este deficientă și în care, la nivelul opiniilor, subiecții apreciază sociologic majoritar că „nu are rost” să te lansezi într-o solidarizare comunitară ori să te angajezi public în favoarea unei cauze (iar România se încadrează, neîndoielnic, în acest registru), anticipăm, ipotetic, că ar manifesta o rezervă importantă în valorificarea eficientă a discuției de grup. Și cu cât eficiența e mai scăzută, cu atât aparența participării se cuvine să devină mai mare. „Totul e să pară că este, nu să fie cu adevărat”, sub această deviză descria Dumitru Drăghicescu, cu 100 de ani în urmă, setul de decizii colective iluzorii care copiază mecanic „Vestul”, dar care sunt manipulate tocmai pentru a subjugă mai vîrtos „țărișoara”. Zgomotul în locul dezbaterii, cirul în locul argumentării echilibrate, iată recuzita care conferă aparența „consultării populare”. Și totul merge strună: în timp ce „noi” dăm din gură, „ei” își fac plinul. „Democratic”.

O sută

(25 octombrie 2007)

„Iată ce bogați suntem!”

Atunci când, după un exercițiu sincer de empatie, încerci să portretizezi „tînăra generație intelectuală”, fie și numai prin șansa pe care ai avut-o în fiecare an, ca universitar, de a te întâlni cu cîteva sute din reprezentanții ei, bilanțul devine neliniștitor. Ceea ce răzbate cu putere este, înainte de toate, relația dezechilibrată cu memoria pe care tinerii „care gîndesc” (și care ne vor conduce „mîine”) o întrețin. Atunci când, bunăoară, le amintesc, încercînd să fiu mai evocator la temele de psihopatologie colectivă, despre „marea cedare” din 1940 (pe care ți-o circumscriu prin scurte narațiuni stereotipe din cărțile de istorie, ca și cum „nu i-ar privi pe ei”), sau mai cu seamă despre fenomenul Pitești (despre care, aproape invariabil, nu știu nimic), nu poți să nu exclami: „Cine v-a învățat, programatic, să uitați?! Sau să nu aflați ceva ce este esențial pentru identitatea voastră de azi și de mîine”? Desigur, uitarea este psihologic necesară și adaptativă. Există un mecanism individual, dar și unul colectiv al uitării, care asigură un echilibru identitar cotidian. Dar nu poți uita *orice*. Ceea ce a produs conversiuni dramatice, a răvășit creșterea și a dezarticulat ceea ce suntem pînă la a ne reapeza într-o albie nouă, străină a istoriei noastre – deopotrivă personală și colectivă – nu poate și nu e sănătos să fie uitat. Poți uita numai după ce ți-ai pus oglinda în față, numai după ce ai integrat compromisurile, cedările, abandonul, fuga. Și după ce, printr-un efort de responsabilizare, reîncepi să te reclădești. Altfel, tensiunea rușinii și a vinovăției lucrează, insidios, în noi, și răbufnește în cele mai neașteptate chipuri. Ori, progresiv în anii din urmă, crește o nouă generație înspăimîntător de senină (civic) și senilă (memorial) în raport cu istoria noastră recentă. Alături de această „amnezie” socială programată a reperelor importante ale trecutului se impune, paradoxal, și o „hipermnezie” colectivă, artizanală și relativizantă, care rememorează fapte mărunte, anecdotice (erau, desigur, „cozi la ulei și adidași”, dar „în comunism toți aveau măcar un loc de muncă, o locuință și o siguranță a zilei de mîine”). Totuși, comunismul românesc nu a fost numai o succesiune de bancuri cu Ceaușescu rostite conspirativ de către o trupă de pionieri la cules de știuleți, sfîrșită cu un foc de tabără. Ci ceva mai mult, mai grav, mai implicat. Căci cu infime excepții, începînd cu mijlocul anilor 70 și cu sfîrșitul iluziilor de schimbare, comunismul s-a înstăpînit peste societatea românească printr-un contract social implicit, la care am participat, în ponderi diferite,

fiecare dintre noi. Iar „trezirea” brutală pe care o resimt tinerii mei însoțitori la confruntarea cu trecutul este cu atât mai greu de asumat: „Cum de nu am știut nimic despre asta!?” se îngrozesc cei mai mulți. Cum de „reeducarea” Piteștiului - ca să furnizez numai un „exemplu” ce se dorea generalizat la scara întregii societăți -, care îl făcea pînă și pe arhivarul ororii de dincolo de limite, Soljenițin, să califice „experimentul” drept “cea mai teribila barbarie a lumii contemporane”, a rămas un loc viran? „Acolo puteați fi voi”, adaug eu (la Pitești erau încarcerați studenți), înghețîndu-i într-o stare de tulburare revoltată. Trădați, privindu-mă acum în față, cei mai mulți înțeleg că aceste politici ale uitării din România recentă nu sunt decît forme mascate de subjugare colectivă. Astfel „reeducați”, ei, ca și „părinții” lor, nu reprezintă decît o masă de manevră „utilă” pentru cei care, transistoric, mult după moartea politică a comunismului, se consolidează ca moștenitori ai săi antrenați. Antrenați pentru furtul, o dată în plus, al istoriei noastre adevărate. Mai rămîn, desigur, distribuite generos pe piață, hip-hopul, manelele, Jiji, Hrebenciucii, circul, gălăgia și caltaboșul ministerial. „Aveți cu ce vă hrăni, iată ce bogați *sunteți!*”.

O sută unu

(1 noiembrie 2007)

Viața ca o privată

Psihologii care analizează mecanismele cele mai elementare ale cunoașterii, așa numitele „fenomene psihice primare” (senzațiile și percepțiile), ne înfățișează cum lumea ni se „deschide” prin intermediul unor „ferestre”, numite „praguri perceptiv”, precis măsurabile. Astfel știm că „vedem” între anumite lungimi de undă sau „auzim” pînă la un anumit număr de decibeli. Totodată, ceea ce se găsește „în afara” acestor granițe senzoriale devine inaccesibil, ca și cum „nu ar exista”, iar ceea ce violentează simțurile, exacerbînd un anume registru senzorial, provoacă reacții adaptative de retragere și apărare. De exemplu, cînd suntem în fața unei lumini de o intensitate prea mare, a unui zgomot prea puternic sau a unei olfacții foarte dezagreabile, avem înclinația de a „fugi” instinctiv dinaintea stimulului care ne agresează, datorită unei adevărate „sensibilități senzoriale”, care ne comunică „pe ascuns” că dincolo de anumite limite, expunerea la acel stimul devine amenințătoare și periculoasă. Dacă aceste mecanisme psihice le partajăm cu toate ființele vii, omul are, totuși, privilegiul de a cunoaște lumea și prin intermediul unei „sensibilități a intelectului”. Tot între anumite limite, o anumită societate desemnează prin practici socializatoare implicite ceea ce este „de văzut”, ceea ce se cuvine asimilat și ceea ce trebuie ignorat, construind repere ale „suportabilului” și „insuportabilului”, ale lui „ceea ce merită” și ale lui „ceea ce este demn de dispreț”. Și tot ca mai simplele și elementarele procese senzorial-perceptive, și reflecțiile noastre despre felurimea lumii pot să ne avertizeze cînd suntem expuși la un spectacol public dezonorant, precum o mitocănie instituțională, o înjurătură relațională sau o despuiere de sine indecentă, „trăgînd semnalul de alarmă”, și alungîndu-ne din fața „stimulului”. Ori, societatea românească a alterat semnificativ această sensibilitate a intelectului pentru mulți dintre concetățenii noștri, căci ceea ce „miroase urît”, se „vede ca fiind strîmb” sau se aude ca un „zgomot împiedicat” devine ceva ce nu ne mai stîrnește reacția defensivă salvatoare. Cînd plasați în vecinătatea unui „mare lider” (ca Jiji sau Vadim), „produs cultural” (precum manelele sau telenovelele), lăfăieli megalomanice (precum cele furnizate de clanurile Vîntu sau Voiculescu), imposturi academice (ca ale plagiatorilor deveniți „șefi de școală”) sau mojicii de țoapă (precum certurile politicianilor sau bătășănișul mass-mediei) nu mai reacționăm, ceva adînc și grav s-a petrecut în noi. Tot astfel ca atunci cînd ajungem în preajma unui

hîrdău, mirosul nostru se revoltă și tresare, grăbindu-ne pașii înspre zone mai aerisite, și în lumea socială discernămîntul ne poate elibera cînd suntem expuși la mizerii publice. Ori mulți dintre semenii noștri nici nu mai bagă de seamă că acolo unde se joacă viața lor, de fapt, pute, iar unii chiar ajung să califice miasma drept ceva „înălțător”. Înainte de a construi „societatea democratică la români”, „economia de piață” și „instituțiile statului de drept”, cred că se impune să (re)construim discernămîntul social, în jurul unor valori de dincolo de conjuncturi și mici aranjamente, care pornesc de la respectul cuvîntului dat, treaba bine făcută de fiecare, la locul său, bunul simț și moderația care reasează echilibrat lumea. Cum orice agresiune senzorială statornică provoacă o „oboseală” a analizatorului perceptiv, sfîrșind prin a deveni „tolerabilă” (la fel cum ajungem să nu mai simțim duhoarea, dacă toată viața noastră se scurge alături de ea), studiile neurofiziologice dovedesc totuși că nu scăpăm de „intoxicare” și, la limită, de moarte. Deși cei care ne conduc de mai bine de jumătate de secol au nevoie de noi „obosiți” și plini de părelnicia „normalității”, cred că a venit vremea să refuzăm „ceea ce ni s-a pregătit” și prea adesea am acceptat fatalist în arena publică, adică viața ca o privată.

Cuprins: